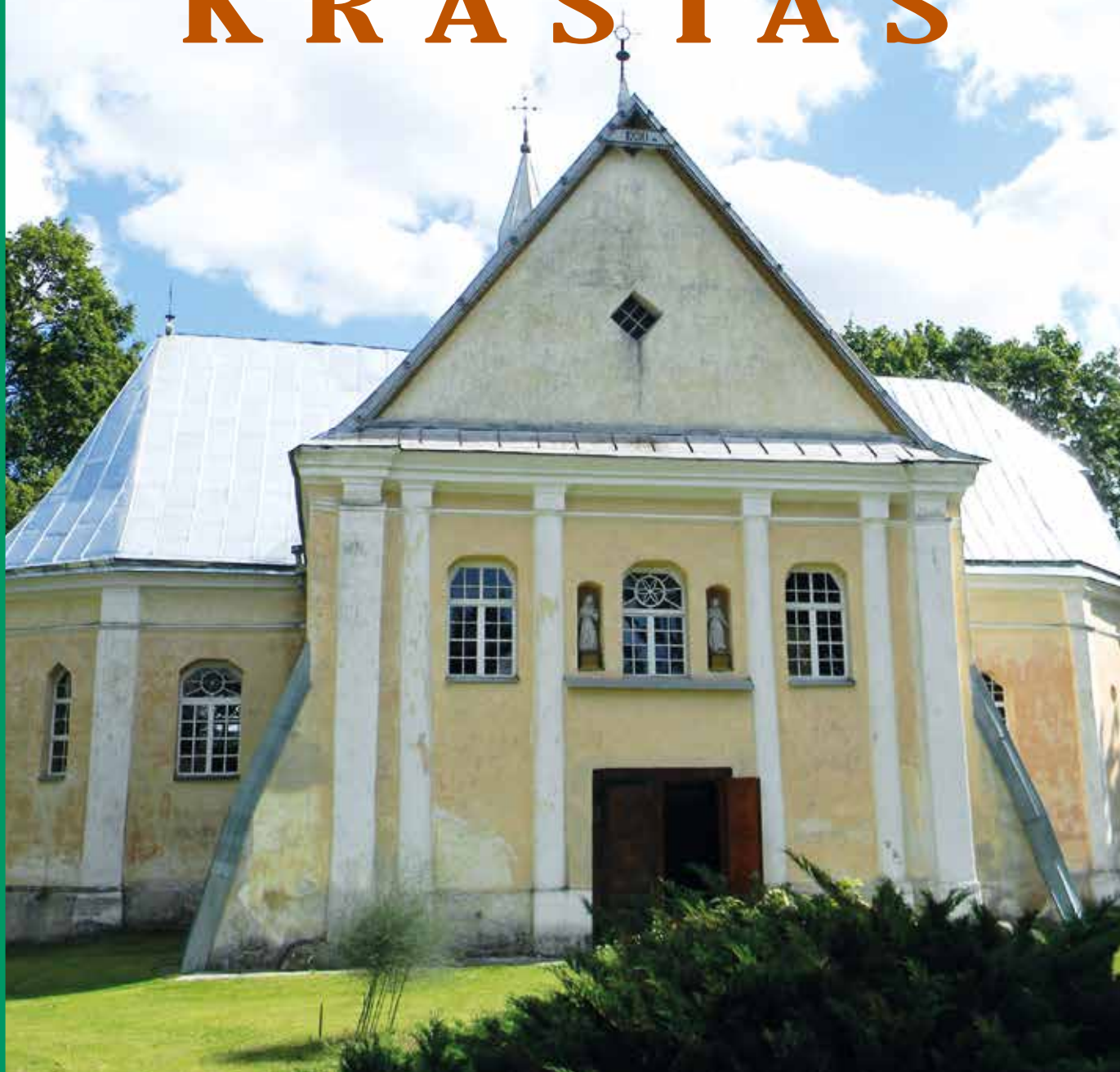

RADVILIŠKIO KRAŠTAS

SVEIKINAME

VIDAI POVILAITYTEI-KAZLAUSKIENEI – 80

Žurnalistė, sociologė. Gimė Kaune, nuo 1944 m. su šeima persikėlė į Pašušvį, apie kurį, nors dabar gyvena Vilniuje, iki šiol sako: „Pašušvys – tai mano Lietuva.“ Baigė Pašušvio pradžios mokyklą, lankė Grinkiškio gimnaziją. Įgijusi brandos atestatą, įstojo į Vilniaus universitetą. Ten 1959 m. baigė žurnalistikos studijas. Dirbo įvairiose redakcijose, dėstė Vilniaus universitete. Ilgainiui grįžo prie savo mėgstamos sociologijos – buvo Mokslų akademijos Filosofijos, sociologijos ir teisės instituto mokslo darbuotoja, tyrinėjo lietuvių kalbos ir kaimo kaitos, kitus klausimus. Publikacijų autorė, ekspedicijų dalyvė, viena iš Vilniaus sambūrio „Pašušvėnai“ iniciatorių.

LAIMAI ŠIDLAUSKAITEI-PETRAUSKIENEI – 70

Biomedicinos mokslų daktarė, mokslo istorikė. Gimė Kaune, agronomų šeimoje. Tėvai 1935–1940 m. dirbo Grinkiškio žemės ūkio mokykloje, tėtis dar buvo ir mokyklos vedėjas bei Grinkiškio agronominio rajono agronomas. 1964 m. baigė Kauno XII vidurinę mokyklą, 1969 m. – biofizikos specialybę Vilniaus universitete. Dar studijuodama pradėjo dirbti Mokslų akademijos Zoologijos ir parazitologijos institute ir dirbo ten įvairiose pareigose net 42 metus. Paskelbė per 120 mokslinių publikacijų, monografiją, dalyvavo daugiau nei 80 mokslinių konferencijų. Dalyvauja Vilniaus radviliškėnų bendrijos veikloje, parengia publikacijų mūsų žurnalui.

MEČISLOVUI JUČIUI – 90

Istorikas, habilituotas istorijos mokslų daktaras, profesorius. Gimė Vabalioose (Radviliškio r.). Mokėsi Šeduvos gimnazijoje, baigė Vilniaus universitetą. Dirbo Lietuvos istorijos institute, dėstė Vilniaus universitete. Apie 350 publikacijų, tarp jų – monografijų, kitų veikalų autorius. Daugiau kaip 100 diplominių darbų vadovas. Dalyvavo nacionalinėse ir tarptautinėse mokslinėse konferencijose, skaitė pranešimus. Už aktyvią veiklą ir ypatingus pedagoginius nuopelnus apdovanotas Simono Daukanto premija, Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino ordinu, jam buvo paskirta nacionalinė Lietuvos mokslo premija. Vilniaus radviliškėnų bendrijos narys.

Sveikiname Jus ir kitus šių metų pirmojo pusmečio sukaktuvininkus kraštiečius. Neturime galimybių visus Jus čia paminėti, tačiau visi Jūs telpate į mūsų atmintį ir širdis. Ačiū, kad gražiais darbais garsinate gimtinę, savo tėvų žemę, kad nei laikas, nei atstumai nėra kliūtis Jūsų ryšiams su Radviliškio kraštu.

Džiaugiamės ir didžiuojamės, turėdami tokius kraštiečius! Tegul Jus lydi visokeriopa sėkmė, žmonių pagarba, dėkingumas, tegul likimas Jums būna dosnus sveikatos, jėgų, energijos ir prasmingų užmojų!

TURINYS

*Burbiškio dvaro vaizdas iš lėktuvo skrydžio.
Abydo Tamošiūno nuotrauka*

Irena Seliukaitė	4
Didelė mažosios kultūros sostinės reikšmė	
Mindaugas Briedis	5
Nepastatyti rūmai Šeduvoje XVIII amžiuje	
Gintautas Pabilionis	9
Ropai mūsų krašte (2)	
Libertas Klimka	14
Istorijos aidai Pašušvio varpų dūžiuose	
Alvydas Tamošiūnas	20
Saulės mūšis 780 - Šiaulėnų versija	
Petras Juknevičius	25
Raginėjai	
Gražina Kadžytė	28
Šimtmečio kelionė nuo Vėriškių iki Vadaktų	
Jorio nominacija - kraštiečiai	36
Pelnęs literatūrinę premiją	37
Gražina Dunauskienė	38
Jauna menininkė - svarūs įvertinimai	
Ramūnas Dagys	46
Radviliškietis, muzikuojantis spalvomis	
Laima Petrauskienė	51
Organizacija, tarpukariu telkusi ir švietusi kaimo moteris	
Greta Poškutė	57
Sugrįžimas... Tik... Tik tiek...	
Zenonas Vasiliauskas	63
Radviliškio bibliotekos veiklos pradžia	
Rūta Kazlauskaitė	69
Pietinėse Radviliškio rajono šnektose vartojami palyginimai	
Buriasi pašušvenai, grinkiškėnai	74
Iš Šeduvos kilęs poetas	78
Marijona Birutė Navakauskienė	81
Tiesiog dyvai!	
Radviliškio rajono kultūros renginiai (2016 m. I pusmetis)	83
Kristina Šiošytė	90
Summary of publications	
Šeduvos savivaldos istorijos liudininkė	91

Pirmajame viršelyje – Pašušvio bažnyčia, viena seniausių mūro bažnyčių Lietuvoje; antrajame – apie 1850 m. įkurtas, dabar naujam gyvenimui prikeltas Jonaitiškių dvaras. Radviliškio viešosios bibliotekos nuotraukos.

STEIGĖJAS Radviliškio viešoji biblioteka ir Vilniaus radviliškėnų bendrija / **REDAKcinė KOLEGIJA** Romualdas Budrys, Elena Romana Cernolonskienė, Jonas Linkevičius, Aleksandras Šidlauskas / **REDAKCIJA** Gražina Dunauskienė, Aldona Januševičienė, Kristina Kacevičienė, Egidijus Prascevičius, Violeta Šukaitienė / **MENINIS REDAKTORIUS** Arvydas Každailis / **MAKETAVO** Šarūnas Ramonas / **LEIDŽIA** Radviliškio rajono savivaldybės viešoji biblioteka, Dariaus ir Girėno g. 9, LT-82137 Radviliškis, tel./faksas (8-422) 5 31 68, el. paštas: direktore@radviliskiobiblioteka.lt, www.radviliskiobiblioteka.lt / **SPAUSDINA** UAB „Standartų spaustuvė“, Dariaus ir Girėno g. 39, LT-02189 Vilnius, tel. 2167527, faksas 2167547, el. paštas: info@standart.lt / **TIRAŽAS** 300 egz. / **NUMERIO LEIDYBĄ PARĖMĖ** Radviliškio rajono savivaldybė.

DIDELĖ MAŽOSIOS KULTŪROS SOSTINĖS REIŠMĖ

25-erius metus skleidžiasi kultūros procesas nepriklausomybę atgavusioje Lietuvoje. Skleidžiasi patirdamas tuos pačius išbandymus, su kuriais susiduria valstybė – mokomės demokratijos, svaigstame nuo laisvės ir kartais neatlaikome jos suteiktų galimybių. Tiesiog nerandame progos pasidžiaugti akivaizdžiais pokyčiais – pastebimai keičiasi Lietuvos miestelių infrastruktūra, šviesėja renovuotos kultūros įstaigos, bendruomenės renkasi į jaukius savo centrus. Kad ir kaip niūriai piešia Lietuvos kultūros gyvenimą skeptiškai nusiteikusieji, tenka pripažinti, kad valstybės dėmesio kultūrai vargu ar kada nors buvo daugiau.

Pirmosios mūsų valstybės nepriklausomybės metais kultūros gyvenimą formavo ne ministerijos ir valdininkai – kūrėsi visuomeninės organizacijos, telkusios aktyvius, lietuviybės stiprinimo veiklai nusiteikusius žmones. Jų padėtus pamatus turime iki šiol, tik bendruomeniškumą tenka gairinti, sau ir kitiems vis primenant, kad jis nėra vien dalyvavimas projekte...

Tarmių, Etnografinių regionų metais įsitikinome, kad nedidelė Lietuvos valstybė dar turi išsaugojusi didžiausią savo turtą – regionų savitumą – tarmes ir patarmes, tradicijas ir papročius, savitą architektūrą, kraštovaizdį, gerokai sąlygojantį ten gyvenančių žmonių verslus bei amatus, net būdą! Šeduviai taip pat turi turtingą istorijos ir kultūros paveldą, jį reprezentuojančių žmonių, todėl nenuostabu, kad Šeduva tapo 2016 metais Šiaulių apskrityje mažąja kultūros sostine.

Mažosiomis Lietuvos kultūros sostinėmis išrinkti miesteliai turi puikią galimybę dar labiau sutelkti bendruomenę – didžiąją, jungiančią bendrai veiklai kultūros, švietimo įstaigas, nevyriausybinės organizacijas, visus kūrybingus žmones pristatyti savo krašto istorijos ir kultūros paveldą, tradicijas, jų gyvą raišką, kūrybingas iniciatyvas. Tai gera proga į visus metus truksiančias programas įjungti kraštiečius, gyvenančius kitur, pritraukti verslininkus finansuoti reikšmingiausius kultūros renginius, leidinius ir kitas išliekamąją vertę turinčias iniciatyvas. Gal kartu gims nauji sumanymai, bus sukurtos naujos darbo vietos, pajudės iš mirties taško socialinių problemų spendimas. Mažosios kultūros sostinės titulas įpareigoja bendruomenę – visus metus Šeduva bus atvira svečiams iš visos Lietuvos. Atvirumas reiškia pasitikėjimą savo jėgomis, tikėjimą bendruomene ir pasiryžimą pristatyti aukštos prabos kultūrą. Ne renginių gausumas turėtų lemti mažųjų kultūros sostinių gyvybingumą, bet bendruomenių gebėjimas pačioms nuspręsti, kas svarbiausia, kaip įtraukti į pozityvią veiklą abejinguosius, turinčius žalingų įpročių, užimti prasmingą veiklą vaikus ir jaunimą, pasitelkti savanorius, stiprinti jų veiklą. Pirmoji paskleidusi mažosios kultūros sostinės žinią – Naisių bendruomenė. Ji suformavo tokių sostinių programinius tikslus, svarbiausias iš jų – siekti kūrybingo, telkiančio ir blaivaus gyvenimo. Naisių bendruomenė jau įrodė, kad tai nėra vienerių metų projektas.

Gražus kultūros vyksmas tęsiasi kasmet, tačiau tai reikalauja sutelkto darbo. Jeigu ši mažųjų kultūros sostinių iniciatyva stiprės ir skleisis, ji taps reikšmingu mūsų valstybės stiprinimo ženklu. Vadinasi, ir Šeduvos bendruomenė, ir visi turėtume nusiteikti rimtam nuolatiniam darbui. Telydi sėkmė! ■

IRENA SELIUKAITĖ,
Kultūros ministerijos
Meno ir kūrybinių industrijų departamento direktorė

MINDAUGAS BRIEDIS, istorikas

NEPASTATYTI RŪMAI ŠEDUVOJE XVIII AMŽIUJE

Šeduvos dvaro rūmai... Intriguojančiai skamba ši tema, ypač kai Šeduvai, šiemetei Lietuvos mažajai kultūros sostinei, šiomet skiriama tiek daug dėmesio.

Šeduvos miestas nuo senų senovės priklausė Lietuvos didiesiems kunigaikščiams, suprantama, tai rodo vietovės, miesto strateginę vietą, svarbą valstybės ekonominiame gyvenime, susisiekiame tarp regionų ir tarp kaimyninių valstybių. Nuo 1654 m. Šeduvos miestui suteiktos karaliaus Jono Kazimiero (Vazos) magdeburginės teisės. Tad nuo 1699 m. Šeduvos miesto gyventojai duoklę, kaip valstybinį mokesį, mokėjo tiesiog karaliaus išdui, o ne tarpininkui ponui. Vadovaujantis logika ir pirminiais istorinių tyrimų bei rašytiniais archyviniais duomenimis, Šeduvoje turėjo būti ir, žinoma, buvo Lietuvos kunigaikščių pilis-rūmai, stovėję kairiajame Niauduvos upės, kertančios Šeduvą, krante; jų liekanos buvo rastos, kasant pamatus dabartinei Šeduvos gimnazijai bei gretimoms sodyboms, nors detaliai šie radiniai archeologų tirti nebuvo dėl suprantamos sovietinio laikmečio specifikos.

Šeduvą įvairiais istoriniais laikais valdė daug labai garbingų ir mažiau garbingų giminių atstovų. Norėtusi paminėti šeduvių atmintyje išlikusį didiką Poniatovskį. Rašydamas apie Šeduvą Poniatovskio valdymo laikotarpiu, remsiuosi Panevėžio muziejaus direktoriaus, istoriko Arūno Astramsko

tyrimų pagrindu parengtu straipsniu „1779 m. kunigaikščio Stanislovo Poniatovskio privilegija Panevėžio miestui“ ir Mortos Baužienės straipsniu „Stanislovo Augusto Poniatovskio rūmai. Šeduva“ (žurnalas „Archiforma“, 1998, Nr. 2, Vilnius).

Kas gi tas Poniatovskis buvo ir kuo jis garsus, kokie jo veiklos pėdsakai Šeduvoje?

Stanislovas Poniatovskis (1754–1833 m.) XVIII a. buvo žymus didikas ne tik todėl, kad jis – paskutinio Abiejų Tautų Respublikos karaliaus Stanislovo Augusto Poniatovskio sūnėnas, karaliaus brolio Kazimiero sūnus, bet ir kad buvo laikomas karaliaus įpėdiniu, vienu turtingiausiu savo meto žmogumi, turėjusiu dvarus su šimtais tūkstančių valstiečių Lenkijoje, Ukrainoje, Baltarusijoje. Augęs karaliaus rūmų aplinkoje, Stanislovas Poniatovskis nuo jaunystės buvo įtraukiamas į įvairias diplomatinės misijas ir derybas, bendravo su aplinkinių valstybių vadovais, gyveno Vienos ir Sankt Peterburgo dvaruose. Karaliaus sūnėnas daug keliavo, domėjosi to meto ūkio pažanga ir naujovėmis, bendradarbiavo spaudoje, buvo keleto seimų dalyvis, didelis muzikos mėgėjas, žinovas ir rėmėjas, garsus meno kūrinių, knygų ir mineralų kolekcininkas. Didikas iš- ▶

siskyrė iš kitų kaip žymus ir ryžtingas baudžiamos priešininkas. Nuo 1777 m. jis savo valdomuose dvaruose baudžiamą, tai yra kasdienį lažą, keitė činšu – žemės renta, baudžiauninkų ir laisvųjų žmonių, žemės naudotojų arba laikytojų mokama senjorui.

Kuo tai susiję su Šeduva? 1775 m. Šeduvos seniūnija kartu su joje buvusiais Šeduvos ir Panevėžio miesteliais Seimo nutarimu buvo perduota karaliaus broliui Kazimierui Poniatovskiui. Šis, būdamas karališkos giminės atstovas, nepasitenkino reprezentaciniu pastatu-rūmais, esančiais Šeduvoje. Tikėtina, kad rūmai tuomet jau nelabai atitiko to laikmečio reikalavimus, nes Kazimieras Poniatovskis greitai užsakė naujų rūmų projektą. Pastarąjį parengti paprašė vieno žymiausių Lenkijos klasicistu laikomo architekto Jano Kristiano Kemzecerio (Jan Christian Kemasetzer), kuris, architektūros istorikų teigimu, turėjo didelės įtakos Lietuvos klasicizmo architektūros pradininko M. Knakfuso kūrybai. Tačiau ne tai šiame kontekste yra svarbiausia.

Šeduvos rūmų projektą minimas architektas parengė 1776 m., prieš pirmąją savo užsienio kelionę. Projektas dabar saugomas Varšuvos universiteto Raižinių kabinete ir skelbtas šios įstaigos išleistuose kataloguose („Katalog rysunkow z kabinetu Rytin biblioteki UnivWersitetskiej w Warszawie“. T. 2, 1969). J. M. Kemzecerio kūrybos tyrinėtojai N. ir Z. Botovskiai pateikia prielaidą, kad Šeduvos rūmų koncepcija būdinga architektui B. Zugui, o J. K. Kemzeceris čia galėjo būti tik atlikėjas, idėjos įgyvendintojas.

Šeduvos rūmų projektas, parengtas architekto Jano Kristiano Kemzecerio (Jan Christian Kemasetzer) 1776 m., saugomas Varšuvos universiteto Raižinių kabinete ir skelbtas šios įstaigos išleistuose kataloguose („Katalog rysunkow z kabinetu Rytin biblioteki UnivWersitetskiej w Warszawie“. T. II, 1969)

Suprojektuotus rūmus sudaro centrinis dviejų aukštų korpusas su mezoninu. Mezoninas (it. *mezzanino* – vidurinis) – tai architektūros elementas, pusaukštis tarp dviejų pastato aukštų, dažniausiai viršutinis aukštas, kai kada su balkonu, rengiamas virš pastato vidurinės dalies, jame būna pagalbinės arba gyvenamosios patalpos (tarnų, vaikų kambariai) ir į abu šonus nusileidžiantys sparnai. Stačiakampio plano su nežymiai išsikišusiais keturiais rizalitais. Rizalitas (it. *risalita* – kyšulys) – pastato dalis, išsikišusi fasado plokštumoje per visą pastato sienos aukštį. Rizalitai gali būti fasado viduryje, jo šonuose ar kampuose. Skirtingų planų (trapecijos, stačiakampio) jie suteikia įvairovės fasado plokštumoms, padidina patalpų erdvę. Rizalitai paprastai būna simetriški su pastato centrine ašimi. Plačiai naudoti renesanso, baroko, klasicizmo architektūroje. Šeduvos rūmų patalpos suplanuotos simetriškai ir tarpusavyje sujungtos anfilada. Centrinėje rūmų dalyje, kuri išorėje išsiskiria gausesnėmis architektūrinėmis detalėmis, suprojektuotos dvi puošnios salės. Vienoje jų yra puscilindrio formos niša skulptūrai. Rizalitinėse rūmų dalyse suprojektuotos keturios identiškos kvadratinio plano salės. Rūmų sparnai maždaug trečdaliu siauresni už centrinę dalį. Kairiajame sparne numatytas valgomasis. Ypatingas šios salės interjeras sąlygojo jos išorės kompoziciją. Valgomajame suprojektuotos iliuzionistinės dekoracijos: vienoje pusėje – peizažas su romantiška šventykla, kitoje – židynis su keturiomis kolonėlėmis. Tapybinė plastinė dekoracija turėjo užimti tris salės sienas, todėl patalpa beveik neturi angų. Kaip aiškėja iš plano, aklinę parko pusės fasado sieną turėjo dekoruoti šešių kolonų portikas ar arkada.

Anot architektės M. Baužienės, parko rūmų fasadas labai išraiškingas, jo centrinė dalis ir rizalitai traktuojami skirtingai. Pabrėžiama dviejų pirmųjų ir mezonino aukštų reikšmė. Juos skiria aukštinis karnizas, centrinėje dalyje virstantis žaisminga reljefine juosta. Pasak architektės, skirtinga langų forma ir dydis atitinka pastato dalies ir patalpų reikšmingumą. Rizalituose esančios patalpos kiekviename aukšte turi po vieną langą, o centrinės dalies – po tris. Išsiskiria aukšti arkiniai pirmo aukšto langai, viršuje užbaigiami archivoltais. Archivoltas (it. *archivolto*) – išorinis arkos lanko apvadas (dažnai profiliuotas). ▶

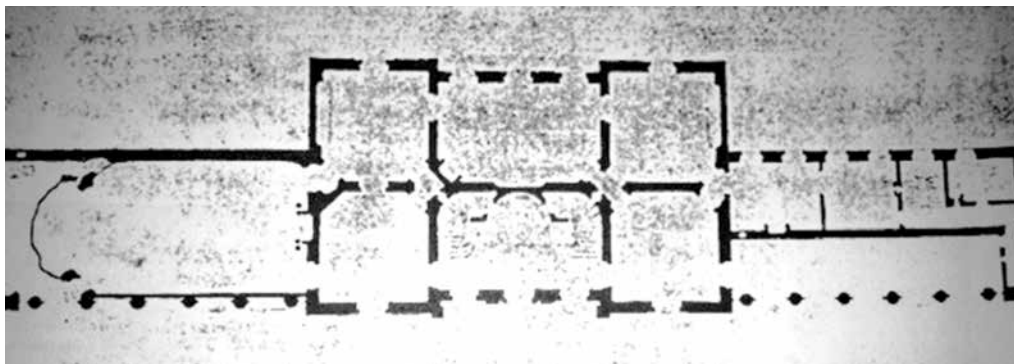
Aukštus stačiakampius antro aukšto langus juosia lygūs, platūs apvadai. Stačiakampiai, mažesni mezonino langai taip pat apjuosti apvadais. Aukštas pusvalmis stogas su pakopa turi po langą abipus mezonino. Mezonino ir stogo susikirtimą žymi dantytas karnizas, virš jo kyla laiptuotas frontonėlis su skulptūra. Raštuotas rizalitetis sienas abipus langų, pasak architektės, suskaldo aklinos imitacinės įdubos su ornamentuotomis plokštumomis apačioje. Fasado išraiška žaisminga, joje vyrauja baroko architektūra.

Rūmai buvo projektuojami tuo metu, kai jungtinė Lietuvos–Lenkijos valstybė sparčiai ritosi žlugimo link. Vidaus netvarkos draskomą valstybę taikėsi praryti jos didžiosios kaimynės. Nors Varšuvoje vyko intensyvios statybos, tačiau pasirūpinti provincija išlaidžios karaliaus rankos jau nebegalėjo. Priešingai: 1773–1775 metais Seimas Šeduvos valdą įkeitė gvardijos pulko komendantui Kazimierui Poniatovskiui, kad galėtų sumokėti kariuomenės skolas. Privilegijų karalius patvirtino tik 1792 m. kovo 19 d., tačiau rūmų jau nebestatė ir projektas liko popieriuje. 1779 m. Kazimieras Poniatovskis teritoriją perdavė savo sūnui Stanislovui Poniatovskiui su dar nepastatytais rūmais Šeduvoje. Kaip tik minimais metais Kazimiero Poniatovskio sūnus Stanislovas, keliaudamas į Gdanską, apsilankė savo naujojoje valdoje. Faktą, kad kunigaikštis Stanislovas Šeduvą laikė priimtina reprezentacine vieta, liudija paties kunigaikščio atsiminimai, kai 1783 metais, lydėdamas per Abiejų Tautų Respubliką iš Vakarų Europos grįžtantį Rusijos sosto įpėdinį Pavlą, jam Šeduvos dvare surengė priėmimą ir vaidinimą. Suprantama, Šeduvoje tuomet buvo vieta, pilis ar rūmai, kur neatrodė gėda priimti tokio aukšto rango

svečių, tačiau rūmai nebuvo nauji, o naujųjų, kurie planuoti, taip ir nepavyko pastatyti.

1792 metais paskutinis Šeduvos seniūnijos valdytojas Stanislovas Poniatovskis, paskutinio Abiejų Tautų Respublikos karaliaus Stanislovo Augusto Poniatovskio brolio Kazimiero sūnus, su Šeduvos miestiečiais pasirašė sutartį, pagal kurią miestiečiai mokėjo dvarui 3579 auksinių činšo mokesčių – žemės rentą, baudžiauninkų ir laisvųjų žmonių, žemės naudotojų arba laikytojų mokamą ponui. 1798 metais S. Poniatovskis dvarą ir žemę pardavė baronui Teodorui fon Ropui (vok. *Theodor von Ropp*). Jis, naujasis šeimininkas T. Ropas, nepripažino Šeduvos miesto gyventojų teisės mokėti mokesčių ir pareikalavo, kad miesto gyventojai dvare vėl eitų lažą. Šeduvos miestiečiai nusprendė ginti savo teises teisme. Po ilgo bylinėjimosi Upytės pavieta žemės teisme ir Vyriausajame teisme byla pateko į Rusijos valstybės Senatą. 1812 metais Senate buvo priimtas sprendimas pripažinti anksčiau Šeduvos miestui suteiktas privilegijas. Pralošęs bylą, baronas T. Ropas, negalėdamas pakęsti miesto kaimynystės, Šeduvoje buvusio kunigaikščių dvaro pastatus nugriovė. Naujojo dvaro pastatus jis pastatė apie 2 km nuo miestelio, prie Daugyvenės upės. Ten įkurtą dvarą pavadino Raudondvariu. Pastatų išsidėstymą dvaro teritorijoje lėmė dvaro kelių bei vandens telkinių vietos.

Taigi Šeduvos dvaro rūmai turi tik antrą savo pavaldą Raudondvaryje. Tenka apgailestauti, kad nėra aptiktų duomenų apie pirmųjų, Šeduvoje stovėjusių, rūmų išvaizdą, bet gal kada jų brėžiniai dar bus atrasti, kaip Varšuvoje esantis antrųjų rūmų neįgyvendintas projektas. O kol kas lieka tik spėlioti, ar barono Teodoro fon Ropo pastatyti ▶

Šeduvos rūmų projekto, kurį parengė architektas Janas Kristianas Kemzeceris (Jan Christian Kemasetzer), pirmo aukšto planas

Raudondvario rūmai turi senųjų Šeduvos rūmų bruožų, ar jie iš esmės kitokie. Į šį klausimą galbūt rasime atsakymą, padedami archeologų ar architektų, o kol kas galime tik apgailestauti, kad šiuo metu tie rūmai pasigėrėjimo ir pasididžiavimo nekelia...

Autoriaus pateiktos projekto kopijos

Artūro Patamsio nuotraukos

(Straipsnio titulinėje iliustracijoje – barono Teodoro fon Ropo Šeduvos dvaro pastatai XIX a. Raudondvaryje)

■

Istorinė Raudondvario dvaro nuotrauka

Raudondvario dvaras mūsų dienomis

GINTAUTAS PABILIONIS, istorikas

ROPAI MŪSŲ KRAŠTE (2)

Baigiame spausdinti publikaciją, supažindinančią su viena turtingiausių ir įtakingiausių vokiečių žemvaldžių fon Ropų gimine, kuri gyveno ir veikė dabartinėje Radviliškio rajono teritorijoje (pradžia – žurnalo 2015 m. nr. 2 (23)).

Atskirai vertėtų pakalbėti apie ne per toliausiai nuo rūmų, Radvilonių miške, esančias baronų fon Ropų kapavietes. Nuo dvaro rūmų iki jų vedė platus, alyvomis apšodintas keliukas, kuriuo Ropai vieno arkluko tempiamu vežimaičiu nuvažiuodavo iki pat kapinių. Kapinaitės buvo aptvertos metaline tvora, tarp mūrinių stulpų – metaliniai, į viršų smailėjantys, dvivėriai, rakinami vartai. Ten stovėjo didelė raudonų plytų koplyčia, dengta čerpėmis, langai dekoruoti spalvotu stiklu, iš kurio sukurtos įvairios mozaikos. Koplyčia buvo daugiakampio plano, vienanavė, su dviem bokšteliais pagrindiniame fasade. Pagrindinis fasadas – raudonų plytų, šoniniai ir galiniai – skeltų lauko riedulių bei raudonų, geltonų plytų. Durys ir langai arkos formos. Sienos viduje buvo tinkuotos, grindys išklotos betoninėmis, tamsiai pilkos ir šviesios spalvos šlifotomis plokštėmis. Virš įėjimo įrengti labai kilmingiems svečiams skirti lankai, į kuriuos vedė sraigtiniai mediniai laiptai. Koplyčios gilumoje turėtas gražus neogotikinis altorėlis. Dešinėje, prie įėjimo, buvo įrengti keli klauptai. Ypač puošniai atrodė išmūryti abu bokšteliai centriniame fasade – daugiakampėje konstrukcijoje panaudotos plytų dulkės. Koplytėlė – neabejotinai neogotikinio stiliaus statinys. Dar iki vandalams nusiaubiant tarybiniais metais, ji buvo visos apylinkės kultūrinis deimantas. Projektuojant ir statant dalyvavo Ropai, kurie vėliau ir palaidoti šiose kapinėse. Galiojusi statybų tvarka nereikalavo tokio pobūdžio statiniams specialaus leidimo, todėl niekas neribojo projektuotojų laisvės. Darbas buvo atliktas su meile ir vokišku tikslumu.

Patys kapai buvo įrengti labai originaliai, šachtiniu principu – sienos išmūrytos plytomis, kurios viršuje

betonuotos, į jas įstatant metalines tvoreles. Galvugalyje, ant betoninių postamentų, buvo pritvirtinti šlifuoti paminkliniai akmenys su juose vokiečių kalba iškaltais užrašais. Penki kapai pritaikyti palaidoti dviem – vyrui ir žmonai, dviejuose palaidotos nusižudžiusi Asta fon Rop (1893–1919) iš Birjagalos palivarko bei Sofija fon Rop (1852–1935) iš Maldžiūnų dvaro. Kituose kapuose atgulė: Vilhelmas fon Ropas (1815–1901), Karolina Frein Dorotėja fon Rop (1821–1904), Karlas Fridrichas Teodoras Aleksanderis fon der Rop (1844–1904), Luisa Julia Elizabeta fon Rop (baronienė fon Štromberg (1846–1905), Johan Leo Georg Ferdinand fon Rop (1850–1929). Sofija mirė, sulaukusi 83 metų. Į kapus ją vežė vežimaičiu, kinkytu keturiais juodais arkliais, abipus tako kapinaitėse degė žvakutės. Jai buvo pastatytas daugiau kaip 2 m aukščio medinis kryžius su lentele.

Šiuo metu koplytėlė yra avarinės būklės – be stogo, langų ir durų. Labai stipriai apiręs fasadas, vietomis, ties langų sąramomis, iškritę akmenys. Yra išlikę gražių dekoru elementų – tulpių formos plytų dekoras virš arkų sujungimų, šoninių bokštelių originalus kampų aptaisymas degtų plytų smiltelėmis. Koplytėlė galėjo būti statyta apie 1890 m. Pagrindas tokiai prielaidai – kaimyniniame Šileikonų kaime stovi koplytstulpis, datuojamas būtent tais metais ir kaip du vandens lašai panašus į šoninį koplytėlės bokštelį.

Tęsiant sakralinę temą, būtina paminėti ir gretimo Alksniupių kaimo kapinaitėse stovinčią koplyčią. Leidinys „Lietuvos bažnyčios“, išleistas JAV, Bostone, pažymi, kad 1753 m. šio kaimo kapinėse buvo pastatyta medinė koplyčia. 1840 m. jos vietoje iškilo nauja akmens mūro koplyčia. Tos koplyčios statybą ▶

fundavo Adolfas fon Ropas, kuris, kaip manoma, ir yra palaidotas koplyčios rūsyje kartu su savo žmona. Alksniupių koplyčios portikas nurodo, kad pastatas yra klasikinio stiliaus, bet gausiai panaudoti rieduliai jį priskiria neogotikiniais statiniais. Matyt, sprendžiant konstrukcines problemas, prie pastato buvo primūryti masyvūs archivoltai. Vizualiai išraiškingos tinkuotos ir baltintos smailiaarkės nišos, plonos kolonėlės su detalizuotais kapiteliais ir postamentais, įėjimą aprėmina du stilizuoti piliastrai. Koplyčia yra su pusapskrite apside, stačiakampio plano, kairėje pusėje prijungta trapecinė zakristija. Vidus tinkuotas ir išdažytas, klauptai, laiptai į balkoną ir pats balkonas lakuoti. Ant pakylės stovi dviejų dalių medinis altorius, kurio dekoras imituoja baroko stilių. Frontono trikampis dekoruotas smailių arkų motyvo kreivėmis. Kraigą užbaigia metalinis, lygių virbų kryžius.

Alksniupių koplytėlė

Po Adolfo fon Ropo pagal 1861 m. pirkimo sutartį Radvilonius valdė Vilhelmas Fiodorovičius fon Ropas. Dvare tuokart priskaičiuota 1378 dešimtinės dirbamos žemės, 42 dešimtinės nedirbamos ir 2344 dešimtinės miško. Tai buvo labai sudėtingas laikotarpis – masinis liaudies bruzdėjimas, priverstęs carą paskelbti manifestą apie baudžios panaikinimą vakarinėse Rusijos gubernijose. Radvilonių dvare daug kas pasikeitė: buvo iš karto atkeistos fizinės bausmės, su baudžios panaikinimu turėjo būti panaikinta ir lažo prievolė, bet Vilhelmas visai nevilkingai vykdė caro bei Kauno gubernatoriaus norminius aktus. Yra išlikęs dokumentas, kuriame pažymima, kad Radvilonių dvarui priklausančio Naujasodžio kaimo gyventojai skundėsi Kauno gubernatoriui, jog ponas bruka jiems pasirašyti kažkokius įsipareigojimus, apsunkinančius jų gyvenimą. Darbininkai visuotinai atsisakydavo eiti lažą, laužydavo žemės dirbimo padargus. Tuomet Vilhelmas atėmė iš valstiečių pievas šalia miško ir pačiame miške. Vėl pasipylė

skundai gubernatoriui bei ieškiniai teismui. Valstiečiai garsiai protestavo, kad tikrasis baudžios panaikinimo aktas yra pono paslėptas, o jiems pakišamas perdarytas variantas. Kilus 1863 m. sukilimui, Radvilonių dvare dislokuotas caro žandarų dalinys, kuris pirmaisiais sukilimo mėnesiais buvo izoliuotas ir rūpinosi tik dvaro pastatų apsauga. Nors sukilimas ir pralaimėjo, caras buvo priverstas išleisti dekretą apie tai, kad valstiečiai, suteikus jiems valstybinę paskolą, gali išsipirkti žemės sklypus iš dvarininkų. Šio dekreto pasekmė – iki 1890 m. labai sumažėjo Radvilonių dvarui priklausančių žemių ir gana ryškiai „aptirpo“ dvaro pajamos iš žemės ūkio.

Nesibaigiančių konfliktų ir įtampos fone 1904 m. mirė Vilhelmas, Radvilonių dvarą palikdamas valdyti savo sūnui Alfredui. Pastarasis kelerius metus bandė ūkininkauti naujoviškai, progresyviai: naudojo daugialaukę žemės dirbimo technologiją, labai lanksčią darbo jėgos samdos sistemą, bet kardinaliai pakeisti būklę nesugebėjo. 1911 m. Alfredas buvo priverstas užstatyti Radvilonių dvarą bankui, kad gautų paskolą. Tuomet aprašytas viso dvaro ir jam priklausančių palivarčių turtas: Radvilonių dvarui priklausė 172 dešimtinės, Amalijos palivarke – 208, Karaliūniškio palivarke – 175 dešimtinės aramos žemės. Iš viso Radvilonių dvaras turėjo 1 787,42 dešimtinės žemės – dirbamos, nenaudojamos, dvaro, pievų ir miško. Surašinėtojai nurodė puikią laikomų galvijų bei pastatų būklę, progresyvią daugialaukę žemės dirbimo technologiją. Ūkio knygose yra duomenų apie žemės dirbimą nuo 1819 m. iki 1903 m. 1875 m. laukai pradėti tręšti mineralinėmis trąšomis, tai labai padidino derlingumą. Radvilonių dvare taikyta 9-alaukė, Amalijos palivarke – 12-alaukė, Karaliūniškio palivarke – 9-alaukė žemės dirbimo sistemos. 1912 m. Alfredas nupirko bankui užstatytą Raubų dvarelį. Tuo metu aprašyti dvarelį pastatai: medinis gyvenamasis namas gontų stogu, oficina, dvi klėtys, vištidė, dvi daržinės, kepykla. Iš viso dvarelis turėjo 8 pastatus, Juzafovo ir Marimpolės palivarkuose, priklausiusiose Raubų dvareliui, buvo dar 22.

Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, nelengva prievolių našta užgulė ir pavienius ūkininkus, ir patį dvarą. Frontui slenkant per Panevėžio valsčių, nuolatinė pastočių prievolė prislėgė vietinius gyventojus. Be to, vokiečiai pradėjo masiškai rekvizuoti darbinus arklius. Nežiūrint į tai, kad Radvilonių Ropai buvo vokiečiai, sunki kaizerinės Vokietijos tvarka neaplenkė ir jų: vokiečiai dvare paliko tik sužeistus ir išvargintus arklius, pasiimdami ▶

sveikus ir daug pašarų bei grūdų. Nors jie apmokėjo reichsmarkėmis, bet už jas mažai ką tebuvo galima nupirkti. Karo pabaiga į Radvilonius atnešė tik sąlyginę ramybę: Vokietijoje ir Rusijoje įvyko revoliucijos, Lietuvos teritorijoje pradėjo formotis valstybinės struktūros, iš pradžių besiremiančios Vokietijos kariuomene, kuri traukdamasi stengėsi kuo labiau apiplėšti kraštą.

1919 m. mirė Alfredas fon Ropas. Po jo mirties Radvilonių dvaras, turėjęs per 1000 ha žemės, teismo keliu padalytas velionio žmonai ir vaikams. Sūnui Ventui atiteko pats Radvilonių dvaras su visais pastatais, Amalijos palivarkas – dukrai Elenai, dvaro sklypas „Krūpiškiai“ – dukrai Emai, Karolinos ir Dinaburgo palivarkai – žmonai Ilzai. Galutinai turtas padalytas 1921 m. Po padalijimo Radvilonių dvarui liko 766,21 ha žemės. 1923 m. vykdant žemės reformą, dalis dvaro žemių išdalytos savanoriams bei naujakuriams. Po žemių nacionalizavimo dvarui liko 185,55 ha. Nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu Ropai dalį žemių išnuomojo latviams, o vėliau jiems pardavė: Kreivakiškio palivarką – Krūminiui, Amalijos palivarką – Mengotui. 1940 m. Ropai repatrijo į Vokietiją, Radvilonių dvaras su visu nekilnojamuoju ir kilnojamuoju turtu nacionalizuotas. Dvare nacionalizuota 105,16 ha žemės, 5 gyvenamieji pastatai, 3 tvartai, 1 klojimas, 1 svirnas, 3 kiti pastatai, parkas ir tvėnkynys.

Amalijos palivarko rūmai

1940 m. rugpjūčio 15 d., prieš repatrijuojant Radvilonių Ropams į Vokietiją, dvarą aplankė Kultūros paminklų apsaugos įstaigos darbuotojai V. Dilka ir P. Puzinas, kurie inspektavo Panevėžio apskrities dvarus, aprašydami juose buvusias vertybes. Ventas fon Ropas atsisakė leisti surašyti buvusias meno vertybes. Ant sienų kabėjo du dideli portretai – pasak šeimininko, jų protėvių iš XVI a. Tapyba neblogo, matyt, vokiečių mokyklos. Be to, buvo keletas mažų portretų – miniatiūrų ant dramblio kaulo, labai geros būklės ir geruose rėmuose. Inspektoriai dar matė keliasdešimt senų knygų. 1941 m. rugsėjo 26 d.

Kultūros paminklų apsaugos įstaigos darbuotojai B. Melngailis ir V. Sipaitis aprašė ir užantspaudavo į užsienį leidžiamus išvežti Vento fon Ropo daiktus, tarp kurių buvo: dėžė Nr. 1 – paveikslai, nuotraukos, graviūros, akvarelės ir knygos; dėžė Nr. 2 – paveikslai, graviūros ir nuotraukos; dėžė Nr. 3 – virtuvės indai; dėžė Nr. 4 – įvairios knygos vokiečių ir prancūzų kalbomis. Savininkas panoro palikti Šiaulių „Aušros“ muziejui apie 3000 knygų, taip ir padaryta. Peliksas Bugailiškis prisiminė, kad iš Radvilonių dvaro į Šiaulių „Aušros“ muziejų buvo pervežtos paaukuotos ir įstiklintos rogės.

MALDŽIŪNŲ DVARAS

XVII–XIX a. dvarą valdė Karpiai. 1860 m. dvaras su 3000 rub. skola buvo parduotas Radvilonių dvaro savininkui Vilhelmui fon Ropui. Maldžiūnai nuo to laiko tapo Radvilonių dvaro palivarku. Naujasis savininkas, kuris gana sėkmingai tvarkėsi Radviloniuose, sutvarkė ir Maldžiūnus, atliko remontą. XIX a. antroje pusėje Radvilonių dvaro savininkai nemažai laiko praleisdavo Maldžiūnuose.

1904 m. mirus Vilhelmui, Maldžiūnai virto savarankišku dvaru. Radviloniai atiteko Alfredui fon Ropui, o Maldžiūnų dvaras – jo broliui Jurgui. Skola bankui taip pat perėjo jam. Tuo metu dvarui priklausė 380,19 ha žemės ūkio naudmenų. Maldžiūnams priklausė ir Miškadvario, tuo metu vadinto Valdhausenu, palivarkas, kurį Vilhelmas pirkė 1854 m. Dvare gyveno pora dešimčių darbininkų šeimų, veikė garinis malūnas, kitaip vadintas pramonės įmone. Jurgis, perėmęs dvarą, 1904 m. jį kapitaliai suremontavo.

Kalbant apie šį laikotarpį, būtina pažymėti, kad Jurgis fon Ropas, paveldėjęs Maldžiūnų dvarą, dar labiau išplėtė pienininkystės ūkio šaką. Jis ne tik pirkė naujų daniškų telyčaičių, bet ir atsivežė per Rygos uostą bulių – reproduktorių, o tai tada buvo gana brangi investicija. Galvijų tvartą jis ryškiai pertvarkė: buvo įrengti atskiri aptvarai veršeliams, melžiamoms karvėms ir karvėms su veršeliais, šalia tvarto atsirado virtuvė, kurioje ruoštas pašaras galvijams. Taikant įvairų, baltymingą maistą, primilžiai iš karvių labai padidėjo. Kaip tik dėl šių pasiekimų Minsko žemės ūkio draugija nurodė Maldžiūnų dvarą kaip pavyzdinį. Hanas fon Ropas, paveldėjęs tėvo ūkį, tęsė garbingas pienininkystės tradicijas: 1936 m. „Kilmės knyga“ pažymėjo, kad Radvilonių rateliui priklausančiame Maldžiūnų dvare buvo ypač produktyvios karvės – Penktė, Gražė, Adelfa, Aguona, Čiurnelė, Bitė, Cinkiukė, Dūda. ▶

Maldžiūnų dvaro rūmai

Dabar stovinčiuose rūmuose nebėra klasicistinio orderio ir taip šiam stiliui būdingo portalo, nors pagal pastato planą rūmai priskirtini klasicistiniam stiliui. Šis pastatas yra taisyklingo stačiakampio, fasadinėje dalyje su dviem šoninėmis iškyšomis, skaidančiomis gyvenamąją zoną. Viršuje iškyšos baigiasi atikais su centre įrengtais gana dideliais apvaliais švieslangiais. Rūmai dviaukščiai, su stačiu stogu. Dėl vietos ir šviesos stokos palėpė buvo negyvenama. Rūmų kambariai ergonomiškai, pakankamai aukšti ir erdvūs. Jiems apšviesti naudotos aliejinės žvakės. Patalpos buvo apkūrenamos krosnimis: pirmame aukšte labai įspūdingų baltų glazūrotų koklių, antrame aukšte – apvaliomis, skarda aptaisytomis. Visuose kambariuose buvo gražus parketas, o svetainėje – mozaikinis. Patalpų sienos tinkuotos, pastelinių spalvų, kai kuriuose kambariuose apklijuotos medžiaga. Rūmų rūšys buvo su skliautuotomis lubomis, ten laikydavo maisto produktus ir gėrimus.

Gerai išsilaikęs kumetyno pastatas, kur gyveno dvaro darbininkai. Jis vienaukštis, mūrytas iš lauko riedulių, stogas valminis. Pastato sienas skaido į viršų kiek ištęsti stačiakampiai langai. Kambariai nedideli, kvadratiniai.

1923 m. vykdant žemės reformą, dalis Maldžiūnų dvaro žemių buvo nusavintos, kad aprūpinus žeme savanorius. 1926 m. taip ir padaryta, dvarui paliekant 82,88 ha.

1929 m. mirus Jurgiui fon Ropui, pastarojo sūnus Hanas bandė įvairiais būdais susigrąžinti nusavintą žemę, motyvuodamas tuo, kad tėvas čia buvo

įkūręs pavyzdinį ūkį. Bet Hanas nieko nepesė, valdžia tik leido daugiau žemės nuomotis iš valstybės. Hanas beveik visą laiką praleido ne Maldžiūnuose, o Klaipėdoje, kur prisidėjo prie nacionalsocialistų perversmo, už tai nuteistas realia laisvės atėmimo bausme 1934 m., ir buvo konfiskuotas Maldžiūnų dvaras. Spaudžiant nacistinei Vokietijai, Lietuvos valdžia ne tik paleido iš kalėjimo Haną, bet ir grąžino Maldžiūnų dvarą.

1931 m. dvare buvo 33 pastatai. Statybinė medžiaga – rąstai, akmenys, žabai ir plytos, iš jų suręstos sienos. Aukščiausias pastatas buvo rūmai – su pamatais siekė 9,8 m. Visi pastatai statyti nuo XIX a. vidurio iki 1940 m.

Iš gamybinių pastatų pats puošniausias – raugintų pašarų bokštas. Jis užima iškilį, gerai apžvelgiamą vietą netoli rūmų, prie kelio į tvartus. Bokštas apvalus, žemas ir platus. Mūrytas iš plytų, iš lauko pusės tinkuotas. Raugintų pašarų gamyba tuo metu įrodė, kad tai buvo labai produktyvus ūkis, sugebėjęs tvarkytis ypač moderniai.

Dvaro arklidė mūryta iš skeltų lauko riedulių, frontonai – iš plytų. Langai nedideli, jų angokraščiai, sienų kampai yra iš plytų. Pastatas gana aukštas, virš lubų laikyti pašarai, kurie į arklidės vidų buvo nuleidžiami per skylę lubose. Pastato įėjimo ir palėpės durys dvivėrės, labai puošnios. Kiaulidžių ir karvidžių pastatai mūryti iš skeltų lauko riedulių, analogiški kitiems ūkiniams statiniams.

Dvaro kalvė, kaip ir kiti ūkiniai pastatai, sumūryti iš skaldytų lauko akmenų, su dideliais langais, kad būtų ►

geriau apšviesta, su dvišlaičiu stogu. Vėliau pastatas buvo paaukštintas ir įrengtas sandėlis.

Dėmesio vertas Maldžiūnų parkas, įkurtas XX a. pradžioje. Jis užėmė 3,5 ha, ten buvo didelis tvenkinys su sala. Tvenkinyje priveista daug žuvų, saloje perėdavo gulgės ir antys. Vietinių rūšių medynėliuose bei medžių grupėse augo europinis maumedis, kalninė pušis, paprastieji kaštonai. Dvarininkų Karpių sodyba stovėjo atokiau, apšodinta senais ažuolais. Ropai čia apsigyveno, pasistatydami naujus rūmus ir įkurdami naują parką. Prieš rūmų parterį buvo įrengtas gėlynas, įtaisyti suoliukai. Aplink gėlyną tiesėsi takas ir vedė nuo rūmų iki apačioje vingiavusio kelio. Jis buvo apšodintas kėniais, tujomis ir maumedžiais.

Maldžiūnų dvarininkams ypač dramatiški buvo 1940 m. Tarybų Lietuvos valdžia nacionalizavo visą dvarui priklausančią žemę – 154,25 ha. Be to, nacionalizuoti ir dvaro rūmai, visi ūkiniai pastatai. Pagal išankstinį Vokietijos ir Rusijos susitarimą Lietuvos vokiečiai galėjo nekliudomai repatrijuoti į Vokietiją, bet jiems drausta su savimi išvežti meno vertybes. Kokios meno vertybės buvo dvare, galime nustatyti iš likusių Kultūros paminklų apsaugos įstaigos pažymų. Viena adresuota LTSR švietimo liaudies komisariatui, kuriam tai nusiuntė Suaugusių švietimo valdyba 1941 m. sausio 31 d. Pažymyje nurodyta, kad buvęs Maldžiūnų dvaro savininkas Hanas Ropas pageidauja išsivežti į Vokietiją savo asmeninius daiktus. Čia pat pridėtas daiktų sąrašas – 5 lapai. Kitoje pažymyje nurodyta: 1941 m. sausio 23 d. Kauno advokatas Ernestas Lichtenšteinas siunčia Švietimo liaudies komisariatui sąrašą daiktų, kuriuos Hanas fon Ropas pageidauja išsivežti į Vokietiją. Šiame sąraše įrašyta daug kėdžių, spintų, lovų, staliukų, spintelėlių, fotelių, sofų, laikrodžių, viršutinių ir apatinių drabužių, avalynės, patalynės, virtuvinių indų. Ten minimi ir 14 paveikslų, 1 metalo lydinys, 1 medžio raižinys, kita. Archyve rastas dokumentas, datuotas 1941 m. vasario 28 d., kuriame nurodoma, kad Kretingos muitinėje sulaukytos ir į Šeduvą grąžintos šios vertybės: medžio raižinys – 1 vnt., metalo lydinys – 1 vnt., paveikslai – 9 vnt., stalas – 1 vnt.

Kultūriniu, ūkiniu ir socialiniu požiūriais Maldžiūnų dvaras per visą savo gyvavimo šimtmetį, valdant Ropams, užėmė reikšmingą vietą visos apylinkės istorijoje. Ankstyviausiame periode Ropai bendravo tarpusavyje, o tarpukaryje šie ryšiai išplito – bendrauta su stipriausiais visos apylinkės ūkininkais. Įvairių švenčių ir minėjimų progomis

Maldžiūnų dvare šurmuliudavo būreliai ūkininkų, jie dalydavosi patirtimi, apžiūrėdavo galvijus, vėliau puotaudavo. Ropai buvo apylinkės šviesuoliai, dažnai užsisakydavo ūkininkų leidinių, knygų iš Vokietijos. Periodiškai dalyvaudavo ūkiniuose seminaruose, įvairiose parodose, iš kur yra parsivežę apdovanojimų. Ropai mėgo kruopštumą, nevengė griežtumo, bet su dvaro darbininkais būdavo gana žmogiški.

Ropų giminės paveldas Radviliškio rajone datuojamas XIX a. pradžia–XX a. viduriu. Šiuo laikotarpiu Ropai gyveno išskirtinai dvaruose ir viensėdijose, kur užsiimdavo žemės ūkiu. Tai buvo kultūringi, išsilavinę žmonės, savo dvaruose turėję dideles bibliotekas, įvairių dailės paveikslų. Nesant kultūros įstaigų, Ropų dvarai atliko jų funkciją, tiesa, tik turtingiausiems apylinkės gyventojams. Didelis Ropų nuopelnas, kad jie per gana trumpą laiką sugebėjo labai suintensyvinti žemės ūkio produktų gamybą. Panaikinus baudžiąvą, samdomi darbuotojai Ropų dvaruose gana gerai uždirbdavo, tai skatindavo valstiečius pirkti žemę ir pradėti patiems ūkininkauti. 1940 m. Ropai buvo priversti repatrijuoti į Vokietiją. Nors jie grįžo į savo dvarus Antrojo pasaulinio karo metais, bet tai buvo jau jų gyvavimo šiose apylinkėse saulėlydis.

Autoriaus nuotraukos

PANAUDOTOS LITERATŪROS IR ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

- Alfavitnij spisok zemliavdelcevoj Kovenskoj guberniji po 1-oe sentiabria 1881 g., 1882 g.* Kovno.
- Bugailiškis, P. *Gyvenimo vieškeluose*. Šiauliai, 1994.
- Iš Hermano fon Ropo prisiminimų*. Berlynas, 2005.
- Kultūros paveldo centro fondų poskyrio archyvas. F. 4, ap. 1, b. 9, 27.
- Liaudies apmatavimo instituto istorinės pažymos*. Vilnius, 1980 m.
- Lietuvos bažnyčios istorija*. T. 4, Čikaga, 1984.
- Mokslų akademijos biblioteka, Rankraščių skyrius. F. 12, b. 3901.
- Pamiatnaja knižka o Kovenskoj guberniji 1850–1912*. Kovno.
- Prascevičius, E. Tušti rūmai, užmirštos kapinės.
- Mūsų kraštas*, 1995, kovo 25, p. 9.
- Tauras, A. *Lietuvos TSR parkai*. Vilnius, 1966.
- Valstybinis istorijos archyvas. F. 542, ap. 1, b. 411, 547, 601, 958
- Vokiečių baronų fon Ropų genealogija*. Pakruojo kultūros paveldo skyrius, 2002. ■

LIBERTAS KLIMKA,
gamtos mokslų daktaras,
etnologas, mokslo istorikas

ISTORIJOS
AIDAI
PAŠUŠVIO
VARPŲ
DŪŽIUOSE

Pateikiame autoriaus specialiai mūsų žurnalo skaitytojams atsiųstą straipsnį apie unikalius mūsų krašte esančios Pašušvio bažnyčios varpus.

Įvadas. *Tuščiai niekas varpais neskambina, – tvirtina priežodis. Žinia, tinka taip pasakyti ir apie Pašušvio varpus. Šios gyvenvietės, įsikūrusios Šušvės ir Žadikės upelių santakoje, istorija gili ir turininga. Legenda sieja jos įsikūrimą su pilimi, kurios didvyriška ir išmoninga gynyba nuo kryžiuočių, panaudojant gamtines ypatybes, palikusi gyvenvietei ir Pašušvio vardą. XVI a. viduryje minimas Pašušvio dvaras, 1553 m. pastatyta pirmoji dar medinė Pašušvio bažnyčia, iki 1668 m. priklausiusi reformatams. Bažnyčios fundatoriumi buvo Mikalojus Šimkevičius Pašušvietis, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovo maršalka, Ariogalos ir Rietavo tijūnas, vietinio dvaro savininkas. Dabartinė mūrinė Visų Šventųjų bažnyčia statyta 1793–1798 m. klebono Dionizo Straševičiaus rūpesčiu, remiant ir jo broliui generolui Mikalojui¹. Jos unikali architektūra išnagri-*

nėta iškilaus menotyrininko ir kraštotyrininko Povilo Spurgevičiaus straipsnyje². Bažnyčia turi liaudiškai traktuotų baroko ir neoklasicizmo stiliaus bruožų; juos derinant, siekta didingumo ir emocionalumo. Būtent tuo, taip pat interjero ypatybėmis Pašušvio bažnyčia yra vienas įdomiausių Žemaitijos sakralinių statinių. Neabejotinai tai sietina ir su tuo, kad bažnyčia radosi kaip turtingų didikų fundacija.

*O kokią istorinę atmintį saugo varpai, sukabinti mūro varpinėje? Į tai atsako šis straipsnis: čia apie varpus pateikiamos ir archyvinės žinios, ir jų techninės charakteristikos, nustatytos *in situ* 2009 m. liepos 13–20 d. vykusios kraštotyrinės ekspedicijos metu. Metodologiniu požiūriu darbas priskirtinas lokalinės istorijos tyrimui, išryškinančiam kai kurias parapijos gyvenimo ypatybes. ►*

¹ Misius, K., Šinkūnas, R. *Lietuvos katalikų bažnyčios*. Vilnius: Pradai, 1993, p.163–164.

² Spurgevičius, P. Grinkiškio ir Pašušvio bažnyčios. *Grinkiškio kraštas*. Radviliškis, 2011, p. 88–107.

Varpas kaip kultūros paveldo objektas. Varpo dūžiai, ataidintys iš bažnyčios bokštų – tai tarytum Dievo balsas žmonėms. Jie tris kartus per dieną kviesdavo sukalbėti *Viešpaties angelo* maldą. Varpais taip pat būdavo skelbiami svarbūs įvykiai bendruomenei: bažnytinės šventės, šventikų ingresai, parapijiečių vestuvės. Netikėtai pasigirdavo nerimastingi varpo dūžiai gaisro, kitų nelaimių atvejais. Laidotuvių metu jie – tarsi palydos žingsniai, monotoniški ir graudžiai iškilmingi: *Dūšia – dangun, kūnas – žemėn...*

Dziwonny.		Waga
Dziwon wielki imieniem Panaun + Annyprya, Roma		
ne Kosa Cursum sacerdotis Canan Cursum	—	1 990
Dziwon brzozi ni psaty x napistem sliży sproniesiam		
Co Kpawidram ptawo, gęy swoga i Chwaly, Boga	—	1 590
Dziwon maty zawnny fındarany	—	1 400
Dziwon maty ze Koscioła przewiodony xalygnatory	—	1 300
Dziwon ma niewielki Okyli slygnatory x fındarany bony	—	1 20
Dziwon ma przy karygaly maty	—	1 20
Dziwon ma maty xozony przy altarab	—	6 20

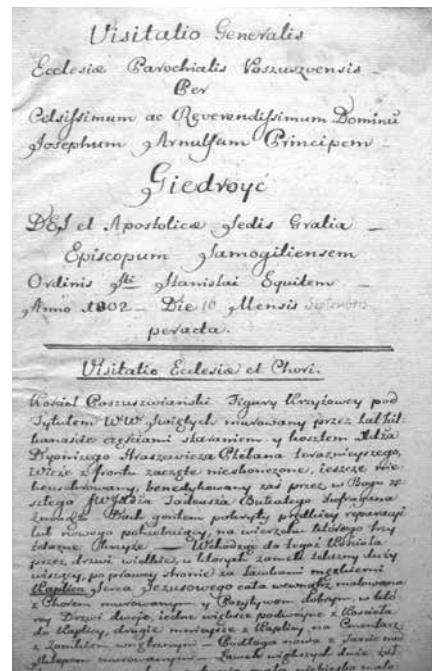
Žinios apie varpus ir jų svorį. Lapas iš 1802 m. inventoriaus

Skambinimas bažnyčių varpais – sudėtingas ir daugiaplanis kultūros reiškiny, telkiantis savyje dvasinių aspiracijų įvairovę³. Varpų garsai apskritai ženklina sakralų laiką, kreipiantį mintis nuo kasdienybės link amžinybės. Taip sureikšminus bažnytinis varpus, jie būdavo gaminami kaip meno kūriniai: ornamentuojami, puošiami dvasingais lotyniškais posakiais, citatomis iš Šv. Rašto, šventųjų globėjų atvaizdais. Jie turi krikšto vardus, o dalys įvardytos tarsi žmogaus kūnas. Tad varpai, sukaupę savyje technologijos, meno ir istorijos verčių aspektus, yra vertingi kultūros paveldo objektai. Gaila tik, kad įkelti į bokštų aukštybes, jie tampa nebematomi tikintiesiems.

Nemažai iš Lietuvoje esančių bažnytinių varpų įtraukti į valstybinį kultūros vertybių registrą, tačiau tik dalis jų – Raseinių dekanato, Kaišiadorių ir Telsių vyskupijų – yra moksliai aprašyti, visapusiškai išanalizuojant jų ypatybes bei istorinę vertę. Paskelbti taip pat duomenys apie daugumą

pasaulinių karų metu pražuvusių varpų⁴. Neabejotina, kad objektas turi būti tyrinėjamas kompleksiskai – religiniu, istoriniu, kultūrologiniu, technologiniu aspektais. Užsienio šalyse tai apibrėžiama netgi atskiros mokslo šakos – kampanologijos – sąvoka. Jos pavadinimas kildinamas iš Italijos provincijos Kampanos vardo; mat ten, Nolos miestelyje, apie 410 m. pirmąjį varpą nuliedino vyskupas Poncijus Meronijus Paulinas, formą nusižiūrėjęs iš vėjų blaškomos pievų gėlės.

Mokslinis varpų aprašymas turėtų paskatinti šių Lietuvos kultūros vertybių įpaminklinimą. Reikėtų ypač atkreipti dėmesį į išlietuosius mūsų krašte varpus, nes jų kokybė – svarbus Lietuvos technologinio lygmens įvairiais praeities laikmečiais rodiklis. Įdomūs yra ir atvežtiniai, užsienyje pagal užsakymus pagaminti varpai, nes teikia žinių apie prekybinius, ekonominius, konfesinius regiono ryšius. Be to, visi varpai yra ir istorinės atminties ženklai. Šiuo požiūriu objektas itin patogus: būdavo įprasta liejant varpe įrašyti pagaminimo metus, meistro ir liejyklos vardus, užsakovus ar fundatorius.

1831 m. bažnyčios vizitacijos akto titulinis puslapis

Dar įdomu paminėti liaudiškus tikėjimus į nepaprastą varpų galią. Viduramžiais liaudyje plito tikėjimai, kad varpo dūžiai gelbsti sielas iš skaiestyklos, nubaido piktąsias dvasias, sustabdo epidemijų ▶

³ Kirchenglocken. http://www.kirchenglocken.de/Kirchenglocken_de/Angelus/angelus.html.

⁴ Česnulis, VV. *Nutilę varpai*. Trakai: Voruta, 2015, 136 p.

plitimą, nukreipia audras ir kitas gamtos stichijas. Apie tai byloja ir įrašai kai kuriuose varpuose. Viena iš svarbiausių maginių varpo funkcijų laikyta galia sustabdyti vėtrą ir perkūniją skambinant ypatingu būdu, tik į vieną varpo pusę.

Lietuvių tautosakos kūriniuose – legendose ir padavimuose – varpo garsai ataidi iš paslaptinių miestų, nugrimzdusių į piliakalnių gelmes ar ežerų dugną. Varpas gretinamas ir su perkūnija: jo dūžiai ir griaustinis labai panašiai užkoduojami mįslėse. Pavyzdžiui, klausiama: *Sutrinko trinkulis, sužvingo žvingulis. Kas? Istoriografiniai šaltiniai mini net priešais sutvirtinimą, atliekamą po varpais. Ir vagystė būdavo pagarsinama varpams skambant – žinomas paprotys Aukštaitijoje. O štai Dzūkijoje manoma, kad kerštauojant galima priešui ligą ar nelaimę užzvanyti, slapčia pririšus maišelį su monetomis prie skambinamo varpo virvės*⁵.

Didesnysis bronzinis varpas

Tad varpo garsai kaimo bendruomenei būdavo labai svarbus ženklas. Pasak Vydūno, *Senieji Lietuvos žemdirbiai pristabdydavo arklą traukiantį kuiną, o mažų kaimelių bobutės nutilusios suklysdavo, kai per plačius laukus ir pievas nuvilnydavo artimos bažnytėlės varpo gausmai*⁶.

Varpai Pašušvyje. Medinė Pašušvio bažnyčia jau turėjo atskirą medinę varpinę su varpu; tai minima

Mažesnysis bronzinis varpas

1748 m. Žemaitijos vyskupijos reliacijoje⁷. 1792 m. Jėzaus Širdies koplyčios fundaciniame inventoriuje, pasirašytame kunigo Dionizo Straševičiaus, septynioliktuoju punktu įrašytas didelis varpas vardu Dionizas, turintis tokį įrašą lenkų kalba: *Łud zgromadzam, Xięży sprowadzam, placzę gdy trwoga, i chwałę Boga (Žmones sušaukiu, kunigus sukviečiu, kai pavojus, raudu ir Dievą garbinu)*. Varpas parinktas neatsitiktinai – gyva tradicija juos krikščionių donatoriaus vardu. Kitas – dar didesnis, vardu Rom, su lotynišku įrašu: *Romane voca cursum Sacerdotes canere Cursum (Katalikus kviečiu į kunigystę, šia pašlovinta linkme)*. Aštuonioliktuoju punktu įrašyti šeši maži varpeliai, esantys zakristijoje ir naudojami šv. Mišių metu.⁸ 1802 m. vizitacijos akte išsamiai aprašyta naujai pastatyta bažnyčia, taip pat trijų aukštų mūrinė varpinė šventoriuje. Nurodyta netgi, kad jos durys dažytos raudonai. Antrajame varpinės aukšte – keturi varpai, trečiajame – laikrodis. Jo mechanizmas toks, kad mušamos net valandos ir ketvirčiai. Labai retas dalykas, jog nedideliame bažnytkaimyje būtų bokšto laikrodis! Pažymėta, kad ▶

⁵ Marcinkevičienė, N. Blogio linkėjimai pasitelkus dievą: šaltiniai ir komentarai. *Liaudies kultūra*, 2006, Nr. 6 (111), p. 82–87.

⁶ Vydūnas. *Žmonijos kelias. Raštai*. T.2, Vilnius: Mintis, 1991, p. 94.

⁷ *Codex Medicensis seu Samogitiae dioecesis*. T. 2, Romae, p. 38–39.

⁸ *Specyfikacja Inwentarza do Funduszu Kursowego w Kaplicy Bractwa Serca Jezusowego w Koscielu Posuszwińskim uczynionego przez WW Jehmęw Panow Straszewiczow w Roku 1792 Męca Januaryi 16 Dnia*. Rankraštis Pašiaušės bažnyčios archyve.

du didesnieji varpai įgyti *sumptu moderni Parochi* (Lotyniškai: *Naujai klebono skirtomis lėšomis*), du mažesnieji – ankstesniųjų klebonų rūpesčiu. Tiedu turėjo būti sujungti su laikrodžiu. Tačiau 1808 m. inventoriuje nurodyta, kad laikrodžiui jau reikia remonto⁹. Apie varpus daugiau konkrečių žinių pateikia 1831 m. vizitacijos aktas¹⁰. Didysis esąs 990 funtų masės, vidurinysis, jau įtrūkęs – 550, mažasis – 400, signatūrinis – 300, prie zakristijos esantis varpelis – 15, o visi altoriniai kartu sveria 20 funtų. (Funtas – lietuviškai svaras, masės mato vienetas, lygus 453,6 g. Signatūriniais vadinti nedideli varpai, įtaisyti paprastai bokšteliuose ant bažnyčios transepto arba apsidos; jais skambinama šv. Mišių metu.)

1844 m. vizitacijos akte pateikta kiek daugiau

Bronzinio varpo inskripcija su 1690 m. data

žinių apie varpinę: nurodyta, kad ji statyta klebono Dionizo Straševičiaus rūpesčiu. Laikrodis, toji retybė, taip pat įrengtas klebono lėšomis. Deja, akte jis vėlgi pažymėtas kaip sugedęs. Tad matyti, kad Pašušvyje ilgą laiką neatsirado meistro, gebančio laikrodį pataisyti. Todėl ir jokių mechanizmo pėdsakų iki mūsų dienų neišliko. Varpinėje tuomet buvo trys varpai. Didžiausias įvardytas Romanu, vidurinysis – skilęs, o tretysis – visai mažas. Paminėta, kad dar vienas nedidelis varpas naudojamas bažnyčioje kaip signatūrinis. 1859 m. inventorius, išvardydamas varpus, patikslina, kad įtrūkęs yra vidurinysis varpas su įrašu lenkų kalba¹¹.

Tvarkingas Pašušvio bažnyčios archyvas – nemenkas pokario metų klebono Juozapo Galinausko

nuopelnas. Jo polinkį istorijai liudija ir apie penkiasdešimtuosius metus ant klebonijos sienos padarytas saulės laikrodis. Deja, ir jo pėdsakų nėra likę...

Šiandien iš archyvinuose inventoriuose ir aktuose išvardytųjų varpų Pašušvio varpinėje yra tik vienas. Kitus pakeitė du plieniniai ir vienas bronzinis. Pastarasis turi pečius juosiančią 12 cm pločio ornamento juostą su įrašu viduryje 1,2 cm aukščio majuskulais: *DA...PACEM DOMINEM IN DIEBUS NOSTRIS ANNO DNI 1690...* Lotyniško teksto pradžia ir pabaiga pažeistos, ten raidės neįskaitomos, lyg išsilydžiusios; tikėtina, kad tai – gaisro pasekmės. Tačiau svarbu, jog gerai išlikusi varpo data. Varpo skersmuo – 47 cm, bendras aukštis – 47 cm, liemens aukštis nuo pečių liestine – 34 cm. Graižas apvestas trimis rumbeliais, tarp kurių atstumas yra 3,5 cm. Liežuvio varpas nebeturi, nes dėl gilaus, per visą liemenį einančio įskilimo negalėjo būti naudojamas. Taip pat nulaužta ir viena pakabinimo ausis.

Didžiojo varpo skambinimo bumbulas

Varpas keturiomis geležinėmis juostomis pritvirtintas prie tradicinės formos medinio buomo. Kadangi archyviniai dokumentai šio varpo nemini, labai tikėtina, kad jis gautas kaip kompensacija už prarastuosius karų metu. Tačiau lieka neaišku, kokiuose įvykiuose varpas buvo taip smarkiai sužalotas. ▶

⁹ *Inwentarz 1808 roku*. Rankraštis Pašiaušės bažnyčios archyve.

¹⁰ *Wizyta kosciela parafialnego Poszuswianskiego z Roku 1831*.

¹¹ *Inwentarz 11 maja 1859 roku*.

Antras bronzinis varpas nukabintas ir laikomas trečiojoje varpinės kondignacijoje. Jo puošyba kukli: pečiai apjuosti dviem pinučiais, o graižas – paprastu rumbeliu. Jokių įrašų varpas neturi. Matmenys tokie: skersmuo – 42 cm, aukštis liemens liestine – 37 cm. Liežuvio ilgis – apie 40 cm. Varpas pritvirtintas prie tradicinės formos išlingavimo buomo.

Plieniniai varpai įdomūs visų pirma savo donaciniais įrašais. Didžiausio viename šone toks tekstas majuskulais: „IŠTEIGĖJAI – AUKOTOJAI BROLIAI. / KUN. MATAS MIEŽINIS – JUBILIATAS IR / BALTRAMIEJUS MIEŽINIS IŠ ZILŠKIO / HAEC CAMPANA FUSA EST AD ECCLESIAM / PASZUSWENSEM A.D. 1929 IN LIEPOJUS / PONDERIS 363 KLGR“ (Lotyniškai: Šis 363 kg svorio varpas nulietas Pašušvio šventovei Liepojoje 1929 m.). Lietuviško teksto raidės yra 3,2 cm aukščio, lotyniško – smulkesnės, 2,5 cm. Įdomu, kad didžiosios raidės I ir J rašytos su tašku viršuje. Kitoje pusėje 2,3 cm aukščio raidėmis – gamyklos nuoroda: LĪPĀJAS DRĀŠU FABRĪKA 1938. Varpu matmenys įspūdingi: skersmuo – 113,5 cm, bendras aukštis – 116 cm, aukštis liemens liestine – 97 cm. Varpą puošia tik rumbelių juostos; viena virš graižo (plotis – 12,5 cm), kita – žemiau pečių (10 cm). Jo liežuvius yra 117 cm ilgio, bumbulo plotis – 18 cm, skambesiu pagerinti jame yra bronziniai 6 cm skersmens įdėklai. Keturiais varžtais jis nejudamai pritvirtintas prie klasikinės formos medinio buomo.

Didžiojo varpo lotyniškasis įrašas ir gamyklos žyma

Kitas plieninis varpas kiek mažesnių matmenų: skersmuo – 95 cm, bendras aukštis – 97 cm, aukštis liemens liestine – 80 cm. Varpas papuoštas tokiu įrašu majuskulais: AUKA BALTRAMIEJĀUS MIEŽINIO PAŠUŠVIO BAŽNYČIAI. Kitoje varpo pusėje lotyniškas įrašas, paimtas iš viduramžiais lietuvių varpų inskripcijų: VIVOS VOVO / FESTA DECORO / FULGURA FRANGO / MORTUOS PLANGO (Gyvuosius šaukiu, šventes papuošiu, žaibus sutramdau, mirusiuosius apraudu). Raidžių aukštis kiek skirtingas: lietuviškų – 3,6 cm, lotyniškų – 3 cm. Ant graižo dar kiek smulkesnėmis raidėmis (2,3 cm aukščio) – gamyklos atžyma: BEKER UN K LĪPĀJA. Varpu liežuvius – 92 cm ilgio, bumbulo skersmuo – 12 cm, bronzinių įdėklų jis neturi.

Klebono Mato Miežinio paminklas bažnyčios šventoriuje

Abiejų varpų paviršius nežymiai pažeistas korozijos, kiek daugiau nukentėję įrašai ties graižu dėl ten besikaupiančios drėgmės. Šiais plieniniais varpais skambinama vadinamuoju rytietiškuoju būdu – suduodant bumbulu į graižą. Bumbulas judinamas per skrustį permesta virve. Toks skambinimas mūsų krašto bažnyčiose gana retas, nes juo išgaunamas garsas nėra itin stiprus. Liepojos fabrikas – tai 1882 m. rugsėjo 28 d. pirklio Adolfo Bekerio iš Vestfalijos įkurta metalurgijos gamykla, veikianti ir mūsų dienomis¹². 1933 m. gamykla pakaitė priklausomybę, iš privačios tapdama valstybiniu vielų fabriku, pavaldžiu karo uostui. Nemažai joje prieškarui išlietų plieno varpų yra įsigijusios Telšių vyskupystės bažnyčios. Beje, skambinimo būdas bemaž visose – taip pat rytietiškasis. Todėl galima manyti, kad gamintojas apsiimdavo ir su- ▶

¹² Liepajas metalurgs, <http://lm.metalurgs.lv/?a=0&b=1&c=6>.

montuoti varpus bokštuose. Atkreiptinas dėmesys, kad didysis Pašušvio varpas nulietas dar privačioje gamykloje, o mažesnis – jau valstybinėje. Tačiau varpų liejybos technologijos lygis išlikęs toks pat. Vietiniai žmonės iš senelių pasakojimų žino, kad varpai į Pašušvį atgabenti iš Baisogalos geležinkelio stoties.

Dar viena varpinės įdomybė – tarškynė, kuri būdavo naudojama, skelbiant šv. Mišių pradžią Didžiosios savaitės metu, kuomet pagal tradiciją neskambinama varpais. Jos matmenis gana įspūdingi: aukštis – 90 cm, plotis – 33,5 cm, rankena – 25 cm, būgno skersmuo – 20 cm. Deja, tarškynės balana yra nulūžusi.

Varpo skambinimo plaktukas ir svirtis

Kultūrinė ir memorialinė varpų vertė. Plieninių Pašušvio varpų kultūrinę vertę sudaro jų įrašai. Didžiųjų – memorialiniai, primenantys brolių kunigo Mato ir Baltramiejaus Miežinių nuopelnus Pašušvio parapijai. Kunigo Mato Miežinio (1851–1929) pėdsakas žymus mūsų tautinio atgimimo ir kultūros istorijoje, jis yra parašęs gražių didaktinių knygelių¹³. Tačiau svarbiausias jo nuopelnas lietuvių – išsaugotas ir išleistas dėdės kunigo Mykolo Miežinio (1827–1888) keturkalbis žodynas¹⁴. Žodyno, labai reikalingo lietuvių atgimimo bangai kylant ir tautinei savivokai stiprėjant, leidybos istorija ilga ir tiesiog graudi. Žinia, atspindinti tas sąlygas, kokiomis dirbo

mūsų tautos šviesuoliai. Kunigas M. Miežinis žodyną parašė, būdamas uždarytas Kretingos vienuolyne, nubaustas už carinės valdžios nustatytų apribojimų religiniams ritualams nepaisymą. Anksčiau jam teko ilgai dirbti latviškose parapijose, tad latvių kalbą gerai išmanė. Buvo didelis baltų tautų suartėjimo šalininkas; tai propagodamas „Aušros“ laikraštyje, 1885 m. išspausdino lietuvių ir latvių kalbomis eilėraštį „Mergelė mano jauna“. Žodyno rankraštį autorius 1868 m. nusiuntė į Vilnių generalgubernatoriui A. Potapovui, naiviai tikėdamasis gauti leidimą jį išspausdinti. Tačiau Vilniaus švietimo apygardos globėjo P. Batiuškovo nuomonė buvo kategoriška – lenkišką tekstą išmesti, o lietuvišką ir latvišką perrašyti rusiškais raidėmis, vadinamąja *graždan-ka*. M. Miežinis su tuo negalėjo sutikti; tada bandė žodyną išspausdinti Prūsijoje. Vėl nesėkmė – bankrutavus spaustuvei, pradingo ir sumokėti pinigai. Tik po jo mirties sūnėnas, Pašušvio klebonas Matas Miežinis sutarė dėl leidybos su garsiu lietuviškų knygų rašytoju ir leidėju, knygnešiu Petru Mikolainiu (1868–1934). Žodyno spausdinimą prižiūrėjo, korektūras skaitė žymūs to meto kultūrininkai: J. Adomaitis-Šernas, A. Kaupas, A. Spurga, P. Šmitas ir E. Volteris. Tiesa, nemažai kritikos žodynui recenzijoje pažėrė J. Jablonskis, bet nurodė ir jo privalumus: daug mįslių, patarlių, visokių tikrų žmonių pasakymų, yra ir tokių lietuviškų žodžių, kurių nepasitaiko kituose žodynuose. M. Miežinio žodynas buvo išspausdintas Tilžėje 1894 m. 3000 egz. tiražu. Savotiškai M. Miežinio žodynas siejasi su tuo, kad donaciniai varpai yra išlieti Latvijoje.

Išvados. Pašušvio varpinėje esantys bronziniai varpai yra vertingi technologijos, dailės ir istorijos paminklai. Nenaudojami varpai galėtų būti eksponuojami bažnyčios viduje. Didesnis bronzinis varpas, net ir suskilęs, nėra praradęs kultūros paminklo vertės – įspūdinga senumu jo liejybos data, gražus barokinis ornamentas. Šią sakralią įdomybę būtų įdomu matyti ir parapijiečiams, ir Pašušvio svečiams. Plieniniai varpai – memorialinis paminklas donatoriams broliams Miežiniams, savaip bylojantis apie kovą už lietuviškąją raštiją.

**Autoriaus nuotraukos
(Straipsnio titulinėje nuotraukoje –
Pašušvio Visų Šventųjų bažnyčia)**

¹³ Miežinis, M. *Apie meilę ir branginimą savo prigimtos tėvų kalbos*. Kaunas, 1909 m.; *Apie meilę ir branginimą savo tėvynės ir savo tautinės lietuvių kalbos*. Kaunas, 1909.

¹⁴ Miežinis, M. *Lietuvizkai–latvizkai–lenkiszka-i - rusiszkas žodynas*. Tilžė, 1894.

ALVYDAS TAMOŠIŪNAS,
seržantas majoras,
LK Karinių oro pajėgų
vyriausiasis puskarininkis

SAULĖS MŪŠIS 780 – ŠIAULĖNŲ VERSIJA

1236 metų rugsėjo 22-ąją, Šv. Mauricijaus dieną, buvo laimėtas istorinis Saulės mūšis. Šiomet – 780-osios jo metinės.

Saulės mūšyje žemaičiai nugalėjo Livonijos ordino riterius. Ši pergalė drąsiai vadinama pasauline. Šiaulių mūšis tapo pasaulinės reikšmės įvykiu. Kalavijuočių ordinas buvo sutriuškintas ir kaip politinė jėga nustojo egzistuoti¹. Iškovota pergalė tapo savotišku akstinu Lietuvos vienijimosi procesui ir sutapo su Mindaugo eros pradžia. Tiesa, ir Kalavijuočių ordinas buvo priverstas sparčiau jungtis prie kryžiuočių, nors iki pralaimėjimo daugiau tarpusavyje konkuravo, konfliktavo, negu vykdė bendrą krikščionybės politiką. Maža to, pasinaudoję nusilpusiu ordinu, beveik iš karto prieš teutonų valdžią sukilo kuršiai, žiemgaliai, sėliai, dalis estų.

Apie XIII a. vykusį mūšį yra žinoma gana daug. Manoma, kad jame dalyvavo apie 3000 kalavijuočių ir kryžininkų jungtinė kariuomenė, kurioje buvo 200 pskoviečių, taip pat estų, lybių ir latgalių karių. Šiai kariuomenei vadovavo pats magistras Folkvinas. Grįžtantiems iš plėšimų vokiečiams kelią pastojo mažiausiai 4000 žemaičių kariuomenė su vadu kunigaikščiu Vykintu. Žuvo magistras Folkvinas, 48 or-

dino broliai ir 180 pskoviečių². Galvas paguldė apie 2000 neprašytų svečių. Žemaičiai priverstė sunkiai ginkluotus ir raitus atėjūnus kautis šlapioje, pelkėtoje vietoje. Tokioje raiti kariai tapo nemobilūs, klimpo ir skendo. Teko kautis, nulipus nuo žirgų. Keista, kad kryžininkai nerodė didesnio pasipriešinimo, net bandė saugoti žirgus. Organizuotai priešinosi tik kalavijuočiai, burdamiesi į rikiuotes, stengdamiesi gintis kartu. Bet ir juos žemaičiai įveikė nesunkiai, tam panaudodami baslius. Manoma, kad mūsų kariai panaudojo medžio kamienus, taranuodami arba net paprasčiausiai užstumdami šiuos medžius ant rikiuotės viršaus, o tai ardė glaudžias kalavijuočių formuotes ir įgalino išsklaidytus juos lengviau įveikti. Kronikoje netgi rašoma: *kaip bobas juos ten mušė*. Įsidėmėtina, kad anuomet riteris buvo itin stiprus, šarvuotas, gerai ginkluotas ir sunkiai įveikiamas karinis vienetas mūšio lauke. Jį šiais laikais galima lyginti su sunkiuoju šarvuočiu ar tanku – tai būtų savotiškas karinės jėgos ekvivalentas. Įsivaizduokite XXI a. kautynes, kai išvedate iš rikiuotės 48

¹ Gudavičius, E. *Lietuvos istorija nuo seniausių laikų iki 1569*. Vilnius, 1999, p. 45.

² *Ten pat*.

priešininko šarvuočius ar tankus iš visų turimų 50... Būtent 50 kilmingų riterių iš viso dalyvavo katastrofa pasibaigusiame žygyje. Akivaizdu, kad įtikinama pergalė buvo pasiekta protingos taktikos, sumanaus vadovavimo dėka.

Šioje istorijoje tarsi būtų galima dėti tašką, mėgautis pergale, bet liko vienas neatsakytas klausimas: kurioje gi vietoje vyko pats mūšis? Per 780 metų pateikta daug įvairių teorijų apie galimą Saulės mūšio vietą. Teko skaityti, jog yra net 19 versijų, viena jų – kad užsienyje. Štai kelios minimos, gal ne taip plačiai žinomos: ties Karsakiškiu (Panevėžys), Akmene, Pamūšiu (Pakruojis), Šiaulių kaime (Anykščiai), Vecsaule (Latvija) ir t. t. Nors istorikų bendruomenėje ir vyksta karšta diskusija dėl vietos, bet visi gana vieningai sutaria, kad mūšis įvyko būtent Lietuvoje, tiksliau – Šiaulių regione. Vienoje iš kronikų įrašas *Circa terram Sauleorum* ir reiškia *Prie Šiaulių žemės*.

Pirmos organizuotos lietuvių kariuomenės kautynės įvyko dar didžiajam Lietuvos kunigaikščiui (vėliau karaliui) Mindaugui viešpataujant, būtent: 1236 m. Lietuvos kariuomenė ties Saule (?) smarkiai sumušė vokiečių kalavijininkų ordono kariuomenę, taigi tuomet vieną pavyzdgingiausių Europoje³. Eiliosios Livonijos kronikos autorius nurodė vietovės, ties kuria įvyko mūšis, pavadinimą „Saule“. Tačiau jis nenurodė, kur pastaroji galėjo būti. Dėl šios priežasties istorikai laikėsi skirtingų nuomonių dėl Saulės mūšio vietos. Vis dėlto naujausiuose historiografiniuose darbuose vyrauja nuomonė, kad „Saulė“ sietina su Šiaulių vietovardžiu. Šiaulių žemė – „terra Saule“, kaip žiemgalių Upmalos ir lietuvių Uptytės žemių kaimynė, pirmą kartą minima 1254 m. Livonijos akte⁴. Istorikas Edvardas Gudavičius teigia, kad Jauniūnų versija „pasičiupta“ pažvelgus į Berlyno archyvuose rastą XVIII amžiaus planą. Esą pernelyg euforiškai susižavėta žemėlapiu, kuris nėra tiesiogiai susijęs su Saulės mūšiu. „Vienintelis šaltinis, kuriame galime šį tą rasti apie Saulės mūšį, – Livonijos eiliosios kronika. Nors ir iš jos sužinome tik tiek, kad mūšis vyko Šiaulių žemėje“, – sakė E. Gudavičius. Jis prisipažino nežinantis, kur tiksliai vyko Saulės mūšis, tačiau svarsto, jog tai galėjo būti Kelmės rajone⁵. Kad ir kaip būtų lokalizuotas Saulės mūšis – į šiaurę ar į pietus nuo Šiaulių, vis

tiek galima teigti, kad mūšio liudininkai galėjo būti ant Bubių piliakalnio, esančio 12 km į pietus nuo Šiaulių, gyvenę žmonės⁶.

Žemaičių kunigaikštis Vykintas. Dail. Artūras Šlapšys (Šaltinis: autorių kolektyvas. *The medieval Lords of Lithuania*. Vilnius, 2014, p. 27)

Visos šios diskusijos parodo, kad Joniškio rajone esančių Jauniūnų, kaip mūšio lauko, versija užleidžia lyderiaujančias pozicijas. Istorikai toliau svarsto naujas teorijas. Man teko jau seniai girdėti apie Šiaulėnus kaip Saulės mūšio vietą. Pabandžiau ieškoti, kiek yra palaikančiųjų šią versiją. K. Paunksnis, akademinė visuomenei skirtame žurnale apžvelgęs istoriografiją ir visą situaciją, pripažįsta kautynių vietą ties Šiauliais, bet ieško medžiagos vietovardžiuose, Šiaulių apskrityje aptinka net Saulės vardus, „bet jau abu nauji, neseniai žmonių padaryti. Vieną vadina Šaulės kalnu“⁷.

Žeimelio kraštotyrininkas J. Šliavas Saulės mūšio vietą bandė tapatinti su Šiaulės piliakalniu prie Šiaulėnų, manydamas, kad apie Šiaulius tokio nėra. Pastebėjęs, kad aplinkiniai gyventojai Žąsaičių kaimą vadina Zansaičiai, teigia, kad seniau š, ž žmonės čia ▶

³ Ruseckas, P. *Lietuvos kariuomenė*. Kaunas, 1929, p. 7.

² Gudavičius, E. *Lietuvos istorija nuo seniausių laikų iki 1569*. Vilnius, 1999, p. 45.

⁵ Januševičius, A. *Istorikai pliekiasi dėl Saulės mūšio*. Delfi, <http://www.delfi.lt/mokslas/mokslas/istorikai-pliekiasi-del-saulės-mušio.d?id=19234568> (2008 11 12).

⁶ Bumblauskas, A. *Senosios Lietuvos istorija 1009-1795*. Vilnius, 2005, p. 53.

⁷ Batūra, R. *Lietuvos pergalė Šiaulių (Saulės) mūšyje 1236 m.* Šiauliai, 2005, p. 32.m

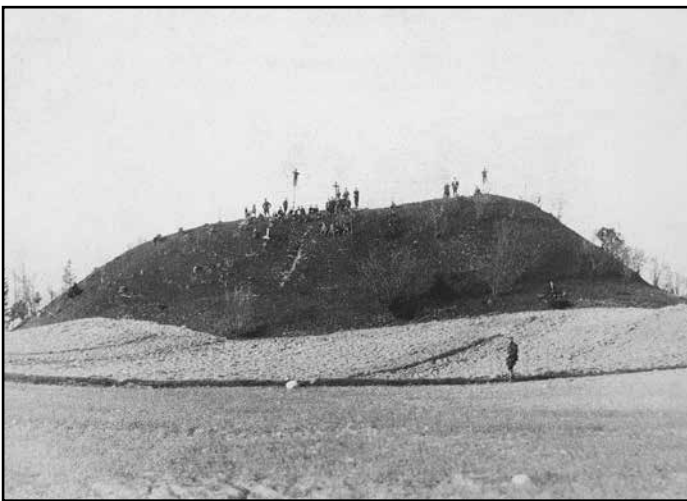
tarė s, z, o tai jau Šiaulę sieja su Soule, kad kautynės įvyko į šiaurę nuo Šiaulės piliakalnio, Šiaulėnų apylinkėse⁸. Labai perspektyvi Šiaulėnų versija, nes ten yra Kudinų piliakalnis, dar vadinamas Šiaulės kalnu, ir ta vietovė galėjo būti senuoju Šiaulių žemės centru. Taip pat žinomos ir kitos vietovės apie Šiaulius. Kronikose aprašoma, kaip keliavo, per kur ėjo kariuomenė – minimos pelkės ir vokiškas žodis heide, reiškiantis šilojus, viržynus. Tad mūsų lokalizacijos vietos reikėtų ieškoti į pietus nuo Šiaulių miesto, nes ten rasime smėlynų. Tačiau šis žodis galėjo būti ir atsitiktinai paminėtas. Tad žiūrėsime konkrečiose vietose, ar tas žodis tinka, – pasakojo istorikas Tomas Baranauskas⁹. Galima būtų pridurti, kad kalvoje vietovėje yra lengviau pasislėpti didelei kariuomenei, kuri neišsiduodama vejasi ir supa priešą. Ši aplinkybė labiau palanki Šiaulėnams nei, pavyzdžiui, Jauniūnams.

Niekas jau nebeginčija, kad viskas įvyko Šiaulių žemėje. Tad kyla dar vienas klausimas: kur buvo šių žemių centras? Nuo XIII a. daug kartų keitėsi įvairių centrų ekonominis, politinis ir karinis svoris bei reikšmė. Kaip viduramžiais Šeduva buvo visapusiškai stipresnė už Panevėžį, taip XIX a. pabaigoje Šiaulėnai buvo didesni už Radviliškį, o XIII a., tikėtina, ir už Šiaulius. Kodėl? Todėl, kad tuomet prie Šiaulėnų stovėjusi pilis buvo didesnė, tai galėjo tiesiogiai būti laikoma užimama aukštesne vieta regiono valdymo

hierarchijoje. Šiaulių (Salduvės) piliakalnis neprilygsta Šiaulės kalnui – taip vadinamas Kudinų piliakalnis prie Šiaulėnų. Pastarasis pagrindiniais parametrais lenkia Salduvės kalną: yra aukštesnis (Šiaulės kalnas 12–18 m, Salduvės kalnas – 10–14 m aukščio) ir turi didesnę aikštelę (atitinkamai 36–38 ir 30–38 skersmens). Svarbu ir tai, kad Šiaulės kalnas (Kudinų piliakalnis) nėra gentinės teritorijos paribyje ir labiau tinka būti Šiaulių žemės centru¹⁰. Vadinasi, dabartinis Šiaulių miestas XIII a. buvo žemaičių ir žiemgalių genčių paribyje, o centrinė pilis pakraštyje niekad nebūdavo.

Peršasi ir dar keli argumentai. Dabar istorikų bendruomenėje daug kalbama apie tai, kad mūsų galėjo įvykti tarp Šiaulių ir Tvėrų. Galvoje turima apie beveik 90 km atkarpa. O nuo Šiaulių iki Šiaulėnų yra tik apie 40 km. Žmogus pėsčiomis gali įveikti 4–5 km per 1 val. Taigi Šiaulėnai pasiekiami per 8 val., o Tvėrai – per beveik parą. Iš Rygos iki Tvėrų yra daugiau kaip 200 km ir apie 40 val. kelio, iki Šiaulėnų – apie 160 km ir apie 30 val. kelio. Kryžininkų žygiai su kelione pirmyn-atgal ir plėšimais trukdavo iki 3 savaičių. Patys plėšimai – iki 3–4 parų.

Šie atstumai ir laikai taip pat yra palankesni Šiaulėnų atvejui. Juolab su tikrais Šiauliais kelionės atstumas ir laikas yra labai panašūs: atstumas iš Rygos iki Šiaulių priklausomai nuo kelio yra 130–150 km, kelionė pėsčiomis užtrunka nuo 26 iki 30 val. Iš ▶

Kudinų piliakalnis iš vakarų pusės. Balys Buračas, 1923 m. gegužės 1 d. (šaltinis: Gytis Grižas, Balys Buračas. Lietuvos piliakalniai. Vilnius, 2011, p. 158)

Kudinų piliakalnis (Šiaulės kalnas) dabar

⁸ Batūra, R. Lietuvos pergalė Šiaulių (Saulės) mūšyje 1236 m. Šiauliai, 2005, p. 40.

⁹ Ščiگلinskienė, R. Artėjant Saulės mūšio metinėms. Bičiulis, <http://www.biculis.net/?p=3052> (2015 11 21).

¹⁰ Baranauskas, T. Lietuvos medinės pilys rašytinių šaltinių duomenimis. Lietuvos archeologija 24, Vilnius, 2003, p. 63.

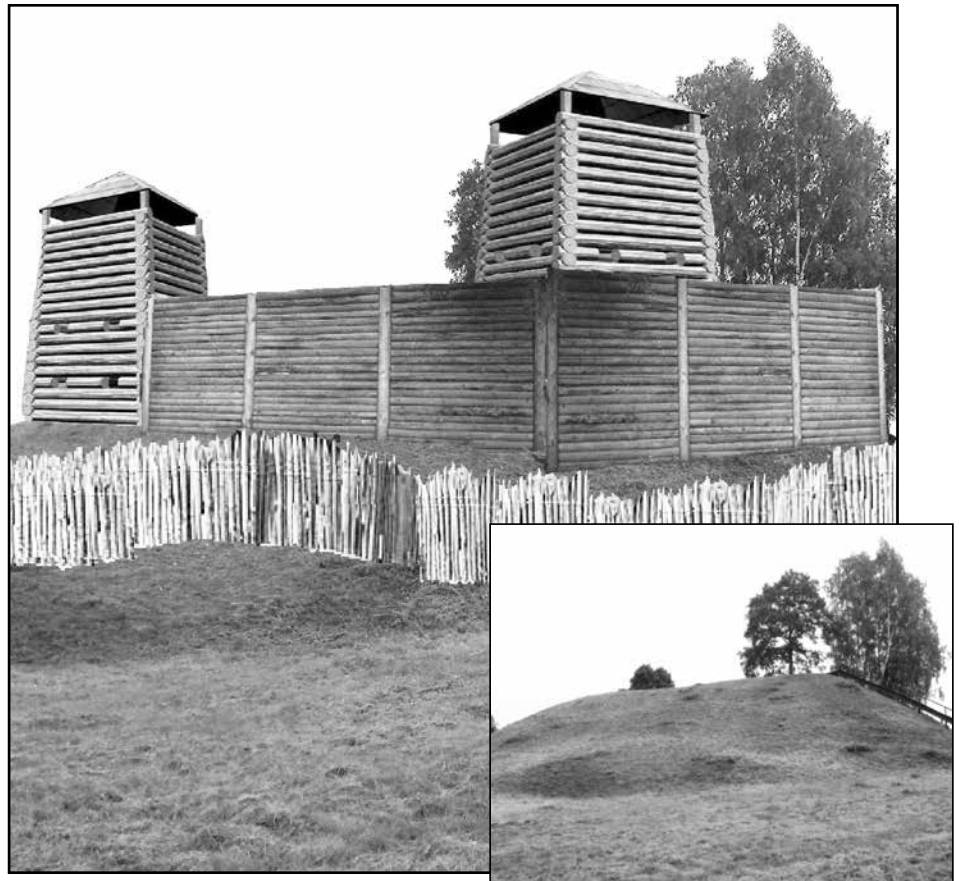
visko sprendžiant, galima manyti, kad ir Livonijos ordino riteriai ir kronikos autorius nelabai orientavosi nei kur jie buvo, nei kur link judėjo, todėl labai abstrakčiai ir įvardijo vietą. *Vis dėl tikrosios Lietuvos padėties, jos atstumų vokiečiai nesuvokė*¹¹. Kad žygiuoja į livoniečiams mažai žinomą Žemaitiją, rodo ir labiau nei paprastai sunkus kelias į tikslą: matyt, jų vadovybė ne per geriausiai orientavosi, kiek laukų ir upių reikės pereiti, jei jų gausumas labai išvargino¹². Kalbant paprastai, jie žygiavo jiems nežinomoje vietovėje ir net veikiausiai pasiklydo...

Pastebėjime dar vieną aplinkybę: XIV-XV a. sandūros šaltiniuose tarp svarbiausių Žemaitijos valsčių Šiaulių žemė neminima. Yra žinių tik apie Tendžiogalos valsčių, kuriam priklausė Šiaulėnai¹³. Tendžiogala apėmė dalį dabartinės Šiaulių ir Tauragės apskričių, Raseinių rajoną. *Taigi XIII-XIV a. Šiaulius reikėtų sieti ne su dabartiniais Šiauliais, o su Šiaulėnais ir šalia esančiu Kudinių piliakalniu – Šiaulės kalnu. Šitokia Šiaulių lokalizacija logiškai paaiškina ir 1348 m. (kryžininkų – aut. past.) žygio maršrutą: Kuliai (Jurgaičiai – dabartinis Kryžių kalnas, aut. past.) – Dubysa (Bubiai) – Šiauliai (Kudinai)*¹⁴.

Kai kam gali kilti klausimas: juk vokiečiai į Žemaitiją žygiavo, kuo čia dėti Šiaulėnai? Senoji Žemaitija apėmė kur kas didesnę teritoriją nei dabar. Pavyzdžiui, 1398 m. Vytautas Didysis su Kryžiuočių ordinu pasirašė sutartį, pagal kurią ordinui užrašė žemaičius iki Nevėžio upės. Bėlika tik susivokti, kurioje Nevėžio pusėje esame.

Apie patį kalną taip pat yra nemažai padavimų, legendų, pasakojimų. Štai ką užrašė 1929 m. vasarą vienos kraštotyrinės ekspedicijos metu garsus kraštievis Balys Buračas: *Kadangi arti šios sodybos yra žymi istorinė vieta*

– Šiaulėnų piliakalnis, vadinamas Šiaulės kalnas, ir greta kiti du istoriniai kalneliai – Kartuvių ir Bažnyčios kalnai, tai audėja Jurgauskaitė trumpai papasakojo padavimą apie šiuos piliakalnius. Seneliai pasakodavę, kad senovėje, prieš labai daug metų, kur dabar stovė greta vienas kito trys kalnai: Pilies, Varpnyčios ir Kartuvių kalnas, čia buvęs didelis miestas ir tvirta pilis. Tas miestas vadinosi Šaulės miestas, kaip ir dabar vadina pilies kalną Šaulės kalnu. Taip pat įdomi pastaroji legenda apie kryžiaus atsiradimą ant kalno viršūnės: pas Šiaulėnus Kūdinių sodžiaus žemėje kūpso piliakalnis, Šiaulkalniu vadinamas. Jį yra kitą kartą aplankęs labai gerai žinomas lietuviams savo raštais vysk. M. Valančius. Vyskupas rodė susirinkusiems ugnies degtas ir alkinių būtas vietas. O po šventinimo ėmęs ir paprašęs kas, kad vyskupas kryžių pastatydintų ant kalno /... / Pasakojimas tas parodo, kaip žmonės visą savotiškai perdirba. Kuni- ▶

Istorinės XIII a. Šiaulės kalno pilies rekonstrukcijos vaizdas ir vieta, kur lankėsi vyskupas Motiejus Valančius

¹¹ Gudavičius, E. *Mindaugas*. Vilnius, 1998, p.182.

¹² Gudavičius, E. *Kryžiaus karai Pabaltijyje ir Lietuva XII amžiuje*. Vilnius, 1989, p. 45-46.

¹³ Baranauskas, T. *Lietuvos medinės pilys rašytinių šaltinių duomenimis*. Lietuvos archeologija 24, Vilnius, 2003, p. 63.

¹⁴ Ten pat.

¹⁵ Vaitkevičius, V. *Tautosakos darbai XLVI*. T. 46); *Muziejininko Buračo Balio 1929 metų vasaros ekspedicinės kelionės užrašai*, p. 190.

¹⁶ Kšivickis, L. *Žemaičių senovė*. Kaunas, 1928, p. 12-13. *Radviliškio kraštas 2016 Nr. 1 (24)*

gas kasdinęs kalną, t. y. Šiaulkanį, ir prikasinęs ligi stogo, bet darbininkas už kasimą vos gyvybės nepalydėjęs. Sako buvusi prasmegusi ten didelė bažnyčia, – vienuolių. Priskasus stogą žemės ėmusios griūti. Tada kunigas paliepęs užversti kalną ir pastatyti kryžių¹⁶. Manoma, kad kryžius buvo pastatytas 1858 m. dvarininko Jono Šemetos įsakymu, belaukiant atvykstančio vyskupo Motiejaus Valančiaus. Pirmą tai buvo didelis medinis kryžius. Vėliau, 1907 m., pastatytas metalinis, nes medinis sutrūnijo. Galima net prielaida, kad čia vyko vieni iš paskutinių pagoniško Saulės kulto ritualų, nes prisišaukė autoritetingo dvasininko ir spaudos dėmesio.

Vietoje apibendrinimo. Besidomėdamas Saulės mūšio tema, nustebau, kad su ja jau esu turėjęs tiesioginį sąlytį. 2004–2007 metais nemažai keliavau po Belgiją. Kelionės metu aplankėme įvairius objektus, tarp jų – ir apgriuvusias bažnyčias bei vienuolynus, kurie yra užkonservuoti, paruošti lankymui. Pabuvome Thuin miestelyje esančiame Aulne vienuolyne, pastatytame dar VII a. Dabar čia belikę griuvėsiai... Būtent iš šio vienuolyno 1230 m. popiežius Grigalius IX į Livonijos ordiną atsiuntė savo legatą, cistersų vienuolyno abatą Balduiną Alnietį. Legatas diktavo ordinui kitokią politiką, nei norėjo pats ordinas. Popiežiaus atstovo Livonijoje sukelta sumaištis gerokai pasitarnavo tuo metu nusilpusiems mūsų protėviams, praktiškai nuvėlino žygį į žemaičius 6-eriais metais, per tą laiką leisdami žemaičiams ir lietuviams atsigauti bei sustiprėti.

Nors eiliuotoje Livonijos kronikoje vietovės Saulės vardas paminėtas vos porą kartų, visgi tai pagrindinis šaltinis. Manau, būtent Šiaulėnai arba Šiaulėnų (Šiaulės) pilis turima omenyje. Šiaulėnų pavadinimas kyla iš *Saulės* arba *Šaulio*, lygiai kaip ir *Šiauliai*. Būtent šiauliečiai taip aiškina savo miesto pavadinimo kilmę. Tikslī mūšio vieta nebus patvirtinta, kol savo svaraus žodžio netars archeologai. O kad jie įrodys kurią konkrečią vietą, taip pat mažai tikėtina. *Šiaulių universiteto docentas Arūnas Gumuliauskas dar labiau atšaldo mūsų užmojus surasti tikslią mūšio vietą. „Nežinia, ar kas nors kada nors tiksliai pasakys, kuriame kaime vyko Saulės mūšis. Archeologai niekada gali nerasti jokių mūšio ženklų, nes tuo laiku po mūšio surinkdavo visus žuvusius vyrus, jų ginklus ir šarvus, mūšio lauke nieko nelikdavo“, – įsitikinęs docentas A. Gumuliauskas¹⁷. Visgi istorinės tematikos padavimai, tokie kaip Sau-*

lės mūšis ir Šiaulės kalnas, tam tikrą vietovę sieja su svarbiais istoriniais įvykiais. Tarp padavimų savitą teminę grupę sudaro aiškinimai, kaip atsirado vietovardžiai. Mano nuomone, yra pakankamai pagrindo tikėti mūsų legenda. Kalavijuočiai klampojo po pelkes, tarp jų – ir Sulinkių, kirto upes, tarp jų – ir Šušvę, ir gal net ne vieną kartą, nes upė yra labai vingiuota. Manau, kad kalavijuočiai pagrindinę stovyklą buvo įsikūrę būtent prie Šiaulėnų. Būtent iš čia ordino kariuomenė dalijosi į mažesnius padalinius ir 3-4 dienas apiplėšinėjo apylinkes. Baigę tuos grobimus, sugrįžo į stovyklą ir patraukė atgalios. Bet čia 1236 m. rugsėjo 21 d. ties vienu iš Šušvės upės vingių kelią pastojo žemaičių kariuomenė. Kalavijuočiai padarė lemtingą klaidą, kad neišdrįso keltis per upę temstant, nes būtų susidūrę tik su dalimi žemaičių. Pagrindinės pastarųjų pajėgos, tikėtina, atvyko tik rugsėjo naktį, iš 21 į 22 d. *Kryžininkų kariuomenė buvo sulaikyta ir apsupta gamtinėje aplinkoje – siaurame ruože tarp vandenų ir pelkių...*¹⁸

Ryte svečiai suvokė, kad papuolė į spąstus. Vokiečiai, dar bandydami išvengti kautynių, pasuko atgal link Saulės, bet, nebeturėdami išeities, stojo į kautynes ir pralaimėjo... Šiaulėnų versija yra perspektyvi. Apie tai jau kalbu bent porą metų, šiomis mintimis bandau dalytis socialiniuose tinkluose, susitikimuose su moksleiviais. Atkreipiu skaitytojų dėmesį į tai, kad, siekdamas išlikti maksimaliai objektyvus, nesinaudoju M. B. Kudulytės-Navakauskienės istorine-dokumentine apybraiža „Šiaulėnų žemė“, kurioje nuorodų apie Saulės mūšį yra daug.

Tikiu, kad ši legenda kada nors virs faktais pagrįsta istorijos dalimi. Kaip greitai, priklausys ir nuo mūsų pačių, nuo kraštiečių. Jau šiomet galėtume surengti medžio drožėjų plenerą, kad būtų įamžinta istorinio saulės mūšio 780 metų sukaktis. Galima suorganizuoti ir kitas veiklas: nuo viduramžių stovyklų šalia piliakalnio ar apžvalgos bokšto, edukacinių programų iki istorikų konferencijos Saulės mūšio tema.

O dabar ir Tu, skaitytojau, pagalvok, ar eiliuotos Livonijos kronikos autorius, minėdamas *Circa terram Sauleorum* turėjo omenyje *Prie Šiaulėnų žemės*? Jei atsakymas tegiamas, Šiaulėnai... pasenėja 256 metais ir dabar šiam miesteliui – taip pat 780!

Autoriaus nuotraukos

(Straipsnio titulinėje nuotraukoje – asociatyvios rekonstruotos baltų karių buities epizodas)

¹⁷ Žadeikytė, R. Saulės mūšio mįslė, *Šiaulių kraštas*, <http://ltm.mobile.skrastas.lt/?data=2006-09-02&rub=1146168963&id=1157178751> (2006 09 02).

¹⁸ Zikaras, K. *Žymiausi Lietuvos mūšiai ir karinės operacijos*. Vilnius, 2013, p. 22.

**Petras JUKNEVIČIUS,
istorikas**

Koks vaizdas iškildavo prieš akis vaikystėje man, žvelgiančiam iš Pakalniškių pusės į Raginėnus? Ogi pirmiausia didžiulis ažuolas prie Prikockų (buvusių Misiūnų) sodybos, varnų lizdais garsėjantis pušynas, dar – iš Daugyvenės lankos vos kyšanti piliakalnio viršūnė... Kaimą lankydavome ir dėl to, kad čia buvo parduotuvė: nei Pakalniškuose, nei Šniukoniuose jos neturėta. O ir kaimas atrodė didelis, besitęsiantis tolyn link Rozalimo – tai vaikui atrodydavo įspūdinga ir paslaptinga. Tik vėliau supratau, kad jį garsina archeologiniai paminklai.

Nors Raginėnai turi turtingą proistorę, į rašytinius šaltinius vietovė pateko tik XVI šimtmetyje. Vykdamas Valakų reformą karališkajame Upytės valsčiuje, buvo sudaryta Pravogalos (dabar Pakalniškiai) vaitija, kuriai priskirtas ir Gabogalos (Raginėnų) kaimas. 1556 m. jame atmatuoti 23 vidutinės žemės valakai. Juos paėmė: Šiška Jankevičius Žomoitinas, suolininkas Dokšis Jonevičius, suolininkas Stanas Gimeitovičius, suolininkas Nareišis Stankovičius su broliu Griku, Narvidas Dovgilovičius, Bogdanas Adriškovičius su tėvu Andriūška Chodka ir broliu, Tovtėla Germanovičius su broliu, Laucis Narkovičius, Rimka Rimeiševičius, Griukas Rimeiševičius su broliu ir Motiejum Žodga, Tomas Dobkovičius, Petrikas

Petkovičius su Macium Romaškovičiumi, Vainius Šetkovičius su Povilu Ivaškevičium, Michailas Ivaškevičius, Motiejus Voišvidovičius, Jonas Bernatovičius su sūnumis, Tomas Petkovičius ir Paška Jakubovičius, Jurgis Jiteikovičius su broliu Rimkumi, Petras Bernatovičius. Nustatytos tokios prievolės ir mokesčiai: 1 kapa ir 10 grašių činšo, už pastotes ir kitas prievoles valdovui – 15 grašių, už 2 avių stienes su nuvežimu – 20 grašių.

Aprašytos kaimo žemių ribos: jos prasidėjo galu nuo Daugyvenės, vienu šonu ribojosi su ponų Sirpučių žeme, kitame žemių gale buvo to paties pono valdinių žemės, Pravogalos kaimo laukai. Tame šone driekėsi geros žemės 1 valako ir 19 margų užsue- ▶

nis. Jį dar 1555 m. paėmė Daukšnys Nekonis, Nereišis Stankūnas, Narvidas Daugelavičius. Jie mokėjo činšo 1 kapą ir 16 grašių, už pastotes ir kitas prievolės valdovui – 15 grašių, o už 2 avižų statines su pristatymu – 20 grašių. Už kiekvieną margą – 3 grašius ir 7 pinigėlius.

Iš 1580 m. dokumentų matyti, kad vaitystė buvo užstatyta kunigaikščiams Krošinskiams. Kadangi paskutinės šios giminės atstovas Petras Krošinskis mirė 1621 m., tolimesnė Raginėnų kaimo istorija susijusi su kitais Šeduvos dvaro valdytojais.

XVIII a. kaimas priklausė Šeduvos seniūnijai. 1738 m. Raginėnuose gyveno 11 šeimų.

1812 m. Kauno gubernijos parapijų atlase pažymėti du Raginėnų kaimai. Arčiau Rozalimo esantis kaimas vėliau greičiausiai vadinsis Raginėnų (Vokzalo) kaimu. Keliu per Raginėnus link Bauskės traukė Napoleono armijos X korpuso, vadovaujamo maršalo Ž. Makdonaldo, viena iš artilerijos kolonų. Tai matyti iš 1812 m. rugpjūčio 7 d. Tilžėje rašyto divizijos dalinio generolo Campredo ir artilerijos generolo Darancey akto nr. 1 (maršrutas nurodytas toks: Jurbarkas...–Raseiniai–Baisogala–Šeduva–Rozalimas–Linkuva–Bauskė. Kiekviename nurodytame punkte turėjo būti 300 vežimų kinkinys, kiekvienas po 4 arklius (pranc.. k. – *Les noms portés sur cet état indiquent les lieux de station dans chacune desquelles doit se trouver un relais de trois cents voitures attelées chacune de quatre chevaux*). Matyt, iš tų laikų liko senolių pasakojimai apie Bačkikalnyje ir Raginėnų pušyne paslėptas statines su Napoleono auksu...

1820 m. dokumentuose nurodyta, kad kaimas priklauso Šeduvos dvarui. Tuomet Raginėnuose gyveno 188 žmonės. Carinė valdžia kaimą priskyrė Smilgių valsčiui ir tokioje priklausomybėje jis išbuvo iki Pirmojo pasaulinio karo.

Spaudos draudimo metais ryšius su knygnešiais palaikė kaimo gyventojas Jonas Urbaitis.

1892 m. Kauno gubernijos gyvenamųjų vietų sąrašė minimas vienas Raginėnų kaimas. 1903 m. jame gyveno 264 žmonės.

1910 m., įgyvendinant P. Stolypino reformą, kaimas išsiskirstė į vienkiemius. Tais pačiais metais Raginėnuose lankėsi ir pilkapius kasinėjo daktaras Jonas Basanavičius. Išlikusi sodyba, kurioje buvo apsistojęs tautos patriarchas.

1923 m. kaime buvo 45 ūkiai su 270 gyventojų. Kaimo gyventojai Janušauskai rengdavo jaunimo gegužines. Už per jas surinktas lėšas jaunimui buvo nupirkta futbolo kamuolių.

Paminklo Lietuvos nepriklausomybei užrašo lenta. Ji pokario metais buvo nuplėšta ir įmesta į Daugyvenę. Prasidėjus Atgimimui, pagaminta nauja

Tarpukaryje Raginėnuose veikė Martyno Dumšės kalvė, Jono Grigaičio siuvykla, Antano Grigaičio avalynės dirbtuvės.

Antrasis pasaulinis karas ir ypač pokaris smarkiai paveikė kaimo gyvenimą. Rezistencinėje kovoje dalyvavo Raginėnų gyventojai Juozas ir Petras Abromaičiai, Jonas ir Vincas Butkai, Jonas Laurinaitis, Martynas ir Kazimieras Malinauskai, Vytautas Merkys, Pranas Razgaitis, Jonas ir Steponas Rimaičiai. Už ryšius su partizanais buvo represuoti Jonas Misiūnas, Marcelė Pališaitienė, Zofija Stumbraitė, Jonas Urbaitis, Barbora Urbaitytė. Sibiro tremtį patyrė ūkininkai Venclovai ir kiti.

Po karo Raginėnuose buvo sukurtas Maksimo Gorkio kolūkis. Archyvuose yra duomenų, kad šiame kolūkyje *klasiniai priešai [...] grobstė kolūkių turtą, perduodavo jį buržuazinių nacionalistų gaujoms*. Daugyvenės dešiniame krante, tarp Daukonių ir Kleboniškių kaimų, buvo pradėta kurti kolūkinė gyvenvietė. Iki 1959 m. namus čia pasistatė Remei- ▶

kos, Prikockai. Iš tarpukario laikų čia gyveno kalvio Dumšės šeima, Prikockai, Juzilaičiai, Vaitiekūnai. Susidarė lyg ir trys Raginėnų kaimai: Raginėnai, Raginėnai-Vokzalas ir Raginėnai-Užupis. Stambinant ūkius, kolūkis buvo panaikintas, kaimas įjungtas į Šeduvos žemės ūkį-technikumą.

Nuo 1950 m. iki 1995 m. Raginėnai priklausė Pakalniškių apylinkei, po 1995 m. – seniūnijai.

Po karo gyventojų skaičius vis mažėjo: 1959 m. gyveno 167, 1970 m. – 150, 1979 m. – 92, 1986 m. – 89, 2013 m. – 53 gyventojai.

Iš Raginėnų kilo konsulas Aleksandras Polišaitis (1892–1966), visuomenės veikėja Morta Polišaitytė-Babickienė (1897–?), advokatas Ignas Urbaitis (1896–1952).

Autoriaus nuotraukos

(Straipsnio titulinėje nuotraukoje – Raginėnų paminklas Lietuvos nepriklausomybei)

■

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

ARLAUSKAITĖ, D., MEDELINSKAITĖ, V., JUKNEVIČIUS, P. Tautos patriarcho pėdsakais Radviliškio rajone. *Mūsų kraštas*, 2001, birželio 13.

ARLAUSKAITĖ, D., MEDELINSKAITĖ, V., JUKNEVIČIUS, P. Tautos patriarcho Panevėžio krašte pėdsakais. *Gimtinė*, 2001, nr. 4.

BABICKIENĖ, M. *Jungtinių Amerikos Valstijų lietuviai*: biografijų žinynas. T. 1. Vilnius, 1998, p. 64.

ERELIS, J., B. [BIELINIS J.]. *Istorszki pritikimai iz ukininku gyvenimo Lietuvoje. Ju praeitė ir ateitė*. Vilnius, 1899, p. 48.

Feodalinių žemės valdų Lietuvoje inventorių aprašymas. Vilnius, 1963, p. 35.

GIRKUS, R., LUKOŠEVIČIUS, V. XIX a. Lietuvos dvarų valdų planų ypatumai. *Geodezija ir kartografija*. T. 32, 2006, nr. 2, p. 1 c.

JUKNEVIČIUS, P. Lietuvos konsulas Aleksandras Polišaitis. *Daugyvenės krašto šviesuliai*. Konferencijų pranešimai. Sudarytojas ir redaktorius P. Juknevičius, Panevėžys, 2009, p. 163-164.

JUKNEVIČIUS, P., MIŠKINYTĖ, A. Liaudininkas, advokatas, Sibiro kankinys Ignas Urbaitis. *Daugyvenės krašto šviesuliai*. Konferencijų

pranešimai. Sudarytojas ir redaktorius P. Juknevičius. Panevėžys, 2009, p. 71–74.

KAMINSKAS, A. *1556 metų Upytės valsčiaus inventoriūs*. Vilnius, 2011, p. 50–51.

Lietuvos apgyventos vietos. Pirmojo visuotinojo Lietuvos gyventojų 1923 m. surašymo duomenys. Kaunas, 1925, p. 187.

MARINI, Z. Raginėnų kaimas. *Panevėžio balsas*, 1926, rugpjūčio 12.

MISIUS, K. ir kt. Raginėnai. *Tarybų Lietuvos enciklopedija*. T. 3. Vilnius, 1984, p. 493.

Nubaustieji: Igno Urbaičio ir jo artimųjų likimas okupuotoje Lietuvoje. Sudarytoja E. Urbaitis. Vilnius, 2007.

PRASCEVIČIUS, E. Upytės valsčiaus Pravogalos ir Rokonių vaitystės 1554–1555 metais. *Mūsų kraštas*, 1996, birželio 12, liepos 24.

Raginėnai. *Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija*. T. 3, Vilnius, 1971, p. 21.

Raginėnų kaimas. *Panevėžio balsas*, 1926, rugsėjo 2.

Raginėnų kaimui – 460 metų. *Mūsų kraštas*, 1995, gegužės 11.

Šeduvos valsčiaus ribose esančių amatų ir pramonės įmonių 1932 m. sąrašas. *Panevėžio apskrities archyvas*, f. 10-R, ap. 1, b. 28, lap. 31.

ŠERNAS, V. Raginėnai. *Daugyvenės kraštas*. Kaunas, 1998, p. 58-59.

Tarybų Lietuvos valstietija. Vilnius, 1979, p. 118.

Алфавитный список населённых мѣст Ковеской губернии. Ковно, 1903, с. 340.

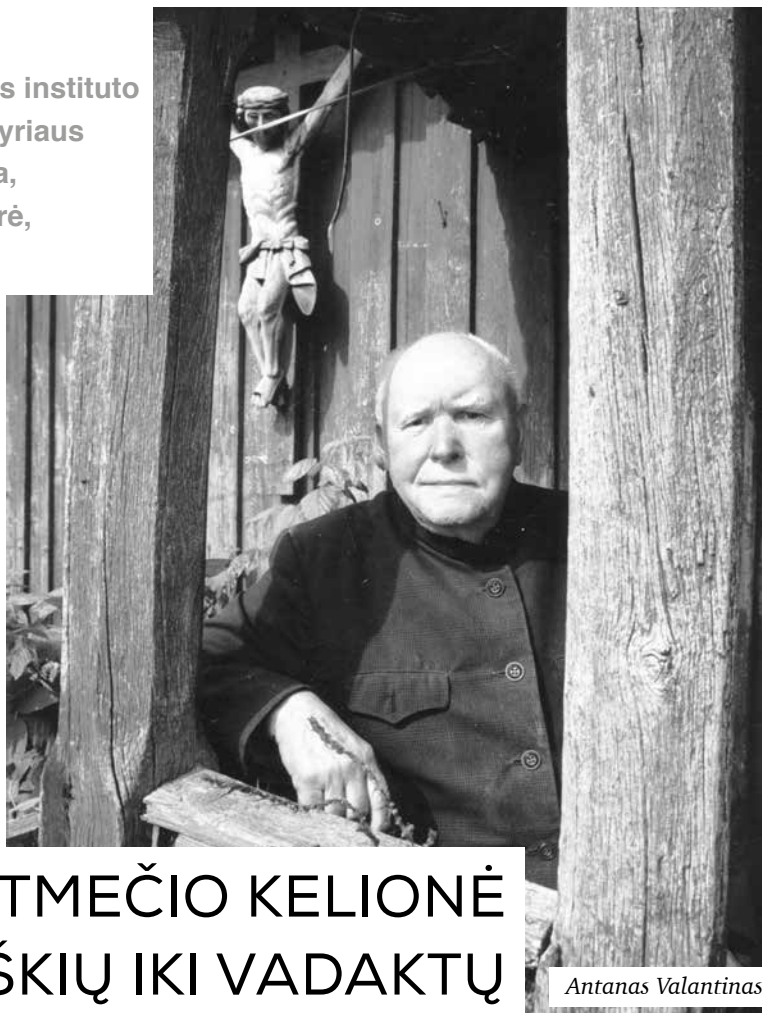
Atlas de district de Kowno. Lietuvos valstybinis istorijos archyvas, f. 525, ap. 8, b. 1582.

KRZ, J. Raginiany. *Słownik geograficzny królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. T. 9. Warszawa, 1888, p. 489–490.

SCHMITTEIN, R. *Un district lituanien sous l'occupation française (1812)*. Senovė. T. 2. Kaunas, 1936, p. 242-243.

Список населённых мѣст Ковенской губернии Ковна. 1892, с. 229.

GRAŽINA KADŽYTĖ,
Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto
Lietuvių tautosakos archyvo skyriaus
jaunesnioji mokslinė darbuotoja,
Edukologijos universiteto lektorė,
žurnalistė, radijo laidų vedėja

ŠIMTMEČIO KELIONĖ NUO VĒRIŠKIŲ IKI VADAKTŲ

Antanas Valantinas

Šiomet sukanka 100 metų, kai Šeduvos parapijos Vėriškių kaime gimė kunigas ANTANAS VALANTINAS, tautosakininkas, literatas, daugelio knygų autorius, spaudos bendradarbis. Ilgus metus sielovadininkas darbavosi Radviliškio rajone, Vadaktuose, ir šio krašto žmonių atmintyje pasiliko nepamirštamu šviesuoliu.

Radviliškio krašto žmonės puikiai žino, jog nuo Vėriškių, kaimo, priklausančio Šeduvos parapijai ir seniūnijai, iki Vadaktų bažnytkaimio, priklausančio gretimai Sidabravo seniūnijai, kokiais keliais, kokiais lankstais bekeliautum, gal kokią valandą ir užtruktum... Tačiau, jei geografinius atstumus perskaičiuotume į gyvenimo keliones, kai kurios jų trunka ir ištisą šimtmetį, kaip kad pastaroji, apie kurią su jumis ketinu šiame tekste pasikalbėti. Kalbėsime apie Radviliškio žemės išaugintą šviesuolį kunigą Antaną Valantiną – darbštų tautosakos rinkėją, poetą, kone pusę šimtmečio paaukojusį Vadaktų bažnytkaimio

parapijos sielovadai. Iš šio krašto žmonių, savo parapijiečių, bei gimtojo Vėriškių kaimo pateikėjų jis užrašė daugiausia tautosakos tekstų, kurių iš viso, perduotų Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštynui (LLTI LTR), priskaičiuojame daugiau kaip 13 tūkstančių (13 148), sudėliotų į 115 rinkinių. (Kai kuriuose informaciniuose tekstuose nurodomi 2 tūkst. įvairių žanrų tautosakos vienetų yra klaidingai nuskaityti nuo A. Valantino knygelės *Dalėlė iš pasakojamosios tautosakos lobyno* pratarmės: „... mano užrašyta apie du tūkstančius pasakų, sakmių, anekdotų ir kt.“ Čia autorius turėjo ►

galvoje tik pasakojamosios tautosakos tekstus, nepriskaičiuodamas gausybės dainų, taip pat patarlių, mįslių ir kitos smulkiosios tautosakos.)

Būtent čia, Vadaktuose, galutinai supratęs, jog su poezija į ano meto spaudą išeiti neteks, nutarė išbandyti savo pirmtako kunigo Antano Juškos pramintą tautosakos rinkėjo kelią, ir šis pasirinkimas buvo labai teisingas. Mokslininkai tautosakininkai mielai priėmė naują talkininką, dalijosi patarimais, siuntė vienokių ar kitokių temų bei žanrų pageidavimus – taip mezgėsi bendrystė mokslo plotmėje. Gerai įvertinta pradžia skatino tolesniam, kone trisdešimt metų trukusiam bendradarbiavimui. Itin vaisingai darbuotasi 1959 (13 rinkinių, 1989 vnt.), 1960 (13 rinkinių, 1240 vnt.) ir 1969 (14 rinkinių, 2599 vnt.) metais. Surinktas tikras Vadaktų, Šeduvos, Sidabravo, Naujamiesčio ir kitų kaimyninių parapijų tautosakos lobynas. Kai kuriuose tekstuose minimi netgi šio krašto vietovardžiai. Antai LTR 3177 rinkinyje pateikta A. Grigaitės daina apie Vadaktų bažnyčios kleboną, pasak dainininkės, sudėta ir giedota 1907–1916 m. čia klebonavusio kunigo P. Pauliuko garbei, LTR 3179 pateikėja A. Lapinskienė rekrūtų dainoje mini Rozalimo miestą ir pan. Prie rinkinių pridėti palydimieji laišakai liudija, kad Antanas Valantinas, pastebėjęs kokius nors ankstesnius savo riktus, būtinai apie juos pranešdavo. Toks sąžiningumas tautosakos rinkimo darbe labai vertinamas ir leidžia visiškai pasitikėti korespondentu.

Vadaktai, maža šiaurės Aukštaitijos parapija, kuri anuomet buvo gūdus užkampis (prasti keliai, jokio susisiekimo, nebuvo elektros, bažnytėlė apgriuvusi), atskleidė savo privalumus ir galimybes ją pamilusiajam. „Kadangi, čia gyvendamas, daugiau, kaip kitur, pasidarbavau tautos kultūrai, tai nesigailiu čia pakliuvęs“, – rašė Antanas Valantinas. Įsigijęs rašomąją mašinėlę, kunigas savo rankraščius perrašydavo keliais egzemplioriais, taip kaupdamas ir naminį tautosakos archyvą. Paskutiniaisiais savo gyvenimo metais, atsigavęs nuo patirto insulto, trokšdamas kaip nors užpildyti bei įprasminti saulėlydžio dienas, talkinamas sūnėno Jono Valantino, iš namų archyve saugotų rankraščių savo lėšomis išleido ištisą vieno autoriaus bibliotekėlę – 24 leidinius, kuriuose esama poezijos, istorinių apybraižų, publicistikos, pamokslų ir net septynetas tautosakos knygelių.

Vadaktuose, prie senosios klebonijos

Kadangi apie tai esu išsamiau rašiusi straipsnyje „Tautosaka šalia sielovados ir poezijos“ (*Tautosakos darbai*, t. XXXII, Vilnius, LLTI, 2006, p. 267–270), skirtame kunigo A. Valantino 90-osioms gimimo metinėms, tad dabar, praėjus dešimčiai metų, norėčiau pratęsti anuometines įžvalgas šimtametės kelionės apmąstymais, pasitelkdama jo paties eiliuotų posmų liudijimus.

Vėriškiai – tai mano mylimasis kaimas,

Čia nuo seno stovi samanota gryčia,

Čia gimiau ieškoti paskirtos man laimės,

Iš čia mane vežė krikštyt į bažnyčią.

(Vėriškiai – mano gimtinė. *Dovana Tėvynei*, 1997, p. 104.)

1916 m. lapkričio 14 d. Šeduvos parapijos Vėriškių kaime Petro ir Agotos (Mončiunskaitės) Valantinų šeimoje gimė Antanas – priešpaskutinis sūnus šešių vaikų šeimoje. Tuometiniai kaimai dar buvo turtingi senovės paveldo – artojai išardavo akmeninių kirvukų, dubenuotieji akmenys, kuriuose, pasak žmonių, „velniai taboką malė“, kurstė vaikų vaizduotę, ją papildydavo rudens ir žiemos vakarais sekamos saktės, pasakos, pavasario ir vasaros laukuose skambėjusios dainos. Tuo pačiu, atkūrusi nepriklausomybę, Lietuvos valstybė skatino „jaunosios Lietuvos“ mokslo siekius, kuriuos visokeriopai rėmė vyresnieji. Anuo metu kone ►

kiekvieno didesnio kaimo bendruomenė rūpinosi vietose steigti ir išlaikyti pradžios mokyklas, kad privalomąjį pradinį išsilavinimą gautų visi vaikai, nepaisant turtingų galimybių. Vėriškių kaimo pradžios mokykla buvo įsikūrusi Petro Valantino seklyčioje, tad šeimos vaikai, perbėgę prieangį, jau būdavo mokykloje. Gabus ir darbštus Antanukas keturių skyrių programą įveikė per trejus metus (1923–1926). Tuomet mokslo kelias truputuką pailgėjo – iki Šeduvos „Saulės“ progimnazijos. Ai, kiek čia to kelio – vos keli kilometrai, puikiai pažįstamos visos pakelės, nes tiek sekmadienių keliauta su motute į bažnyčią. Tą ketvertą metų (1926–1930) nuo rugsėjo iki birželio eidavo pats – kasdien, pėstute, susitikdamas subendramoksliais kaimynais. Pastarųjų, beje, galinčių siekti aukštesnio mokslo, jau buvo mažiau nei seklyčios mokyklėlėje, nors kainavo tik mokslas, o nakvoti dar parbėgdavo namo. Galimas dalykas, kad Šeduvai buvo skirtas ne vienas eiliuotas posmas, nors spausdinti atrinktas tik vienas kitas vėlyvesnio meto eilėraštis (Šeduvos vardas; Šeduva šiandien. *Dovana Tėvynei*, 1997, p. 102; 103).

Kadangi šeimos lūkesčiuose moksleiviui Antanui jau ryškėjo kunigo tarnystės ateitis, reikėjo jai tinkamai pasiruošti – ieškoti gimnazijos, kurioje, be viso kito, būtų geriausiai dėstomos senosios klasikinės graikų bei lotynų kalbos. Puikiais pedagogais garsėjo Panevėžio berniukų gimnazija. Jos direktorius ir lietuvių kalbos mokytojas anuomet (1930–1934) buvo žinomas pedagogas ir rašytojas, kunigas Julijonas Lindė-Dobilas.

Mes žinojom, kad jis literatas,

Kad parašė „Blūdą“, taip pat dramų,

Todėl gerbėme jį lyg Sokratą.

Lyg šventovė buvo mums jo namas.

(Jis buvo mūsų tėvas. *Dovana Tėvynei*, 1997, p. 22.)

Būtent J. Lindės-Dobilo pamokose, jo įkurtoje ir vadovaujamoje Meno kuopoje, išugdžiusioje ne vieną Lietuvos kultūrai bei raštijai nusipelnusį kūrėją, neabejotinoje Mokytojo įtakoje ėmė bręsti gimnazisto Antano Valantino ketinimai rinktis ne tik kunigo, bet kunigo poeto, literatūros darbininko pareigą. Pedagogų palankumas ir paskatos šiam darbui teikė daug entuziazmo. Gimnazistas, giriamas lotynistų, buvo išvertęs nemažą gabalą „Eneidos“. Meno kuopos susirinkimuose skaitomi jo eilėraščiai taip pat sulaukdavo dažniausiai

teigiamų vertinimų. Kas žino, gal tas pats J. Lindė-Dobilas, išlydėdamas paskutiniosios savo laidos (mirė 1934 m.) globotinį, užsiminė apie misiją sekti Maironio kūrybos kelią.

Kauno kunigų seminarijos/Vytauto Didžiojo universiteto (VDU) Teologijos-filosofijos fakulteto jungtinėse studijose (1935–1940) rektoriaus kunigo Prano Penkausko ir kitų profesorių ši nuostata taip pat buvo palaikoma, kaip yra paliudiję tos kartos kunigai, buvę bendramoksliai. Vienas iš jų buvo mano dėdė kunigas Steponas Galvydis, gimęs taip pat 1916 m. (spalio 4 d.), panašiu likimo braižu savo gyvenimo pradžią (Svėdasuose) ir pabaigą (Traupyje) sutalpinęs į vieno, Anykščių, rajono erdvę, taip pat rašęs eilėraščius, pasakėčias, dokumentines apybraižas, vertimus... Traupio parapijoje, kurioje kunigas S. Galvydis klebonavo nuo 1963 m., kas vasarą, po Šventos Onos titulinių atlaidų, pirmadieniais būdavo vadinamieji „pakunigiai“, į kuriuos suvažiuodavo didelis pulkas bendramokslių, kaimyninių parapijų klebonų, bičiulių, bendraminčių iš toliau. Sekmadienį, atlaidų dieną, pagal ateistinio meto nuostatus, gavus leidimą, galima buvo kviesti tik vieną svečių kunigą. Tuo tarpu pirmadienis – paprasta, kunigams netgi nedarbo diena, kas kur nori, ten ir važiuoja. Po šventų Mišių, kuriose dalyvaudavo keletas ištikimesnių senųjų parapijiečių, kuklioje klebonijos klėtelėje, už ilgų suramstytų stalų sklاندė kalbos, o dažniausiai – poezijos posmai. Dėdė apie kunigą Antaną yra sakęs, jog VDU Teologijos fakulteto profesoriai vieni tyliau, kiti garsiau pranašavę jam kunigo poeto, katalikiškosios spaudos darbininko ateitį, kalbėta, jog tikimasi išaugsiant Maironio poetinės misijos tęsėją, deja, toks likimas... Toks, deja, likimas visos kartos, kuri, puikių profesorių paruošta kūrybai, jaunimo auklėjimui, kultūriniam visuomenės ugdymui, buvo užsklęsta atokiose parapijose, kur kasdienybės rūpesčiai, kaip išgyventi, kaip pragyventi, tarsi rūdys sugraužė nors ir daug žadėjusius, bet nespėjusius išsiskleisti talentus.

Įšventintas 1940 m. birželio 16 d. Panevėžio katedroje vyskupo Kazimiero Paltaroko, primicijas (pirmąsias šv. Mišias) laikė savo gimtosios Šeduvos parapijos bažnyčioje birželio 29-ąją. Primiciantai, kaip priimta iki šiol, iškilmių dalyvius apdovanoja šventais paveikslėliais su gražiais įrašais, liudijančiais jų pasirinkto kelio pagrindines vertybes. Šeduviams jų primiciantas kartu atvežė dar įspūdingesnę dovaną – seminarijoje parengtą eilių rinkinį ►

Jaunystė uždaramė sode. Ta pačia proga Vėriškių kaime pastatytas ir pašventintas kryžius, iki šiol žymintis kunigo gimtąją sodybą.

Pirmieji dešimtmečiai jauniems kunigams būna nuolatinis būdravimas, taip sakant, „ant lagaminų“, pasiruošus bet kuriuo metu kilti į naują vietovę – tam, kad įgytų patirties sielovadai, pažindami žmonių santykių, elgsenos, būdo įvairovę, regioninius, lokalius bendruomeninių santalkų savitumus.

Lai gyvuoja Palėvenė mūsų,

Lai gyvuoja laiminga jiniai,

Daugel metų gal čia ir nebūsiu,

Bet ji liks man širdy amžinai

(Palėvenės kelias. *Nuo Palėvenės iki Vadakty, 1998, p. 6.*)

Tai yra tiesa – pirmoji darbo vieta, kaip ir daugelis pirmųjų potyrių, nuotykių, lieka kertiniais viso gyvenimo atsiminimais. Jauno kunigėlio idealizmas, entuziastingas veikimas palieka neišdildomus įspūdžius taip pat ir parapijiečių atsiminimuose, kurie neretai perduodami iš kartos į kartą, juos netgi sutautosakinant. Darbuotės Palėvenėje metus (1940–1941) šiam kunigui ir parapijiečiams ilgai priminė ne tik pluoštas ten dirbujantis sukurtų eilėraščių, bet ir apie 40 kryžių, kuriuos vikaro pamokslų paragintos statė kaimų bendruomenės.

„Daug sakiau pamokslų. Ne kartą ir pravirkdindavau žmones. Kadangi jie buvo sunerimę dėl ateities, dėl gresiančio komunistų siautėjimo, tai viename pamoksle paaiškinau, kad mūsų vienintelė viltis – tai kryžius. Neilgai trukus pirmą kryžių pastatė Buivėnų kaimo žmonės. <...> Dar ir 1941 metų rudenį kai kurie kaimai pastatė kryžius, bet jų pašventinti, žmonėms apgailestaujant, man nebeteko, nes rugsėjo mėnesį buvau iškeltas į Biržus.“ (*Nuo Palėvenės iki Vadakty, 1998, p. 9–10.*)

Atmintis gyvuoja ir sugrįžta įvairiomis progomis. 2011 m. lapkričio 13 d. Palėvenės parapijos bendruomenė gražiai sutiko Sidabravo ir Vadakty bendruomenių piligrimus, kartu meldėsi ir bendravo, minėdami kunigo A. Valantino 95-ąsias gimimo metines. Viename iš Lietuvos moksleivių neformaliojo švietimo centro projektų „Tautos dvasios beieškant“ (2012) Noriūnų progimnazijos moksleiviai pristatė savojo krašto kaimų ir gamtos vaizdo įrašą, įgarsinę jį kunigo eilėraščiais. „Graži Palėvenė nuo kalno, graži lyg nuotaka balta...“ (*Nuo Palėvenės iki Vadakty, 1998, p. 4*) – šis eilėraštis, regis, yra tapęs neoficialiu vietovės himnu.

Biržams, apie kuriuos, anot autoriaus, sapnuota, svajota, domėtasi jų garbinga praeitimi, skirti eilėraščiai dažnai su ta pačia laikinumo nuojauta:

Tai paduokim rankas, sesės, broliai,

Pasimatymui Biržuos pirmam,

Gimtinėje su artimaisiais. 1997 m.

*Ir gyvenkim vieningai lig tolei,
Kol darbuosiuos krašte aš šitam.*

(Pasisveikinimas su Biržais. *Nuo Palėvenės iki Vadaktų*, 1998, p. 20.)

Biržuose jau kitos, vokiečių, okupacijos metais (1941–1943), trūkstant katalikiškos lietuviškos spaudos, jaunas vikaras prisiminė gimnazistiškų sienlaikraščių patirtį, ir prie bažnyčios durų parapijiečiai skaitydavo tolydžio atsinaujinantį „Tiesos kardą“. Čia buvo rašoma ne tik religine, bet ir tautine tematika, talpinami eilėraščiai, korespondencijos iš parapijos gyvenimo. Sienlaikraščiui iliustracijas rengė dailininkė Stasė Tumasonytė ir gimnazistas Kostas Bogdanas, vėliau žinomas skulptorius, atsirado talkinančių raštingų parapijiečių. Biržiečių greit pamėgtos konferencijos bažnyčioje po sekmadienio šv. Mišių, vakarinės pamaldos kaimuose, pasikviečiant spėrų atvykti jaunąjį kunigą. Domėdamasis parapijos istorija, sukaupė daug vertingos medžiagos monografijai apie čia besidarbavusį kauninką J. Rimkų-Rimkevičių, kuris paties bręstančiai sielai, matyt, buvo sektinas pavyzdys. (*Didysis Biržų visuomenininkas kan. J. Rimkus-Rimkevičius*, 1999.)

1943 m. rudenį jam teko keistis vietomis su vienmečiu bendramoksliu kunigu Steponu Galvydžiu – keltis į Vabalninką. Tie metai – baisios karo sumaišties laikas – paženklinti maldų iš širdies gilumos:

*Nueina dūmais miestai ir miesteliai,
O toks gražus mums Vabalninkas,
toks jis mielas.*

*Dangun, o Viešpatie, mes savo širdis keliam:
Globok miestelį mūsų, globok ir mūsų sielas.*

(Vabalninkas karo metu. *Nuo Palėvenės iki Vadaktų*, 1998, p. 49.)

Išliko Vabalninkas. Išliko ir naujai išaugo puikių žmonių šiame krašte. Išliko atmintis: Vabalninko kraštotyros muziejuje greta kitų kraštui nusipelnusių žmonių pagerbti ir čia kunigavusieji. Sidabravo ir Vadaktų bendruomenių piligrimams, entuziastingo seniūno Vidmanto Blužo tolydžio telkiamiems tokioms akcijoms, siūlytina apsilankyti ir pas Vabalninko parapijiečius.

Į Biržų rajono Smilgius atvyko jau kaip klebonas, parapijos šeimininkas, penkeriems metams (1944–1949). Nors frontas jau buvo nudundėjęs į vakarus, nors jau buvo paskelbta ir Antrojo pasaulinio karo pabaiga, Lietuvoje jis tęsėsi. Taip pat ir Smilgiuose. Bemiegės naktys, su siaubu laukiant, kad pasibels... Tuštėjantys kaimai: vieni išvežti, kiti spėję patys išbėgti... Ir eiliuoti prisipažinimai:

*Aš pamilau jų vargą kietą,
Jų lūšnas, linkstančias prie žemės,
Nors daug čia ašarų prilieta,
Nors ir dangus visur aptemęs.*

(Mylėk vargingą Smilgių šalį. *Nuo Palėvenės iki Vadaktų*, 1998, p. 52.) ▶

*Su grupe mokinių ir mokytoja A. Navagrudckiene Vadaktuose, prie klebonijos.
1999 m. rugsėjo 1 d.*

Pustrečių metų klebonavimo Kupreliškyje (1949–1952) atsiminimus lydi pasakojimas apie peršautą varpą (Nuo Palėvenės iki Vadaktų, 1998, p. 63–64) ir gilus, daug pasakantis, dar daugiau paliiekantis neišsakyto, atsidūsėjimas eilėmis:

*Kupreliškio bažnyčia
Prie žaliojo pušyno.
Kai skausmas širdį plėšo,
Tai ji mane gaivina.*

(Kupreliškio bažnyčia. Nuo Palėvenės iki Vadaktų, 1998, p. 60.)

Keisti 1952 metai: iš Kupreliškio į Miežiškius (Panevėžio r.), kuriuose per keletą mėnesių nespėta nė su žmonėmis susipažinti. Vieninteliame šiam tarpniui skirtame eilėraštyje rašoma: „Prie mielo Nevėžio krantų prisiglaudę štai Miežiškiai miega...“ (Nuo Palėvenės iki Vadaktų, 1998, p. 66). Smelkiasi pajauta, jog čia neteks sulaukti saulėtekio, kėlimosi, bendrų darbų... Taip ir buvo – tų pačių metų adventas, šventų Kalėdų laukimas jau pildomas darbais Palangoje, žemaitiškoje Telšių vyskupystėje, tarsi savotiškoje tremtyje – tolimame vakariniame Lietuvos pakraštyje, ten, kur anot lietuvių žemininkų, baigiasi įprastas, prisijaukintas pasaulis, kur žemė prapuola jūroje. Anų metų eilėraščiuose bandyta susidraugauti su jūra, bet artojų sūnui ne itin pavyko:

*Plauk, laive, uostan ir palik neramią jūrą,
Ir, pailsėjęs, išsivežk širdies skausmus.*

(Svajonė prie jūros. Nuo Palėvenės iki Vadaktų, 1998, p. 67.)

Palangos parapijos istorijoje kunigo A. Valantino pavardė įrašyta ne tik klebonų sąrašė (1952–1955), bet ir nuorodoje, jog jam klebonaujant padarytos bažnyčios vidinio prieangio ažuolinės durys.

Rietave (1955–1957) įspūdingos šio krašto asmenybių istorijos, regis, kilsteli pavargusių dvasių, netgi įskelia vieną kitą jaunatviškai nebrandžios puikybės kibirkštėlę: „Rietave puikavosi Oginskis <...> Rietave darbavosi Ivinskis <...> Rietave ir man darbuotis tenka“ (Oginskis, Ivinskis ir aš. Nuo Palėvenės iki Vadaktų, 1998, p. 68).

Tik visa tai – vėl neilgam. 1957 m. gegužės mėn. kunigas grąžintas į savąją Panevėžio vykskupiją, paskirtas į Vadaktus klebonauti Šv. Agotos bažnyčioje.

*Vadaktai – tai užkampio vietelė,
Nors plačiai išgarsinta „Tvane“.
Čia man lemta degti kaip žvakelei
Vėlinių slappingam vakare.*

(Čia man lemta degti kaip žvakelei. Nuo Palėvenės iki Vadaktų, 1998, p. 72.)

Vadaktų šviesuolis brangindavo minutes, praleistas Tėvo Stanislovo (sėdi dešinėje), kurį vadindavo Tėveliu, artumoje

Gali būti, kad būtent toks ir buvo pirmasis keturiasdešimtmečio kunigo atsidusimas, dar kartą iškrausčius ir perdėliojus keliauninko mažai kuo užgyventą mantą kuklijoje klebonijoje, užsidegus vakaro žiburį, kai prieblandoje atgyjanti nuojauta pakužda, jog šjkart... čia... ilgam. Kitoje knygoje šis eilėraštis užvardytas kitaip: „40 metų Vadaktuose“ (*Dovana Tėvynei*, 1997, p. 108). Įdomu, ar nuo tolimų 1957-ųjų dšimtmečiais nešiota po posmelį ši mintis įsiliejo į pilnutinę eilėraščio versiją, ar buvo iš karto parašyta, kaip gyvenimo patirties apmąstytas rezultatas jau gražiai paminėjus 80-ąsias gimimo metines, ruošiantis klebonavimo čia sukakčiai? Gyvenimo kelionės išvados gilos:

*Vadaktai – tai užkampio vietelė,
Bet geriau čia degti žvakele.
Būti mylimam ir rodyt kelią
Į žvaigždėlę, plaukiančią erdve,
Negu saule kur spindėt skaisčiausia,
Jei jos bijo žmogiška akis,
Jei ir meilės šilumos negausi,
Jei tau širdį žmonės uždarys.*

Vadaktų žmonės atvėrė širdis savo sielovadinininkui. Atvėrė jam ir savo dainų bei pasakų skrynias, atvėrė šviesias ir skaudžias godas. Dalijosi abipuse atjauta ir supratimu. 1997-aisiais išrinktas Sida-bravo seniūnijos Metų žmogumi, kunigas A. Valantinas gražiai darbavosi iki 1999 m. šv. Velykų, kol ištiko insultas. Laimingai po jo atsigavęs, dar labiau

ėmęs vertinti dienų prasmingumo vertę, sūnėno padedamas, tęsė 1997 m. pradėtą darbą: iš namų archyve išsaugotų rankraščių atrinkinėti, redaguoti ir savo lėšomis leisti tą kūrybos palikimo dalį, kuri jam rodėsi esanti labiau svarbi tautos kultūros paveldui pažinti, atminimui ateities kartoms perduoti, kam nors skaitančiam asmeniškai geru pavyzdžiu pasitarnauti. Norėčiau pacituoti vieną iš laiškų atsiųstų į Lietuvos literatūros ir tautosakos institutą kartu su tautosakos leidiniais.

„Sveikiname su trečiuoju tūkstantmečiu. Dar vis laikausi, nors kiti po insulto ir nebeatsigauna, kaip a. a. kun. Stepas Galvydis, bet mane dar Dievas kol kas laiko, gal ir dar pagyvensiu. Gyventi gera, bet gyvenimas turi būti vertingas. Todėl kad nereiktų nuobodžiauti drauge su savo giminaičiu Jonu šj bei tą dirbinėjame. Iš turimų tautosakos nuorašų sudarėme dar vieną tautosakos rinkinėlį. Ateitis parodys, ką dar galime nuveikti. Kaip rašiau šio rinkinėlio įžangoje, tai turbūt naudinga ir mano sveikatai: ką nors veikiant greit praeina laikas, netenka nuobodžiauti.“ (Laiškas pridėtas prie leidinio *Liaudiški pasakojimai*, išleisto 2000 m.)

2003 m. Radviliškio rajono savivaldybė Vadaktų kunigą apdovanojo Gerumo angelo statulėle. Tais pačiais metais teko lankytis pas jį su svečiais iš pietų Prancūzijos Grenoblio miesto, bendro tarptautinio pasakų projekto dalyviais. Garbus senolis, vaišindamas lietuviškų žolelių arbata, ▶

Ekspedicijos „Kunigo Antano Valantino takais“ dalyviai. 2005 m.

svečiams lėtai, bet išsamiai pasakojo apie kilnią Lietuvos senovę, paliudytą Raginėnų piliakalnio radiniais, Radviliškio krašto sakmėmis, padavimais ir tikrais istorijos įvykiais.

2004 m. rugsėjo 1 d. paliko šį pasaulį, bet ne Vadaktus – prie bažnyčios esančiose kapinaitėse, į kurias nulydėta, apgiedota, geru žodžiu palydėta tiek parapijiečių, atgulė ir pats amžinajam poilsiui. Prie kapo tolydžio susirenka jo krikštyti, tuokti, visada išklaudyti buvę ir esami parapijiečiai, jo poetinės kūrybos, tautosakininko darbo, švietėjo veiklos gerbėjai bei sekėjai. Susirenka stabtelti, pasidalyti mintimis apie gyvenimo ir atminties kelionę, kuri tęsiasi visą šimtmetį, ir, galimas dalykas, tęsis dar ir dar.

Sidabravo seniūnija per kunigo A. Valantino gimimo metines pradėjo organizuoti vietos moksleivių meninio skaitymo konkursą, skatinantį domėtis poeto kūrybiniu palikimu. 2000-aisiais konkursas išaugo į gražiausio eilėraščio konkursą kunigo A. Valantino premijai, šiuo metu yra jau rajoninis, o jo nugalėtojai apdovanojami Lietuvos valstybės atkūrimo dieną – Vasario 16-ąją. Šį kunigo atminimui skirtą konkursą dabar remia ir šalies Prezidentas, Sidabravo garbės pilietis Valdas Adamkus, įsteigdamas savo prizus.

2005 m. organizuota rajoninė moksleivių, mokytojų ir kultūros darbuotojų ekspedicija „Kunigo Antano Valantino takais“. Apsistoję Sidabrave, jos dalyviai keliavo po visas Radviliškio rajono vietas, kurios siejasi su šia asmenybe. 2006 m. Radviliškio viešoji biblioteka išleido ekspedicijos vadovės Vilmos Merkytės sudarytą knygėlę tuo pačiu pavadinimu. 2005 m. klebonijoje, kur gyventa kone pusę šimtmečio, atidarytas memorialinis muziejus, o 2009 m. Sidabravo seniūnija paskelbė kunigą Antaną Valantiną Vadaktų krašto tūkstantmečio

žmogumi. 2010 m. rugpjūčio 28 d. Vadaktų miestelio pagrindinei gatvei suteiktas Antano Valantino vardas.

Taip tad pakeliavome (ne virtualiai, kaip dabar mėgstama interneto erdvėse, o verbaliai, žodžio galia) per ištisą šimtmetį, kuriame telpa visas Radviliškio kraštui atmintino žmogaus gyvenimas ir tai, kas prątesia mūsų bendrumą su jo paliktu kultūros paveldu. Tos geografinės nuorodos, kurios buvo čia aptartos, gal kartais pravers kultūrinės piligrimystės mėgstančių, savo tautos paveldu besididžiuojančių vadaktiškių, sidabraviečių, vėriškėčių, šeduvių, o ir kitų Radviliškio krašto žmonių kelionėms.

P.s. Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto mokslininkai folkloristai kasmet, spalio mėnesį, skelbia *Tautosakos savaitę*, kurios metu vyksta daugjdomių renginių, pokalbių, seminarų, iškeliamos įdomių senųjų rankraščių ir kitų tautosakos įdomybių parodos. Šiomet tai vyks spalio 17–23 dienomis, puikiuose Vileišių rūmuose (Antakalnio 6). Manau, šį rudenį bus pati tinkamiausia proga iškelti iš saugyklų solidžius kunigo Antano Valantino tautosakos rinkinius, viešai pavartyti ilgamečio mokslo projekto (nuo 1980 m.) – *Lietuvių liaudies dainyno* – tomus, kurių beveik kiekviename rasime ką nors iš šių rinkinių. Tai – ir pati tinkamiausia proga sulaukti mielų, smalsių svečių iš Radviliškio krašto, kuriame gimė, gyveno, kurį taip mylėjo kunigas, tautosakos rinkėjas. Sulaukti Jūsų, atvykstančiųjų gal net su dovanomis – pačių užrašytais tautosakos rinkiniais, garso arba vaizdo įrašais, senais dainų sąsiuviniais, mokykliniais atminimų albumais, kurie, užuot glūdėję primiršti namuose, čia pasitarnautų mokslui...

Sidabravo seniūnijos ir redakcijos archyvų nuotraukos ■

Sidabraviečiai kunigo Antano Valantino atminimą pagerbė kartu su Palėvenės parapijiečiais. 2011 m. Palėvenė

JORIO NOMINACIJA – KRAŠTIETEI

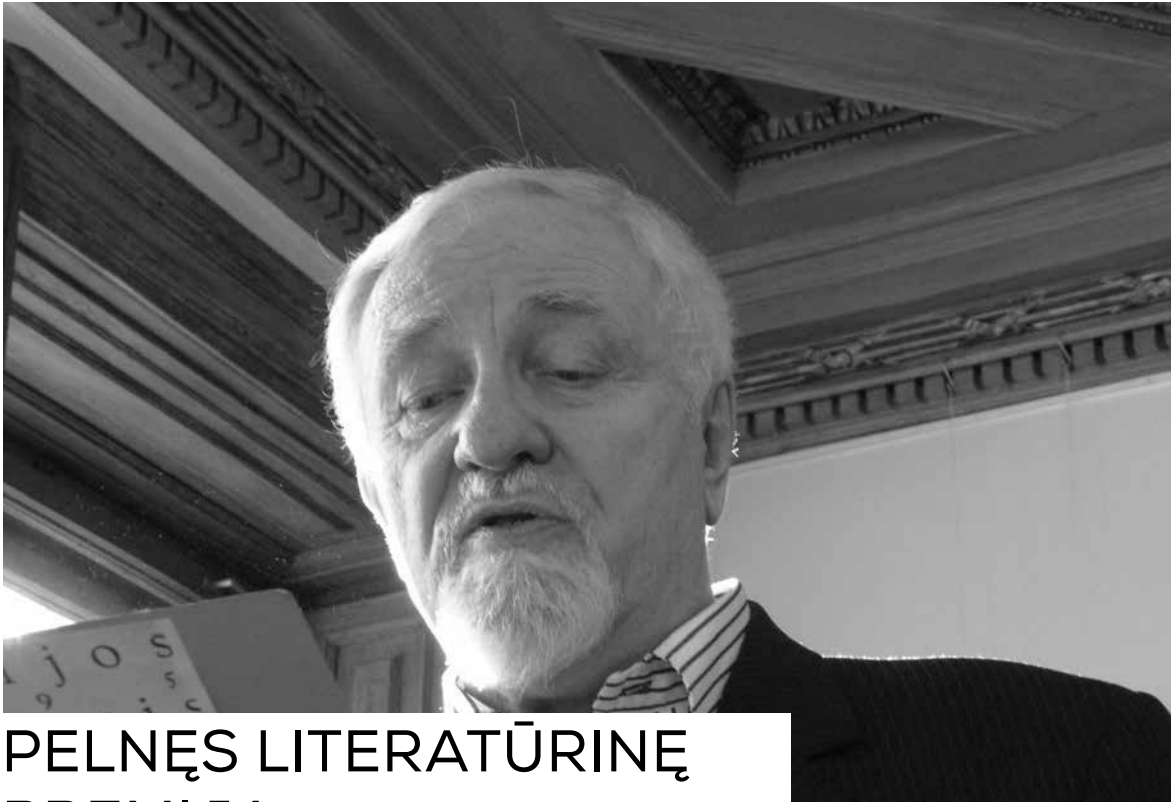
Marijona Birutė Kudulytė-
Navakauskienė

Šiais metais Lietuvos televizijos laidos „Gimtoji žemė“ kūrėjai vėl kvietė Lietuvą pasidairyti po savo vietoves Gimtosios žemės Jorio apdovanojimų vertų žmonių. Šio konkurso 2016 metų laureate tapo ir pagrindinę nominaciją „Už tai, kad visiems būtų gera“ pelnę iš mūsų krašto kilusi, dabar Raseinių rajone gyvenanti ir besidarbuojanti MARIJONA BIRUTĖ KUDULYTĖ-NAVAKAUSKIENĖ. Apdovanojimas jai įteiktas tradicinėje Jorio apdovanojimų šventėje Druskininkuose.

Pedagogė, muziejininkė, rašytoja, knygų, straipsnių autorė, kraštotyrininkė, fotografė, nepaprastos energijos, visada idėjų kupina, pavydėtino darbštumo ir kūrybingumo šviesuolė... Tokią ją prisimena, pažįsta gimtinė, su kuria ji išlaikiusi ryšius. Tą paliudija ir rašytojos išleistos knygos „Šiaulėnų žemė“, „Šaukoto kraštas“, jos poezijos rinktinės ir pavieniai eilėraščiai, kraštotyrinė medžiaga, ypač padavimai, legendos, prisiminimai, surinkti Radviliškio krašte ir ne kartą publikuoti mūsų žurnale, jos apsilankymai Viešojoje bibliotekoje, geranoriškas domėjimasis radviliškiečių naujienomis. Tad suprantama, kad ir Radviliškio krašto žmonės sakosi Jorio apdovanojimuose aktyviai rėmę šią savo kraštietę.

Marijona Birutė Kudulytė-Navakauskienė už aktyvią, įvairiapusę veiklą pelnę Raseinių rajono, visos šalies ir net užsienio įvertinimų. Pavyzdžiui, už knygą „Šiaulėnų žemė“ ji gavo Nijolės Bataitytės-Glažės literatūrinę premiją (JAV, Los Andželas). Tai, kaip pati yra teigusi, paskatina dar daugiau nuveikti, tačiau svarbiausia – ką palieki po savęs, ką perduosi jaunimui, ką svarbaus išsaugosi ateičiai.

Redakcijos tekstas ir archyvo nuotrauka

PELNĖS LITERATŪRINĘ PREMIJĄ

Aleksandras Šidlauskas

Balandį Vilniuje, Rašytojų klube, įvyko vakaras, skirtas pagerbti JURGIO BUITKAUS literatūrinės premijos laureatą. Šiemet juo pripažintas kraštiečių, vienas iš mūsų žurnalo leidybos iniciatorių ir nuolatinių talkininkų, Radviliškio viešosios bibliotekos šviesuolis ALEKSANDRAS ŠIDLIAUSKAS. Taip įvertinta jo mažųjų poemų knyga „Gyvenimo sąskambiai“ (Vilnius, 2008 m.).

Aleksandras Šidlauskas – poetas, publicistas, knygų ir daugelio straipsnių autorius, redaktorius, nuoseklus kraštotyrininkas. Tiesa, poeto titulo jis nelinkęs savintis: taip besikreipiantįjį vis mėgsta patikslinti, kad esąs tik eiliuotojas. Tačiau jo apimlios, veržlios minties, gilaus jausmo išvedžioti posmai liudija ką kita. Ne tik posmai: širdis visada pasidžiaugia ir jo straipsnių, filologinių etiudų vaizdingumu, stebėtina žodžio talpa, forma, naujadarų atspalviais. Neatsitiktina, kad ne kartą už nuoširdų rūpestį gimtuoju žodžiu yra taip pat pastebėtas, įvertintas.

Apdovanotoje kraštiečio knygoje – vienuolika poemų. „Mano poemose daugiau gyvenimo fragmentų, mažiau betarpiško stebėjimo ir asmeninės refleksijos, nes norėta eiti su žodžiu ir paskui žodį, norėta bandyti kurti emocijų lauką, nevengiant aso-

ciacijų, laiko nuokrypų erdvėse, metaforiškų būties pastebėjimų“, – knygą pradedančiame žodyje „Poemų skambesys“ apibūdina pats autorius.

Jam įteiktoji Jurgio Buitkaus premija – išskirtinė, nes ją savo lėšomis įsteigė šio jau Anapilyje besilsinčio rašytojo žmona Ineza Juzefa Janonė-Buitkuvienė. Kaip pati teigė, tuo siekianti „padėti prisimušti tikriesiems talentams ir taip jamžinti savo mylimo vyro vardą“. Aleksandras Šidlauskas – šeštasis šios premijos laureatas.

Jurgis Buitkus buvo gimęs mūsų kaimynystėje – Kelmės rajone, įgijęs lietuvių kalbos ir literatūros mokytojo specialybę. Dirbo pedagoginį, žurnalistinį darbą, rašė apsakymus, išleido jų knygą „Pavasarij gimęs“ (1972 m.).

Redakcijos informacija
Laimos Petrauskienės nuotrauka

JAUNA MENININKĖ – SVARŪS ĮVERTINIMAI

Kristina Sereikaitė

Mūsų žurnalo viešnia – iš Radviliškio kilusi, Vilniuje besidarbuojanti jauna fotomenininkė, kino operatorė KRISTINA SEREIKAITĖ. Spausdiname pokalbį su ja.

Pavydėtina dermė: jauna, bet jau ne vien Lietuvoje žinoma ir vertinama menininkė. Visgi pokalbį siūlome pradėti ne nuo to, o nuo Jūsų radviliškietiškujų metų...

Kai bandau prisiminti savo metus, praleistus gimtajame krašte, pirmiausia atmintyje išskyla vaikystės vaizdai. Pamenu, kaip su kiemo draugais iš ką tik nupjautos žolės darydavome paukščių lizdus ar žaisdavome „12 pagaliukų“. Nepamiršau ir daug gražių momentų iš anų vasarų kolektyviniame sode kartu su šeima, kur turėjau, puoselėjau savo rožyčių darželį ir savo žieminę obelį (esu gimusi žiemą, tad tėtis man ją pasodino gimimo dienos proga). Bėgliniai gera prisiminti vasaros atostogas kaime pas pusseserę, kai iš molio lipdydavome karvytes ar iš varnalėšų gamindavome „balandėlius“. Teta mane vadindavo „miesčionka“, nes labai bijodavau neprištų, laukuose besiganančių karvių, kurios lyg tyčia,

kai tik ateidavome melžti, pasibaidydavo ir man atrodydavo, jog bėgdavo tiesiai į mane, tad aš kūliais pasileisdavau tolyn... Ryškiai atmintyje išlikę pirmieji žingsniai į mokyklą, suolo draugės, mokytojai, išdai-gos. Kaip ir tūkstančius kartų išvaikščioti takeliai į muzikos, dailės mokyklas. Iki šiol kartais tarsi girdžiu iš gretimų klasių sklindančius skirtingų muzikos instrumentų persipynusius garsus, matau specialybės mokytojos ramų žvilgsnį, nutapytus paveikslus ir jų spalvų derinius ant dailės mokyklos sienų. O ką jau kalbėti apie pirmąją meilę, pabėgimus iš pamokų, ilgus vakarus, praleistus parkelyje klausantis gitaros, „tranzavimus“ su geriausia drauge, koncertus ir t. t.

Aibė vaikystės, jaunystės nuotykių, vaizdų, garsų, jausmų bei kvapų yra išlikę mano sąmonėje ir pasąmonėje. Tai formavo mano pasaulėjautą, estetinius ir kūrybinius gebėjimus, turėjo lemiamos įtakos tolimiesiems gyvenimo suvokimui. Radviliškis, mielieji ▶

tėveliai, mokytojai, draugai, čia sutikti žmonės, įvairios patirtys bei išbandymai ne tik paklojo pamatus man, kaip asmenybei, bet padėjo augti, tobulėti, tapti tuo, kuo šiandien esu. Dėl to ir už tai esu labai dėkinga.

Koks buvo Jūsų profesinis kelias, kas Jums šiandien yra fotografija ir kinas?

Polinkis į fotografiją ir kiną mano gyvenime išryškėjo gana vėlai, tačiau noras save išreikšti mene buvo dar vaikystėje. Baigusi Radviliškio muzikos ir dailės mokyklą, Gražinos vidurinę mokyklą, pasiryžau stoti į Vilniaus dailės akademiją studijuoti freskos mozaikos specialybę. Nepaisant man palankių stojamųjų egzaminų, jau ir jų metu supratau, kad nebenoriu savo ateities susieti su šia specialybe. Vėliau ketinau tapti aktore arba režisierė. 2000-aisiais įstojau į Klaipėdos universitetą, Menų fakultetą, studijuoti dramos režisūrą. Po metų suvokiau, jog ir tai – ne mano sritis. Viską mečiau ir atvažiavau į Vilnių. Sostinėje savo jėgas bandžiau aktorystėje – vaidinau Elfą teatre, tačiau po beveik pusės metų supratau, jog aktorės profesija taip pat ne man. Atsidūriau aklavietėje, nebežinojau, ką toliau daryti. Savo vyro Lino paraginta, įstojau į Vilniaus technologijų ir dizaino kolegiją, fotografijos specialybę. Esu be galo dėkinga vyrui, nes tik atradusi fotografiją pajutau didesnę laisvę, išreikšdama save ir savo aplinką vaizdais. Įsigijusi šią specialybę,

vėliau stažavausi nacionalinėje fotografijos mokykloje Arlyje, Prancūzijoje. Ten prasiplėtė manasis meno suvokimas, susiformavo asmeninis požiūris ir vaizdo estetika.

Po fotografijos studijų sulaukiau pasiūlymo fotografuoti tuo metu filmuotą Algimanto Puipos filmą „Nuodėmės užkalbėjimas“, turėjau fiksuoti akimirkas iš filmavimo aikštelės ir filmo stop kadrus. Pamenu, po vienos filmavimo pamainos mane pasikvietė Lietuvoje pripažinta dokumentinio kino kūrėja Janina Lapinskaitė ir pasakė: „Klausyk, šiemet renkamas kino operatorių kursas. Gal nori pabandyti?“ Būdama atvira naujiems pasiūlymams, pagalvojau: kodėl gi ne? Galiu! Norėjau praplėsti savo, kaip fotografės, galimybes bei išmokti apšvietimo technikos gudrybių. Ir mane taip įtraukė ši profesija, jog baigiau ne tik vaizdo operatoriaus bakalauro, bet ir magistrantūros studijas. Taip jau susiklostė, kad per fotografiją atėjau į kiną. Dėl to esu dėkinga ir aplinkybėms, ir pačiam likimui. Žinoma, neturėčiau pamiršti ir savo tėvelių, kurie nuolat palaikė, tikėjo manimi bei leido ieškoti, klysti, atmesti, o svarbiausia – suprasti, kuo iš tiesų noriu užsiimti gyvenime.

Sugrįžti atgal į pradžią ar vėl bandyti griebtis to, ką mečiau, tikrai nenorėčiau, nes tik atradusi fotografijos ir kino meną supratau, kad jame mano sugebėjimai atsiskleidžia geriausiai. Tiek judantys, tiek sustabdyti vaizdai man suteikia galimybę kalbėti, pamatyti tuos dalykus, kurių anksčiau nepastebėdavau. Ir kinas, ir fotografija dabar man yra ne tik įgytos profesijos, bet ir didžiausi pomėgiai, labiausiai įkvepiantys, verčiantys kaskart iš naujo pamatyti ir permąstyti savo pasaulio suvokimą.

Tenka pripažinti, jog anksčiau sukaupti įgūdžiai įvairiose meninėse sferose nepradingo be pėdsakų – jie dar labiau praplėtė mano pasaulėjautą, galimybių ribas, paskatino ieškoti naujų išraiškos būdų dabartinėse veiklose. Vaikystėje baigta muzikos mokykla leidžia pajauti tempą, ritmą, laiko pojūtį, ypač judančiame vaizde, dailė – matyti spalvų pustonius, šviesos ir šešėlių žaismą, jausti kompoziciją, režisūros studijos – pagauti esminius momentus bei užčiuopti montažinius jungimus, o šiek tiek ragauta aktorės duona – įsijausti į personažų charakterius. ▶

Filmuojant dokumentinį filmą „Mončys. Žemaitis iš Paryžiaus“ su vyru Linu Mikuta. 2015 m.

Niekur viešojoje erdvėje nepavyko rasti Jūsų kūrybos žanro konkretaus apibūdinimo. Kaip Jūs pati tai nusakytumėte, kokius savo darbus išskirtumėte?

Savo kūrybos nenorėčiau įsprausti į vieno žanro rėmus; ji yra nuolat kintanti, kaip ir išorinis pasaulis. Anksčiau mano fotografijose dominuodavo atsitiktiniai dalykai, o ne sąmoningas realybės konstravimas. Manau, tai yra normalu, nes menininkui dvasiškai bręstant turi kisti ne tik kūrinio meninė išraiška, bet ir transformuoti turinys. Dabartinėmis fotografijomis aš stengiuosi ne tik paveikti žmogų estetiškai, bet ir pažadinti jo intelektualinį jautrumą.

2013 m. Kristinai Sereikaitei įteikta „Sidabrinės gervės“ statulėlė už filmą „Liza, namo!“

O norint kažką sukurti, reikalingas stiprus vidinis impulsas bei motyvacija. Kūrybiniai impulsai man natūraliai kyla iš asmeninių išgyvenimų, iš supančios aplinkos, vykstančių reiškinų ir laiko, kuriame gyvenu. Kūryboje aš vis stengiuosi kalbėti apie žmogaus būties trapumą, jo prigimties dvilypiškumą, ieškau asmeninio santykio su laiko tėkme, priešastingumo ryšių bei akistatos su pačia savimi. Nepaisant to, jog mano nuotraukos yra asmeninė pasaulio interpretacija, kūryboje aš siekiu kalbėti universaliais simboliais bei raktažodžiais, kurie būtų žmogiškų vertybių atspindžiai ir aktualūs ne vien man, bet ir žiūrovui.

Man brangios visos mano nuotraukos, nes jos atspindi asmenines patirtis bei išgyvenimus viename ar kitame gyvenimo laikotarpyje. Kiekviena fotografija yra tam tikras ieškojimas, kuris mane brandina

ne tik kaip menininkę, bet ir kaip asmenybę – padeda augti, tobulėti dvasiškai.

Ką manote apie spalvas savo kuriamame mene? Kiek šiuolaikinių technologijų indėlio yra tame, ką matome Jūsų darbuose?

Aš sąmoningai varijuuju vienos spalvos intensyvumu ar tos spalvos atspalviais. Apsiribojimas viena spalva mano fotografijoms suteikia daugiau tapybiškumo. Prislopintos spalvos iš žiūrovo pareikalauja daugiau jautrumo subtiliems spalvos niuansams pamatyti bei sukonzentruoti jo dėmesį į kūrinio turinį.

Šiuolaikinių technologijų indėlis pastarųjų metų mano kūryboje ištis didelis. Atsiradusios pažangios technologijų galimybės provokuoja kitaip pamatyti senesnius bei atrasti naujus dalykus, nes sulig skaitmenine fotografija mano kūryboje atsirado daugiau laisvės ir improvizacijos. Nepaisant to, ar kūrinys buvo sukurtas pasitelkiant tradicines meno kūrimo technologijas, ar skaitmenines medijas, svarbiausia man visgi išlieka kūrinio idėjinė prasmė bei jo aktualumas. Tobuliausios šiuolaikinės technologijos tėra pagalbinės išraiškos priemonės, siekiant pagrindinio tikslo. Tad forma neturėtų užgožti paties turinio. To ir siekiu savo kūryboje.

Pabūkite šiek tiek statistike: paminėkite jau surengtas savo fotodarbu parodas, pelnytus apdovanojimus.

Nuo 2005 metų surengiau šešiolika personalinių parodų Lietuvoje, Danijoje, Prancūzijoje, Suomijoje, dalyvavau grupinėse meno parodose mūsų šalyje, taip pat Prancūzijoje, Meksikoje, JAV, Kanadoje, Jungtinėje Karalystėje.

2005 m. tapau Prancūzų kultūros centro Roberto Doisneau garbei organizuoto fotografijos konkurso „Švelnumo akimirka“ laureate, 2012 m. už seriją „Nekaltybė“ tarptautinio fotografijos festivalio „Map Toulouse“ kategorijoje „Žmogus ir vanduo“ (Prancūzija) apdovanota pagrindiniu prizų. 2015 m. Panevėžio tarptautinėje fotografijos bienalėje „Žmogus ir miestas“ pelniau 1-ąją vietą už fotografijų ciklą „Susikaupimai“. Tais pačiais metais tarptautiniame fotografijos konkurse ICC „Photographic Award“ patekau tarp 30 finalininkų iš viso pasaulio ir buvau apdovanota garbės diplomu (*Honorable Mention*). Šis konkursas buvo surengtas Paryžiaus klimato kaitos konferencijos COP21 proga. ▶

2013 m. Lietuvos kino ir televizijos kino apdovanojimuose „Sidabrinė gervė 2013“ už filmą „Liza, namo!“ apdovanojimuose buvau nominuota „Metų operatoriaus“ kategorijoje. Tais pačiais metais už filmą „Dzūkijos Jautis“ (rež. L. Mikuta) Jekaterinburgo tarptautiniame dokumentinių filmų festivalyje „Ros-sia“ (Rusija) apdovanojimuose laimėjau prizą „Už geriausią operatoriaus darbą“. 2014 m. Lietuvos kino operatorių asociacijos apdovanojimuose „Ažuolas“ pelniau nominaciją „Geriausias 2013 metų kino operatoriaus darbas“ už filmą „Pietūs Lipovkėje“ (rež. L. Mikuta) ir gavau specialų diplomą „Už įtaigų kameros darbą ir jautrumą perteikiant daugeliui nematomas kasdienes situacijas“.

Mano nufilmuoti dokumentiniai filmai („Liza, namo!“, „Dzūkijos Jautis“, „Pietūs Lipovkėje“) jau dabar yra dalyvavę daugiau nei 30-yje Lietuvos ir užsienio festivalių, atstovavę Lietuvai tokiuose kino forumuose kaip „DOK Leipzig“, „Hot Docs“, „Clermont-Ferrand“, „Krakow film festival“, „Golden Apricot“, „Rossija“, „Kinoshock“, „Astra film festival“ ir kiti.

2014 metais Jūsų kūrybiniame susitikime gimtinėje, Radviliškio viešojoje bibliotekoje, krašto žmonės turėjo galimybę pamatyti dokumentinį pilnametražį filmą „Dzūkijos Jautis“, kurio operatorė – Jūs, režisierius – Jūsų vyras Linas Mikuta. Kartu kurianti šeima – tai jos darnumo veiksnys ar papildomi ginčai?

Dirbti duetu su vyru pradėjau dar studijų laikais Lietuvos muzikos ir teatro akademijoje, kai reikėjo atlikti operatorines užduotis. Kiti mano kursioikai ieškodavo režisierių iš šalies, o aš tuomet į pagalbą kviesdavausi savo vyrą, kuris toje pačioje akademijoje jau buvo baigęs teatro režisūros studijas. Visada klausdavau jo patarimų, jo komentarai man būdavo svarbūs ir, be abejo, labai naudingi. Pirmasis mūsų bendro darbo rezultatas – trumpametražis vaidybinis filmas „Nevykęs scenarijus“, kuris sėkmingai apkeliavo ne tik Lietuvos, bet ir užsienio festivalius. Po to buvo minėtas mano operatorinis magistrinis darbas „Dzūkijos Jautis“, kurio režisierius buvo vėlgi mano vyras. Taip, kinas mus dar labiau suvienijo. Kartu esame jau seniai, tad suprantame vienas kitą iš mažiausių gestų. Tai yra vienas didžiausių privalumų, kuriant dokumentinį filmą. Juolab kad mūsų vertybės bei požiūriai į gyvenimo reiškinius yra panašūs, esame jautrūs panašioms dalykams. Kūrybos dėka mes ne tik labiau pažįstame mus supantį pasaulį,

bet ir vienas kitą. Kinas kaip ir bet kuri kita meno forma tam tikra prasme mus ugdo – skatina būti geresnius, jautresnius, tolerantiškesnius vienas kito atžvilgiu, todėl anaipol ne skaido, o dar labiau sustiprina mūsų šeimos branduolį.

Kita vertus, pripažinsiu, jog kartu kurianti šeima yra tam tikras iššūkis – sprendžiant kūrybinius ginčus, galima lengviau nueiti į asmeniškumus. Na, bet jei ir toliau dirbame kartu, vadinasi, mums pavyksta suderinti šeimą ir kūrybą.

Šis pokalbis mūsų žurnalo skaitytojams – reta proga tiesiogiai išgirsti apie kino operatoriaus, fotomenininko darbo subtilybes, sunkumus ir džiaugiausias akimirkas...

Operatoriaus darbas dokumentikoje yra tam tikras išbandymas, nes dublis yra tik vienas. Juk dokumentikoje pilna atsitiktinumų – nežinai, kada kas nutiks, dauguma momentų, kuriuos matai prieš kamerą, vyksta tik kartą gyvenime ir yra unikalūs. Štai kodėl operatorius turi būti itin pastabus, greitos orientacijos, pasiryžęs kartais kadro meninę kokybę paaukoti turinio labui. Gražūs atvirukiniai vaizdai bus nieko verti, jei jie neturės gilesnio posluoksnio ar tam tikros po kadru paslėptos žinutės. Būna, kad dokumentiniame kine operatoriumi kartais tenka ieškoti kompromisų – nuskriaudžiant save, kaip operatorių (neturint galimybės ieškoti įmantraus kadro ar apšvietimo), bet stengiantis labiau gilintis į tai, kas vyksta, užfiksuoti reikšmingas detales, mikronus, kurie padėtų kuriamai istorijai atsiskleisti. Žinoma, jokių būdu nenoriu nuneigti kadro kompozicijos, rakurso bei teisingos optikos parinkimo reikšmės. Be abejo, operatorius turi kūrybingai ir originaliai pažvelgti į fiksuojamą realybę. Juk jis savo vaizdu gali sustiprinti arba susilpninti nešamą epizodo informaciją. Ne veltui sakoma, jog gera istorija vis tiek bus geru filmu, net jei operatoriaus darbas buvo absurdiškas...

Tam, kad dokumentinio filmo herojus būtų organiškėsnis ir nebijotų atsiverti, operatorius taip pat turi mokėti prieiti prie jo, o tam reikalingi psichologiniai, metodiniai įgūdžiai. Operatoriumi vėlgi išskyla iššūkis – kaip sukurti ryšį su filmuojamu personažu, kad liktum nepastebėtas, kad filmo herojai nebekreiptų į tave dėmesio ir gyventų savo gyvenimą? Operatorius turi būti ypač lankstus ir dinamiškas, kartu labai jautrus žmonių elgesio kaitos niuansams, mokėti adaptuotis prie jų aplinkos, siekdamas užčiuopti ►

tvyrantį aplinkos pulsą, pajusti personažų vidinę būseną, nes juk būtent tai kuria filmo dramaturgiją ir atskleidžia jų charakterius.

Džiugių akimirų, įsiminusių atradimų mano kūryboje iš tiesų yra labai daug, pradedant patirtu įkvėpimo džiaugsmu, kūrybinio proceso palaima ir baigiant galutiniu darbo rezultatu, kai norisi savo mintimis pasidalyti su kitais. O labiausiai džiaugiuosi, kai mano nufilmuoti vaizdai provokuoja žiūrovą diskusijai, atveria naujas interpretavimo erdves, skatina mąstyti, pažvelgti į pasaulį skirtingais rakursais.

Tarp tokių kino projektų, kurie man pasiūlyti ryškiausi, yra mano, kaip operatorės, debiutas – O. Burajos trumpametražis dokumentinis filmas „Liza, namo!“ tai filmas apie mažos mergaitės vaikystę ir svajones bei jų susidūrimą su žiauriu suaugusiųjų pasauliu. Jis apkeliavo nemažai tarptautinių kino festivalių, pelnė geriausio Europos trumpametražio filmo titulą tarptautiniame moterų filmų festivalyje Prancūzijoje, pagrindinį prizą tarptautiniame dokumentinio kino festivalyje „Docudays UA“ Ukrainoje, pagrindinį prizą tarptautiniame trumpametražių filmų festivalyje Tenerifėje, pagrindinį prizą „Filmcaravan“ festivalyje Italijoje, specialų žiuri prizą Norvegijos trumpametražių filmų festivalyje Grimstade, specialų žiuri prizą „Signes de Nuit“ festivalyje Berlyne ir kt. Šis, taip pat mano su vyru sukurtas filmas „Pietūs Lipovkėje“ dvejus metus paeilui laimėjo „Geriausio lietuviško trumpametražio filmo“ titulą Europos šalių kino forumo „Scanorama“ festivalyje. 2013 m. „Liza, namo!“ apdovanotas „Sidabrinės gervės“ statulėle kategorijoje „Metų geriausias trumpametražis dokumentinis filmas“, o filmas „Pietūs Lipovkėje“ 2014 m. nominuotas „Sidabrinės gervės“ kategorijoje „Metų dokumentinis filmas“.

Paatviraukite, ką dabar kuriate, kokie artimesni planai, sumanymai.

Šiuo metu dirbu prie naujos fotografijų serijos „Susikaupimai“. Projekto idėjos užuomazgos gimė dalyvaujant tarptautinėje Panevėžio miesto bienalėje „Žmogus ir miestas 2015“. Taigi dabar tęsiu bienalės metu sukurtą įvadinę ciklo dalį. „Susikaupimai“ – tai žaidybiškas fotografinis projektas, jungiantis į vieną skirtingas prasmes ir stebintis, ką jos atveria, kontrastuodamos ar disonuosdamos viena su kita. Kaip žaidimo taisyklė šiame projekte pasirinktas terminas „susikaupimai“, reiškiantis tiek dideles žmonių, daiktų sankaupas, tiek vidi-

nę, asmeninę žmogaus koncentraciją. Šiais metais 21-ajame Vilniaus kino festivalyje „Kino pavasaris“ pristatytas mano su vyru sukurtas naujausias meninis dokumentinis filmas „Šaltos ausys“. Tai filmas, pasakojantis apie tėvo ir jo kurčnebylio sūnaus, atkirstų nuo civilizacijos, santykius. Šį filmą kūrėme kelerius metus, įdėjome į jį daug meilės, darbo, belieka sulaukti, kaip visa tai priims kino žiūrovai. Taip pat šiuo metu su vyru filmuojame dokumentinę juostą „Mončys. Žemaitis iš Paryžiaus“ apie vieną iškiliausių Lietuvos menininkų – skulptorių Antaną Mončį.

Šiomet numatyti ir mano fotografijų projekto „Stichijos. Detalė – Benas Šarka“ personalinių parodų atidarymai Klaipėdos parodų rūmuose bei Kauno galerijoje „Meno parkas“.

Esu. Būsiu. 2010

Jaučiuosi labai laiminga, kad visai neseniai buvau atrinkta viena iš dešimties Lietuvos menininkų dalyvauti meno projekte „Lietuva šiandien“. Šio renginio idėja – Jungtinėje Karalystėje skleisti žinių apie talentingus Lietuvos meno kūrėjus, parodyti jų išskirtinį meną bei atkreipti dėmesį į Lietuvos kultūrą ir paveldą. Paroda vyks 2016 m. rugsėjo mėn. šiuolaikinio meno galerijoje „Debut Contemporary“, įsikūrusioje viename prestižiškiausių Londono rajonų Notting Hill. Ši galerija žinoma kaip įvairiais apdovanojimais pripažintas meno centras, kuris dalyvauja labdaros projektuose, plečia savo ryšius tarptautiniu mastu. Renginio organizatoriai parodą žada pristatyti ne tik Lietuvos meno mylėtojams, bet ir ateityje surengti tokią parodą Niujorke bei Honkonge.

Parengė Gražina Dunauskienė

Kadras iš filmo „Dzūkijos Jautis“. 2013 m.

Kadras iš filmo „Liza, namo!“ 2012 m.

Ribos. 2015 m.

Terra Humana 1.
2011 m.

Terra Humana 2.
2011 m.

*Kristinos Sereikaitės asmeninės ir
darbų nuotraukos*

RADVILIŠKIETIS, MUZIKUOJANTIS SPALVOMIS

Ramūnas Dagys

2016-ieji Lietuvos dailininkų sąjungos nariui, radviliškietiškiui tapytojui RAMŪNUI DAGIUI yra auksiniai, 50-ojo gimtadienio, metai. Sveikindami jį išskirtine proga, pakvietėme pasidalyti mintimis apie save ir kūrybą.

Mano nuomone, menininku susiformuojama dar vaikystėje. Mintyse vis grįžtu į ją. Išskyla jautrūs prisiminimai susipažįstant su aplinka, apžėlusia kūdra, senelių vienkiemiu, apsodintu dideliais medžiais... Tai suteikė didžiausią įkvėpimą mano kūrybinei laisvei, giliam gamtos pajautimui.

Paauglystėje vis pagalvodavau, ką čia gyvenime reikės nuveikti. Nežinojau, tiesiog plaukiau pasroviui. Nuo mažens mėgau krapštytis: modeliuoti, meistrauti, klijuoti, stebėti mažąjį gyvių pasaulį, kartais piešti. Nebuvo tada Radviliškyje dailės mokyklos, neturėjau jokio sąlyčio su dailė, vien nuojautą, kad galiu kažką padaryti, sukurti „gražiai“...

Kartą vienas Šiaulių pedagoginio universiteto „fuksas“ prikalbėjo, sudomino stoti į tenykštį Dailės fakultetą. Pabandžiau – pavyko, džiaugiausi, gyvenimas tarsi apsvirtė. Tuo laikotarpiu prasidėjo ir mano kūryba. Eksperimentuodavome, dalyvaudavome SMD (Studentų mokslinės draugijos) darbų konferencijose ir tikėjome – būsime dailininkai! Atrodė, visas gyvenimas ir tėra dailė: parodos, kūryba naktimis, paskaitos, kartais keisti dėstytojų pastebėjimai, padrąsinimai... Visa tai grūdino ir ugdė.

Studijuodami negalvojome būti pedagogai – visi norėjome tapti menininkais. Tačiau gyvenime būna

visaip. Savo pedagoginę ir kūrybinę veiklą pradėjau 1991 metais Baisogalos dailės mokykloje. Neutrūko energijos veiklai, minčių, idėjų – tiesiog svaigome nuo to. Nenupasakojami prisiminimai apie tada organizuotus „Teliukijos“ sambūrius, kai rinkdavomės su savo kūriniais, juos aptarinėdavome, palaikydavome vienas kito kūrybinius daigus.

Po dešimtmečio „nusėdome“ Radviliškyje. Čia prasidėjo rimtas požiūris į dailę. Kūrybą derinau su pedagoginiu darbu Radviliškio dailės mokykloje, su meno krypties paieškomis. Pradėjęs nuo peizažinio žanro, vis dažniau pasiduodavau pagundai improvizuoti. Kai kuriuose darbuose pasirodydavo ir žmogaus figūra. Tapyboje daug dėmesio skyriau kompozicijai. Taip tebėra iki šiol.

Nuo 2009-ųjų esu Lietuvos dailininkų sąjungos narys. Tuo labai didžiuojusi. Tai buvo postūmis naujai pažūrėti į savo kūrybą, kritiškai ją vertinti ir kurti dar profesionaliau.

Stengiuosi tinkamai atstovauti Radviliškiui, nuolat dalyvaudamas parodose, pleneruose. Juose sukurti darbai užima nemažą mano kūrybos dalį. Plenere užmiršti buitinius rūpesčius, tiesioginį darbą, problemas, leidi sau atsipalaiduoti. Ten sutinki įdomių žmonių, su jais leidiesi į įvairias diskusijas ►

kūrybos ir būties temomis. Įtraukia ir kultūrinės-pažintinės programos su vietiniais meno puoselėtojais bei dailininkais. Taip sau atradau iškilias asmenybes – Valentina Antanavičių, Joną Daniliauską, Alfonsą Šuliauską, Andrių Mosiejų ir kitus. Tai labai praplėtė pasaulėžiūrą, padėjo susiformuoti požiūrį ne tik į tapybą, bet ir į patį gyvenimą. Šventoji, Druskininkai, Nida, Trakai, Gelgaudiškis, Paberžė – tai man bene labiausiai įsiminusių plenerų vietos. 2012 metais Nidos XVIII tarptautinės kūrybinės stovyklos-plenero metu gavau tapytojo Romualdo Kuncos premiją.

Jūros dvelksmas. 2013 m. (drobė, aliejus 40-50)

Didžiąją laisvalaikio dalį praleidžiu kurdamas. Tapyba, lipdymas, fotografavimas... Taip jau yra, kad kūrėjui kiekviena diena – paliktas pėdsakas, ir norisi, kad jis nebūtų blankus. Kūrybinis mano kelias tęsiasi jau dvidešimt metų, palaipsniui, nežymiai kisdamas, bręsdamas. Manau, jame atsirado savitas braižas tarp realistinio meno ir abstrakcijos. Savo kūryboje nesiekiu tiksliai atkurti gamtovaizdžio. Man svarbi vidinė būseną, kuomet yra galimybė teptuku perteikti nuotaiką, emocijas, išgyvenimus, trumpalaikius pojūčius ir ypač kitų nepastebimus gamtos

fragmentus. Tapyba man – tai muzikavimas spalvomis. Tapydamas mėgajuosi linijų ir dėmių kompozicijomis, ieškau šviesos, erdvės, pojūčio. Mano paveikslams būdingas vaizdo keliaplaniškumas, darbuose stengiuosi perteikti akimirkos įspūdžius per savąją jausminę, spalvinę prizmę. Pasižiūrėjęs iš šono, pastebiu, kad esu atradęs paties susikurto kūrybos pasaulio manierą. Džiaugiuosi, kai jau daugelis atpažįsta mano kūrybą iš spalvinių ieškojimų, drobės ir aliejinių dažų kontakto, specifinių „raizgalynių“.

Pieva. 2013 m. (drobė, aliejus 70-70)

Kažkaip keista kartais: jauti, kad improvizacijomis lyg jau ir esi užkabinęs savitą rakursą, bet vėl suabejoji, ar tai nėra tik visko pradžia... Manychiau, menininkas ir negali būti pastovus, jis nuolat veikiamas aplinkinių dirgiklių, grožio įtakos, paprastumo ir t. t. Todėl nesu užsidaręs vien tik savojoje studijoje – stengiuosi lankyti parodas, plenerus, stebėti kolegų kūrybą, analizuoti tendencijas, bendrauti, dalytis pasiekimais ar nusivylimais. Tai pakrauna kitiems kūrybiniam žingsniams, sumanymams, atsiranda naujų jėgų kūrybai, kurią „nutūpdai“ į drobės, molį, medį.

Pasikrovęs gali daugiau duoti ir mažiau „dailininkams“. Per dvidešimt metų dirbu pedagoginį darbą Dailės mokykloje, matau augančios kartos perliukus ir „juodžemį“. Smagu, kad yra mokinių, mokančių ir norinčių improvizuoti, kurti, išreikšti save. Mano tikslas – tuos talentus „atrakinti“. Gera, kad vaikams galiu atiduoti dalį savęs – mano įgyta ir jiems perteikiama patirtis rodo, kaip geriau atskirti ir pasirinkti teisingą kelią, sprendimą, pasiekti norimą kūrybinį tikslą. Tai nėra lengva, kartais visai išsunkia, bet gyvenimu mintimi, kad užaugs

Brūzgynų šešėliai. 2012 m. (drobė, aliejus 70-90)

karta, kurią pats mokei, ir džiugu bus lankyti jų parodas. Atsakomybė ir patirtis šalia vienas kito – tokia mano pozicija.

Prieš kelerius metus atsirado kūrybinės erdvės poreikis. Pasistatėme savo kieme dailės studiją, kuri dabar yra savotiškas kultūros traukos centras. Čia vyksta įvairūs susitikimai-diskusijos su kolegomis, edukacinės programos, kūrybinė meditacija ar šiaip buvimas su savimi. Studijoje jau prisikaupė daug darbų, džiaugiuosi, kai jie keliauja – tegul mato žmonės.

Tarp mano tolimesnių planų – siekis grįžti prie žmogaus figūros-portreto studijavimo, bet tam dar nėra „iškabintas“ „brūzgynų“ sluoksnis, kuris momentais atrodo niekada nesibaigiantis. Beje, šiais metais paruošiau „Brūzgynų“ darbų kolekciją, kuri keliauja per Lietuvos galerijas.

Kūrybinis ratas įsuka kas kart labiau, vis giliau klimpsti į meno pasaulį, keldamas sau vis didesnius reikalavimus. Nelengva pasirinkti nereikalingą informaciją, kuri gali ir išbalansuoti tavo susikurtą pasaulį. Laimė, turiu gerą šeimos palaikymo komandą, kuri tiki manimi. ▶

Kopų šviesa. 2012 m. (drobė, aliejus 70-90)

Dukra Adelė taip pat pasirinko kūrėjo kelią – ji juvelyrė. Matau, kaip sudėtinga laviruoti tarp savęs išreiškimo ir išgyvenimo. Kartais noriu jai nurodyti kelią, tačiau žinau, kad kiekvienas menininkas turi nueiti savąjį.

Šiandien jaunam menininkui sunkiausia nepasiklysti tarp amatininkiškos aplinkos, brukamos pseudokultūros, pseudomeno, formuojamų stereotipų. Daug kas dabar nori greito ir lengvo rezultato. Tai pasiekama įvairiomis sintetinėmis priemonėmis, kuriose nebelieka širdies šilumos. Dvasinės vertybės nustumiamos į kažkeletą planą, dominuoja „išlikimas“ šiandien. Manęs niekada netraukė toks kelias. Renkuosi kitokį – kūrybos, grindžiamos atsakomybe, patirtimi, ieškojimais, siekiu sau ir kitiems padovanoti nevienadienių atradimų džiaugsmą.

Ryto pasveikinimas. 2012 m. (drobė, aliejus 100-100)

Parko šviesa. 2013 m. (drobė, aliejus 70-90)

▲ PAJŪRIO KONTRASTAI. 2014 m. (drobė, aliejus 40-50)

Autoriaus nuotraukose – jo darbai

▲ Debesėlis. 2013 m. (drobė, aliejus 70-70)

Laima PETRAUSKIENĖ,
biomedicinos mokslų daktarė,
mokslo istorikė

ORGANIZACIJA, TARPUKARIU TELKUSI IR ŠVIETUSI KAIMO MOTERIS

Skaitytojams atverčiame Lietuvos ūkininkų draugijos ir jos Grinkiškio skyriaus reikšmingos veiklos tarpukariu puslapį.

Lietuvos ūkininkų draugija (LŪD) įsisteigė tik 1939 m. – santykinai vėlai, palyginus su kitomis moterų organizacijomis, ir ganėtinai vėlai, lyginant su vyriška profesine organizacija – Ūkininkų sąjunga, įsikūrusia dar 1920 m. Atrodo, jog Lietuvos ūkininkės buvo „paskutinės pagonės“ ir susibūrė į savo profesinę organizaciją vėliausiai Europoje, žinoma, neskaitant sovietinių kraštų. Bet įsikūrusi draugija tvarkėsi gerai – jau po keleto mėnesių priklausė Tarptautinei ūkininkų organizacijai.

Pirmieji žingsniai suburti moteris ūkininkes buvo jau nuo 1935 m. Viena iš iniciatorių – energingoji ir sumanioji Alena Devenienė, įžymiųjų Vileišių gimini-

nės palikuonė, Jono Vileišio – advokato, visuomenės ir valstybės veikėjo – dukra. 1935 m. ji dalyvavo tarptautiniame moterų suvažiavime Jugoslavijoje, iš ten grįžusi Moterų taryboje akcentavo būtinybę daugiau dėmesio skirti kaimo moterims. 1938 m. tapusi Žemės ūkio rūmų nare, ėmėsi energingai organizuoti būsimąją LŪD. Tais pačiais metais buvo sušauktas moterų pasitarimas LŪD steigti ir A. Devenienei pavesta tuo rūpintis. LŪD įstatų sukūrimas buvo kolektyvinis darbas, kuriame dalyvavo namų ūkio agronomės, tad draugijos steigimo iniciatyva faktiškai nuleista ir pasiūlyta ūkininkėms iš „viršaus“ – iš Žemės ūkio rūmų ir Žemės ūkio ministerijos. Ko ▶

dėl taip? Todėl, kad tuometinio kaimo moterys buvo mažiau organizuotos, menkiau išsilavinusios, labiau užguitos daugybės darbų nei miestietės. Kaip rašė agronomė E. Gimbutienė, draugijos steigėjos nebuvo tikros, ar jų pasiūlymą palaikys kaimo moterys, tačiau abejonės greitai išsisklaidė, iniciatyva sulaukė labai didelio ūkininkų pritarimo. Jau per pirmuosius metus įsteigta net 80 skyrių įvairiose Lietuvos vietose su 4000 narių, 1940 m. pradžioje gauta per šimtą naujų prašymų steigti draugijos skyrius. Iki sovietų okupacijos pradžios respublikoje buvo susikūrę apie 300 LŪD skyrių su 10 000 narių.

LŪD įsisteigė 1939 m. kovo pradžioje, apie tai pranešė laikraštis „Šeimininkė“ kovo 10 d. numeryje, straipsnyje „Lietuvos Ūkininkų draugijai įsisteigus“, kuriame išaiškinti pagrindiniai LŪD uždaviniai, tikslai, įstatai ir kviečiama aktyviai burtis į šią draugiją. Kaip skelbė LŪD įstatai, draugija buvo kultūrinė-profesinė organizacija, kuriai galės priklausyti visos Lietuvos ūkininkės ar ūkyje dirbančios moterys. Draugijos tikslai tokie: „a) suburti visas Lietuvos ūkininkes ir ūkyje dirbančias moteris vieningai ūkinei, tautinei ir kultūrinei veiklai; b) ugdyti ūkininkų ir ūkyje dirbančių lietuvių moterų gilius žmoniškumo ir tautinės garbės jausmus, meilę mokslui, darbui ir žemės ūkiui, dorovės kilnumą ir savo paskirties tikrąjį supratimą; c) išaiškinti ir išugdyti būdingą lietuvių ūkininkę; d) visa savo veikla siekti ne tik savo profesinės, bet ir tautinės gerovės.“ Šiems tikslams pasiekti draugija: „a) organizuoja moteris; b) rūpinasi kelti namų ūkio kultūrą ir skatina ūkininkų tarpe namų ir žemės ūkio darbų pamėgimą, o šeimoje ir visuomenėje jų vertinimą; c) tiria kaimo namų ūkio padėtį; d) pratina ir moko planingai tvarkyti darbą ir naudoti laiką; e) moko ūkininkes ekonomiškai ir sveikai maistą gaminti, laikyti ir naudoti; f) supažindina ūkininkes su užsienio ir vietos rinkos reikalavimais ir moko tiksliai prie jų prisitaikyti; g) supažindina ūkininkes su vaikų, senelių ir ligonių priežiūra; h) skatina tvarkyti, puošti sodybas ir namus, laikantis higienos reikalavimų; i) rengia kursus, paskaitas, konkursus, ekskursijas; k) leidžia pritaikytus, periodinius ir neperiodinius leidinius, plakatus ir atsišaukimus; l) palaiko mūsų tautos meną, tautos papročius ir tradicijas; m) palaiko ryšius su vietose ir užsienio moterų tolygiomis organizacijomis; n) veikia čia visomis paminėtomis sritimis, kiek tai neišeina iš Draugijos įstatų ir bendrų įstatymų ribų.“

Į pirmąją LŪD Centro valdybą įėjo jos aktyviausios steigėjos: M. Sugintienė, O. Klungevičienė, A.

Devenienė, J. Jakubauskienė, S. Jaloveckienė, E. Stankuvienė. Vėliau Centro valdybos narės buvo renkamos visuotiniame skyrių atstovių suvažiavime. Draugijos vyriausią vadovę siūlė Žemės ūkio rūmų direktorius, tvirtino šalies žemės ūkio ministras, ir ja buvo patvirtinta A. Devenienė. Vyriausioji vadovė skyrė apskričių vadoves (tai būdavo aukštuosius agronomijos mokslus baigusios moterys – apskričių namų ūkio instruktorės), kurios savo apskrityse turėjo padėti ūkininkėms steigti LŪD skyrius, prižiūrėti jų veiklą. Skyriai galėjo būti steigiami kiekvienoje vietoje, kur susirinkdavo 10–12 ūkininkų, norinčių būti draugijos narėmis. Draugijos nario mokestis nustatytas labai nedidelis – vos 50 ct, o netgi tiek negalinčias susimokėti nuo jo atleisdavo.

Pirmieji du LŪD skyriai įsisteigė 1939 m. balandžio 16 d., per Atvelykį, Žaideliuose (Panevėžio apskr.) ir Gižuose (Vilkaviškio apskr.). LŪD Grinkiškio valsčiaus skyrius buvo įsteigtas labai operatyviai, nepaėjęs nė porai mėnesių nuo pirmųjų skyrių įkūrimo – 1939 m. birželio 8 d. Jo įsteigimu rūpinosi tiek Kėdainių apskrities namų ūkio instruktorės Bronė Ivinskaitė bei Ona Urbonavičienė (ji tuo metu buvo ir Grinkiškio žemės ūkio mokyklos Namų ūkio skyriaus vedėja), tiek Grinkiškio žemės ūkio mokyklos mokytoja, namų ūkio agronomė Vincė Šidlauskienė. Į steigiamąjį susirinkimą iš draugijos Centro valdybos buvo atvykusi agronomė E. Kraniauskienė. Ji perskaitė platų pranešimą apie draugijos tikslus, veikimo planą ir naudą. Per pirmąjį susirinkimą į LŪD Grinkiškio skyrių užsirašė 38 moterys. Skyriaus vadove išrinkta V. Šidlauskienė, į valdybą – E. Daukšienė, T. Šlinkšienė ir Z. Prakupimaitė. „Šeimininkės“ 1939 m. birželio 29 d. numeryje publikuota ne tik informacija apie LŪD Grinkiškio skyriaus įsteigimą, bet ir valdybos narių nuotrauka, kuri pateikiama ir šiame straipsnyje. Matyti, kad, be minėtų keturių moterų, valdyboje yra dar dvi: J. Balinskaitė ir Vanda Jučienė, įžymiojo Kubiliūnų k. ūkininko, visuomenės ir valstybės veikėjo Antano Jučo žmona (apie A. Jučą žr. „Radviliškio krašto“ 2014 m. nr. 2 (21)). Kodėl nusifotografavusios ne keturios, o šešios moterys? Gali būti, kad tuo metu vadovybės narėmis buvo laikomos ir revizijos komisijos narės.

Žemės ūkio rūmų archyve nėra išlikusių duomenų ne tik apie LŪD Grinkiškio skyrių, bet ir apie daugybę kitų skyrių. Ten tėra vieno skyriaus – Kriūkų – byla. Joje yra nemažai bendrų dokumentų, kuriuos Centro valdyba siuntinėjo visiems LŪD skyriams. Be to, pavyko rasti keletą straipsnių apie Grinkiškio skyrių ►

įvairiuose „Šeimininkės“ numeriuose, tad galime atgaminti bendrą vaizdą apie šio skyriaus veiklą.

Centro valdyba labai skatino mūsų kaimuose atgaivinti tautinių rūbų dėvėjimo per šventes papročius. Tad LŪD vadovybė pasirūpino sudaryti tautiškų drabužių komplektų albumėlius ir išsiuntinėjo juos į visus draugijos skyrius. Skyriai gavo pavyzdžius, būdingus savo kraštui: Žemaitijoje gyvuojantys skyriai – žemaitiškus, Suvalkijoje – suvalkietiškus ir pan. Pavyzdžių gauta ne vienas, jie buvo įvairių spalvų, ir kiekviena ūkininkė galėjo pasirinkti jai patikusį rūbą. Grinkiškio skyriaus narės entuziastingai parėmė Centro valdybos iniciatyvą propaguoti tautinius rūbus. „Šeimininkėje“ (1940 m. sausio 11 d.) jos giriasi: „Ugdydamos narių tarpe tautinį susipratimą, nutarėme visos įsigyti tautiškus drabužius. Iš prisiūtų pavyzdžių kai kurios jau išsirinko patinkamus ir per žiemą žada išsiausti. Didžiausia kliūtis šiam sumanymui yra medvilnės trūkumas.“ Matyt, medvilnės trūkumas ir buvo pagrindinė priežastis, kodėl ne visos grinkiškietės sugebėjo iki savo metinės šventės išsiausti ir pasisiūti rūbus, tačiau nemažai jų spėjo tai padaryti.

Centro valdyba rūpinosi ne vien idėjiškais, bet ir praktiniais ūkininkų reikalais. Ji stengėsi parūpinti pigesnių medvilninių siūlų ūkininkėms. Tačiau jų paklausa, paskelbus tautinių rūbų nešiojimo vąjį, buvo tokia didelė, kad ne visus norus buvo galima patenkinti: išlikę Centro valdybos raštai skyriams su prašymu palaukti, aiškinant, kad aplink mūsų kraštą siaučia karo audros ir daugelio prekių tiekimas yra sutrikęs. Valdyba išsiuntinėjo nurodymus ūkininkėms, kaip elgtis galimo karo atveju, taip pat knygų apie priešcheminę apsaugą, rekomendavo pasidaryti maisto atsargų, bent jau metams apsirūpinti žibalu ir druska... Daugelį prekių su LŪD vadovybės

Lietuvos ūkininkų draugijos Grinkiškio skyriaus vadovybė. Sėdi (iš kairės): V. Jučienė, T. Šlinkšienė, skyriaus vadovė V. Šidlauskienė, E. Daukšienė, stovi: Z. Prakupimaitė, J. Balinskaitė. B. Kiršteino fotografija, Grinkiškis, 1939 m. birželio mėn.

pagalba skyriai gaudavo pigiau nei iš parduotuvių. Pavyzdžiui, medsukiai parduotuvėje kainavo 80 Lt, o perkant per LŪD – tik 40 Lt; labai paklausus buvo pigiau tiesiai iš fabriko gaunamas muilas ir kt. Vėliau, jau 1940 m. pradžioje, pabrangus muilui ir suprastėjus jo kokybei, duodami nurodymai, kaip pačioms jį pasigaminti iš gyvulių taukų.

Stengtasi visapusiškai šviesti moteris. Suprantant, kad ne visi skyriai yra pajėgūs pasikviesti lektorius, jiems buvo išsiuntinėti kelių paskaitų konspektai: gydytojo B. Minelgos apie užkrečiamas ligas ir kovą su jomis, dailininko A. Tamošaičio apie namų įrengimą tautišku stiliumi, agronomės E. Gimbutienės apie daržovių auginimą ir t. t. Buvo siunčiamos instrukcijos (brėžiniai), kaip moderniau sutvarkyti svarbiausių moters darbo vietą – virtuvę, teikta kitų praktiškų nurodymų.

Grinkiškio skyrius nesitenkino vien gautomis paskaitomis, jo narės norėjosi išgirsti ir gyvą žodį, padiskutuoti. Grinkiškietės buvo pasikvietusios Kėdainių apskrities namų ūkio instruktorę B. Ivinskaitę, kad ši paskaitytų paskaitą apie namų tvarkymą, kartu dalyvavo ir antroji namų ūkio instruktorė O. Urbonavičienė. Labai įdomią paskaitą apie moterų ir vaikų sveikatą ūkininkėms paskaitė Grinkiškyje dirbusi legendinė gydytoja Teklė Bružaitė. Ji buvo ne tik gydytoja, bet ir dėstė Grinkiškio žemės ūkio mokykloje, čia ir buvo skaitoma paskaita. Tiesa, tuomet T. Bružaitė dar nebuvo legendinė, tik labai originali: maudydavosi ne vien vasarą, bet ir žiemą, išsikirtusi eketę, tuo be galo stebindama grinkiškietes, kurie tokių „cūdų“ dar nebuvo matę. Legendinė ji tapo vėliau, po karo, jau gyvendama Kėdainiuose, nes pagydydavo daugybę nepagydomų vaikų, ir iš visos Lietuvos mamos veždavo jai apžiūrėti savo vaikučius. Ji tapo Kėdainių garbės piliete, Kėdainių muziejuje yra jai skirtas memorialinis kambarys, apie ją parašyta keletas knygų.

Centro valdyba rūpinosi, kad taip vadinamos smulkiosios ūkio šakos, kuriomis dažniausiai rūpindavosi ūkininkės, būtų tinkamai vystomos. Apie daržininkystę jau kalbėjome ir dar kalbėsime toliau. Siekta plėtoti ir gyvulininkystę: visi skyriai nemokamai aprūpinti veisliniais aviniais, teikta informacija dėl veršelių atrinkimo veislei, dėl mažų paršelių šėrimo. Skatinta bitininkystė ir paukštininkystė. Centro valdyba, bendradarbiaudama su „Maisto“ bendrove, kuri taip pat buvo suinteresuota plėsti paukščių ūkį, gerinti veisles, paskyrė draugijos narėms 8000 veislinių kalakutų, padovanojo knygėlę „Paukščių ūkis“.

LŪD vadovybė stengėsi aprūpinti ūkininkes įvairiais buityje naudingais prietaisais, kad palengvintų jų triūsą namuose bei praplėstų mitybos asortimentą: siuntė skyriams mašinėles mėsai malti, „Weck`o“ aparatus (tuomet Lietuvoje jie buvo naujovė). „Weck`o“ aparatais grinkiškietės greitai pasinaudojo, nes vadovė 1939 m. vasarą suorganizavo konservavimo kursus ūkininkėms, juos vedė Kėdainių apskrities namų ūkio instruktorė B. Ivinskaitė. „Pasigaminome įvairių uogų konservų, o vaisių sultimis tiesiog esame sužavėtos: taip nebrangiai ir lengvai galima jų pasigaminti. Centru už prisiųstus „Weck`o“ ir sultims gaminti aparatus esame giliai dėkingos“, – rašė kursantės.

„Weck`o“ aparatas (vokiečio J. C. Wecko išradimas) jau priklauso mūsų namų ūkio srities inžinerinės minties istorijai, bet jis labai įdomus, tad trumpai jį aprašysiu. Neabejoju, kad daugelis vyresniosios kartos moterų jį prisimena, kaip ir žodžius *vekuoti*, *vekavimas*, kilusius dėl šio aparato naudojimo. Dar praeito amžiaus septintajame–aštuntajame dešimtmečiuose aparatą mūsų šeimininkės sėkmingai naudojo, vartojo ir minėtus žodžius (tarp kitko, žodis *konservavimas*, kuris pakeitė žodį *vekavimas*, taip pat yra nelietuviškas, tad drįstu pasakyti, kad lingvistinės pažangos šiuose žodžių pakeitimuose nematau). Taigi aparatas – tai didelis katilas su specialiu jį įdedamu laikikliu stiklainiams bei termometru. Stiklainių turinys pasterizuojamas atitinkamoje temperatūroje, priklausančioje nuo gaminio rūšies. Baigus kaitinimą, stiklainiai iškeliami su laikikliu ir hermetiškai uždaromi, naudojant specialų metalinį lankelį. Pastarasis apglėbia stiklainio kraštus ir stipriai prispaudžia stiklainio dangtelio vidurį (metaliniai dangteliai bus sugalvoti dar ne greitai). Indas uždaromas visiškai hermetiškai, nes tarp dangtelio išplatėjusio krašto ir visiškai tokios pat formos stiklainio krašto įdedama plona, plokščia gumelė, tiksliai atkartojanti indo bei dangtelio krašto formą. Spaudžiama gumelė deformuojasi ir užsandarina indą. Tuomet metalinį lankelį galima nuimti. Gumelė turi išplatėjusį, išlendantį iš suspausto krašto liežuvėlį. Norint indą atidaryti, tas liežuvėlis patempiamas, oras patenka į indo vidų, ir stiklainis atsidaro. „Weck`o“ indai buvo įvairiausių dydžių ir formų, gražūs, papuošiantys virtuvę. Įdomu, kad pasaulyje „Weck`o“ kompanija gyvuoja iki šiol. Šis konservavimo būdas sveikesnis nei hermetizuojant metaliniu dangteliu, be to, labiau tausojantis gamtą, nes panaudojus išmetama tik gumelė. Įdomu, kad tiek firmos pavadinimas ant dangtelio („WECK“),

tiek logotipas ant indo šono (braškės uoga) liko tie patys. Dabar supaprastintas indo hermetizavimas (ne lankelis, o žnyplės) ir labai išsiplėtė indų įvairovė: daugybė nuostabių indų, skirtų virtuvės estetams (žr. internete: *J.WECK Company*).

LŪD Grinkiškio skyriaus narės ne tik mokėsi vekuoti, ak, atsiprašau, konservuoti. Kiek vėliau, 1940 m. vasario mėn., buvo suorganizuoti platūs namų ūkio kursai. Jie vyko Vaitiekūnų kaime, valdybos narės T. Šlinkšienės namuose, kursus vedė Kėdainių apskrities namų ūkio instruktorė ir Grinkiškio žemės ūkio mokyklos namų ūkio skyriaus vedėja O. Urbonavičienė. Pasibaigus kursams, šeimininkės panoro pasigirti savo išmoktomis naujovėmis ir jas pademonstruoti: į baigiamąją vakarienę pasikvietė garbingų svečių net iš apskrities centro – Kėdainių. Pas jas atvyko apskrities agronomas Antanas Barzda-Bradauskas, apskrities namų ūkio instruktorė B. Ivinskaitė, Grinkiškio agronominio rajono agronomas Kęstutis Veitas. Vakarienės metu svečiai dėkojo šeimininkėms už vaišingumą, didelį išradingumą, „džiaugėsi jų organizuotumu ir kooperatiškumu; mat toliau gyvenančios paeiliui kinkydavo arklius ir parveždavo namo kursantes, kad nereikėtų kelių žmonių ir arklių trukdyti“.

1939 m. rudenį Grinkiškio skyriaus vadovė V. Šidlauskienė suorganizavo narių ekskursiją į Kauną, apie tai rašoma „Šeimininkėje“: „Spalių 20–21 d. ekskursavome po Kauną. Aplanėme „Maistą“, kur matėme, kaip sudorojami mūsų išauginti bekonai,

Tarpukario laikų „Weck`o“ indas

Ž.Ū. Rūmus, „Drobės“ fabriką, „Tilką“, Motinos ir Vaiko muziejų, keletą bažnyčių ir kt. įdomesnes vietas. Vakare valstybės teatre matėme operą „Faustas“. Čia išgirdome ir pamatėme garsųjį visam pasauly dainininką Kiprą Petrauską ir kitas mūsų pajėgas.“ Skaitytojams priminsime, kad „Tilka“ buvo labai ▶

stambi akcinė bendrovė, įsteigta 1921 m. Šančiuose R. Tilmanso, P. Medemo ir S. bei D. Kaganų. 1937–1940 m. „Tilkos“ produkcija buvo šokoladas, kakava, sausainiai.

Lietuvai atgavus Vilnių, visa Lietuva tą įvykį vėliau ar kitaip minėjo. Minėjo tai ir grinkiškietės: „Besirūpindamos savais reikalais, neužmirštame ir tautos gyvenimą sekti. Spalių 29 d. susirinkime paminėjome grįžusią Lietuvai mūsų brangiąją amžinąją

LŪD Grinkiškio skyriaus narės ekskursijoje Kaune, prie Karo muziejaus. Pirmą iš dešinės – skyriaus vadovė, ekskursijos organizatorė V. Šidlauskienė. 1939 m. spalio mėn.

sostinę ir giliai užjausdamos brolių vilniečių vargus, aukojome ką kuri galėjome: drobės, pirštinių, miltų, rankšluosčių ir kt.“

LŪD Grinkiškio skyrius palaikė ryšius su jaunaisiais ūkininkais (apie tokius ryšius rašoma ir daugelio kitų skyrių pranešimuose), matyt, tuo pačiu norėta stiprinti ir Jaunųjų ūkininkų būrelių (JŪR) veiklą, nes daugelis LŪD narių buvo JŪR narių mamos: „Vadovaujami vadovės agr. V. Šidlauskienės (ji buvo ir Grinkiškio JŪR vadovė – aut. pastaba), artimai bendradarbiaujame ir su j. ūkininkais; jie gana sėkmingai per Kalėdas suvaidinę „Jaunąjį ūkininką“, dabar žada dar sykį vaidinti savo tėvams, o tuo pačiu ir mums“.

1940 m. sausio 5–6 d. Kaune, Prekybos, pramonės ir amatų rūmuose, įvyko pirmasis LŪD skyrių vadovių ir atstovių suvažiavimas. Jame platų pranešimą skaitė vyriausioji vadovė A. Devenienė, kalbėjo ir suvažiavimo svečiai: Ministras Pirmininkas J. Merkys, žemės ūkio ministras J. Audėnas, Žemės ūkio rūmų direktorius St. Jakubauskas. Rūpinimais klausimais pasisakė skyrių atstovės. Suvažiavime dalyvavo ir LŪD Grinkiškio skyriaus atstovės, manome, kalbą sakė V. Šidlauskienė, nes, renkant naują

Centro valdybą, buvo pasiūlyta ir ji. V. Šidlauskienė ir M. Rinkevičienė, surinkusios po 37–35 balsus, liko kandidatės į valdybą. Dalyvės pagerbė Nežinomojo kareivio kapą, aplankė Karo muziejų, išklausė A. Tamošaitienės paskaitą, pasižiūrėjo filmą apie vaikų slaugymą. Įdomi suvažiavime pateikta statistika apie atskirų skyrių vadoves: 34 ūkininkės, 23 mokytojos, 2 agronomės ir 1 gydytoja. Tad LŪD Grinkiškio skyrius buvo vienas iš dviejų respublikoje, turintis kvalifikuotą, aukštąjį agronominį išsilavinimą įgijusią vadovę.

1940 m. nuspręsta Lietuvoje švęsti Ūkininkų dieną, tai šventei pasirinkta rugpjūčio 15 d., t. y. Žolinės. Skyriams buvo išsiuntinėtus geidaujamas šventės scenarijus: „1) Pamaldos (dalyvauja organizuotai ir apsirengę tautiniais rūbais), 2) Iškilmingas posėdis (stalas varpomis puoštas); 3) Paskaita, pritaikyta tai dienai; 4) Meninė dalis; 5) Bendri užkandžiai; 6) Skyriaus narių išaustų audinių parodėlė.“ Deja, Lietuvą okupavus Sovietų sąjungai, ūkininkės savo pirmosios šventės jau nebegalėjo švęsti... Liko įpusėtas ir vienas didelis, labai praktiškas sumanymas (dabar visai nelietuviškai pasakytume – projektas) – „daržovių atsargos sudarymo žiemai varžybos“ (dabar vėlgi visai nelietuviškai sakytume – konkursas). Centro vadovybė nuo pat LŪD susikūrimo pradžios ragino moteris auginti daugiau ir įvairesnių rūšių daržovių, daugiau jų atsargų pasiruošti žiemai. Varžybos prasidėjo 1940 m. balandžio 1 d., turėjo baigtis spalio 1 d. Buvo smulkiai nurodyta, kokių daržovių atsargų ir kiek turi būti paruošta vienam šeimos nariui, kiek sulčių, džiovintų obuolių ir jų košės, kur ir kaip tai turi būti laikoma. Kiekviena varžybų dalyvė nemokamai gavo daržovių sėklų, skaičiuojant, kad jų užtektų penkiems šeimos nariams. Numatytos premijos visoms dalyvėms, tinkamai atlikusioms užduotis, o trims geriausiai pasirodžiusiems skyriams – dar ir papildomos dovanos: „džiovvykla vaisiams džiovinti, mašinėlė runkeliams salietruoti ir medsukis“. Dalyvauti panoro labai daug ūkininkų – 1400, joms buvo išdalyta net 2400 daržovių sėklų rinkinių. Iš Grinkiškio skyriaus dalyvauti šiose varžybose užsirašė 31 narė (dalyvių skaičius pavieniuose skyriuose įvairavo nuo 5 iki 42). Nors jau taip pat niekas negalėjo vertinti, kaip įvykdytos varžybų užduotys, manytume, daržininkystės pamokos ir didesnis sudarytų atsargų kiekis per pirmąją sovietinės santvarkos žiemą labai pravertė.

LŪD Grinkiškio skyrius savo gyvavimo laikotarpiu sparčiai augo: 1939 m. birželio 8 d. buvo 38, 1940 m. sausio mėn. – 50, o balandžio mėn. – 60 ▶

narių, tad iki organizacijos gyvavimo pabaigos jų dar padaugėjo. „Šeimininkės“ 1940 m. sausio 11 d. numeryje rašoma, kad LŪD veikla ūkininkams labai patiko: „dabar net sunku įsivaizduoti, kaip galima būti neorganizuotoms, todėl jaučiame gilią pagarbą organizatorėms už sumanymą suburti mus draugėn ir padėti visoms bendrų tikslų siekti bei kelti mūsų krašte namų ūkio kultūrą.“

LŪD veikla sovietų okupacijos metais buvo nutraukta, paskutinis „Šeimininkės“ numeris, pažymėtas nelemtuojų skaičiumi 13, išėjo 1940 m. birželio 20 d. Vokiečių okupacijos metais kai kurie skyriai atnaujino veiklą ir stengėsi kooperatiniu būdu ap rūpinti savo nares būtiniausiomis prekėmis. Nėra žinių apie Grinkiškio skyriaus veiklą karo metu, bet manytume, kad ji nutrūko, nes skyriaus vadovė V. Šidlauskienė jau buvo išvykusi iš Grinkiškio.

Nors ir neilgai gyvavo tarpukario Lietuvos LŪD, vis dėlto ji atliko didelį darbą, šviesdama kaimo moteris. Kalbant apie Grinkiškio skyrių, galime tvirtai pasakyti, kad tik nedaugelis skyrių turėjo tokias geras sąlygas lavintis, kaip grinkiškietės. Jau minėjome – vadovė buvo su aukštuoju agronominiu išsilavinimu, o kai kuriuose Grinkiškio ūkininkų susirinkimuose dalyvaudavo net trys tokį išsilavinimą turinčios agronomės (B. Ivinskaitė, O. Urbonavičienė, V. Šidlauskienė). Kursus vedė abi Kėdainių apskrities namų ūkio instruktorės: vadovei V. Šidlauskienei nebuvo sudėtinga įprašyti jas į pagalbą savo skyriaus moterims, nes visos trys buvo studijų draugės, gražiai ir ilgai, iki pat mirties, bendra- vusios tarpusavyje. Priminsime, kad su grinkiškietėmis bendravo ir neeilinė asmenybė – gydytoja T. Bružaitė.

Žvilgtelėkime dar kartą į straipsnio pradžioje išspausdintą LŪD Grinkiškio skyriaus narių 1940 m. birželio 9 d. nuotrauką ir pabandykime paspėlioti. Tikėtina, kad daugelis moterų, esančių šioje nuotraukoje, svajojo kitais metais per savo metinę šventę pasipuošti gražiais tautiniais rūbais, dar daug ką naujo išmokti, tikriausiai laimėti varžybas, daug kur nuvažiuoti, daug pamatyti ir daug naujovių įdiegti savo ūkyje. Tikėtina, kad 1940 m. birželio 9-oji buvo lietinga, todėl jos negalėjo fotografuotis lauke, tai daryti teko patalpoje – visos spaudėsi viena prie kitos ir vis tiek nelabai tilpo į objektyvą, nes erdvė fotografuotis buvo per maža. Tikėtina, kad ši erdvė – Grinkiškio žemės ūkio mokyklos klasė, nes vadovei juk lengviausiai susitarti dėl patalpų su savo vyru, kuris buvo šios mokyklos direktorius. Ir turbūt

nė viena iš jų netikėjo, kad tai – paskutinis toks gražus susiėjimas, kad vos po 6 dienų laisvos Lietuvos nebeliks, kiek vėliau nebeliks ir jų puoselėjamų ūkių, ir daug ko brangaus, kad kitas toks susibūrimas bus jau tik po 50 metų. Įdomu, kiek iš čia, šioje fotografijoje, sėdinčiųjų sulaukė to kito susitikimo?

Autorės nuotraukos

(Straipsnio titulinėje nuotraukoje – Lietuvos ūkininkų draugijos Grinkiškio skyriaus narės savo metinėje šventėje (ataskaitiniame rinkiminiame susirinkime) kartu su svečiais. Antroje eilėje iš dešinės: pirmas – Grinkiškio agronominio rajono agronomas bei Grinkiškio žiemos žemės ūkio mokyklos vedėjas A. Šidlauskas, ketvirta – Kėdainių apskrities namų ūkio instruktorė B. Ivinskaitė, penkta – Lietuvos ūkininkų draugijos Grinkiškio skyriaus vadovė bei Grinkiškio žemės ūkio mokyklos mokytoja V. Šidlauskienė, šeštas – Grinkiškio agronominio rajono agronomas bei Grinkiškio žemės ūkio mokyklos mokytojas K. Veitas. Grinkiškis, 1940 m. birželio 9 d.)

PAGRINDINĖ LITERATŪRA:

ANIČAS, J. *Alena ir Mykolas Deveniai: visuomeninė politinė veikla Tėvynėje ir išeivijoje*. Vilnius: Vaga, 1997, p. 3–406.

LCVA. F. 1026, ap. 1, b. 26, l. 35; b. 27, l. 1, 4, 6–8, 16, 21, 25, 29, 32, 33, 37, 38, 45, 82, 83.

Lietuvių enciklopedija [red. V. Biržiška]. South Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1953–1985, t. 16, p. 165; t. 31, p. 178; t. 32, p. 143.

Šeimininkė. 1939 m. sausio 19 d., p. 2; kovo 10 d., p. 25–26; kovo 23 d., p. 33–35; balandžio 20 d., p. 52; gegužės 25, p. 64; birželio 8 d., p. 68; birželio 22 d., p. 73; birželio 29 d., p. 78; rugsėjo 14 d., p. 102; rugsėjo 28 d., p. 106; 1940 m. sausio 11 d., p. 1–4; vasario 1 d., p. 15; vasario 15 d., p. 18, 24; vasario 29 d., p. 32; balandžio 11 d., p. 47; balandžio 25 d., p. 49–50; gegužės 22 d., p. 72.

GRETA POŠKUTĖ,
studentė, buvusi Grinkiškio Jono Poderio
vidurinės mokyklos mokinė

SUGRĮŽIMAS

... TIK... TIK TIEK...

Šiometė gegužės 9-oji atibojo penkerius metus, kai į Radviliškio rajone esantį Pašušvį iš Kauno visam sugrįžo šviesaus atminimo aktorė Rūta Staliliūnaitė. Ji gimė ne mūsų krašte, bet čia visada buvo ir pasiliko sava... Spausdiname (sutrumpintą) jaunos autorės esė – tokią, kokią netrukus po aktorės netekties mūsų žurnalui perdavė šio rašinio autorę konsultavę Grinkiškio Jono Poderio gimnazijos lietuvių kalbos mokytojai Audra ir Klemas Indrėkai.

...Vieną vasaros savaitgalį pas mus viešėjo mamos pusseserė Ligita. Iš savo lietuvių kalbos mokytojų sužinojome, kad Baisogalos Komarų dvaro rūmuose vyks kamerinės muzikos koncertas, kurio metu Rūta Staliliūnaitė skaitys poeziją. Ši žinia labiausiai pradžiugino tetą Ligitą, nes ji gerai pažinojo artistę iš tų laikų, kai vasaras leisdavo Pašušvyje pas senelius. Dabar mano teta gyvena Telšiuose, turi savo šeimą. Lankydamasi Pašušvyje, su Rūta nebesusitinka, tad žinia apie koncertą labai pradžiugino tetą.

Tuojau pat Ligita pasikvietė mane eiti kartu į pievą prie upės rinkti lauko gėlių puokštei. Man pasirodė keista, juk tai nešiuolaikiška. Kas teikia artistams lauko gėlių puokštę?! Įprastos rožės. Gal dar kokios... bet gėlės iš paupio pievos...

Skynėme visokių žydinčių augalų. Paskui dar palaukėje radome rugiagėlių... Puokštė atrodė graži, bet vis tiek iš lauko gėlių... Teta sakė, kad Rūtelė ypač vertina lankų gėles. Tiesa, Pašušvyje daug jų

neskindavo. Išeidavo į paupį pasidžiaugti gyvomis. Kambaryje pasimerkdavo tik vieną kitą šakelę. Tad džiaugsmo Rūtelei turėtų būti gavus tokią puokštę iš paupio lankos...

Taip ir buvo... Džiaugėsi artistė, glaudė gėles prie skruosto ir dėkojo tetai Ligitai. O aš žiūrėjau ir negalėjau atsistebėti, kad muzikantai ir aktorė labiausiai gėrisi tomis gėlėmis iš pievos. Rūtelė žadėjo pasirūpinti, kad mūsų puokštė nenuvystų, kol grįš į Kauną...

...Dabar pati stoviu su baltų gėlių glėbeliu prie Pašušvio bažnytelės. Visi mes stovime su karališkomis gėlėmis ir laukiame sugrįžtančios karalienės... Tik gaila, kad sugrįžimas elegiškas...

Į Pašušvį nedidelę baltą urną su artistės Rūtos Staliliūnaitės palaikų pelenais iš Kauno parlydėjo didžiulis mašinų eskortas, gausus būrys Kauno dramos (taip Rūta vadino Kauno dramos teatrą) ar ►

tistų, poetas Robertas Keturakis, du kunigai ir daug artistės talento gerbėjų...

Rūta sugrįžo į savo Pašušvėlį, kurio niekada neišsižadėjo – visada ir visur turėjo su savimi, nes Pašušvyje buvo likusi jos širdis, taip ir neišėjusi nei į Kauną, nei kur nors kitur. Niekas Rūtelės nebuvo ištrėmęs iš Mamos ir Babūnelės gimtinės! Pati, baigusi studijas tuometinėje Vilniaus konservatorijoje, norėjo vaidinti tik Kauno dramos teatre. Niekur kitur!

Niekur kitur ir neišėjo trisdešimt metų... O kai išėjo, tai ir išėjo. Pati. Savo noru. Apsisprendusi. Kaip nekviečiama atėjo, taip nevaroma išėjo. Bet šio teatro istorijoje liko ištisa Rūtos Staliliūnaitės epocha...

Nuo 2011-ųjų gegužės devintosios prasidėjo nauja Rūtos Staliliūnaitės epocha. Pašušvyje. Dabar jau amžina... Tai sugrįžimas be išėjimo. Labai jaudinantis, elegantiškas, kaip paskutinis spektaklis, po kurio tarp artistės ir jos talento gerbėjų nusileido juoda žemės uždanga, paslėpusi baltą urną...

Daugeliui sunkiai suvokiama, kad pati į amžino poilsio vietą Kauno panteone, Petrašiūnų kapinėse, atlydėjusi Salomėją Nėrį, Juozą Grušą, Ričardą Mikutavičių sugrįžo į nedideles Lietuvos viduryje esančias Pašušvio parapijos kapinaites, kaip ji vadino – kapelius. Visai šalia senos liaudiškojo renesanso bažnytėlės, ant Šušvės kranto, kur iš seno topolio viršūnėje esančio lizdo dairosi gandrai. Viskas čia šalia – gyvenimo pradžia ir pabaiga...

Reikėjo labai mylėti tą žemės lopinėlį, kad čia sugrįžtum. Dažniausiai žmonės mąsto ir elgiasi atvirkščiai – iš kaimų ir miestelių veržiasi į didžiuosius miestus. Ten nugyvena gyvenimą, ten atgula amžinojo poilsio, taip tarsi paliudydami savo išėjimą į miestą visiems laikams. Kaimas atrodo lyg ir prastesnis. Lyg vieno mūsų tautos gyvenimo tarpsnio pabaiga. Gal taip mes atrodome modernesni, reikšmingesni sau. Deja... tik sau...

Bet vis dėlto yra čia ir savos logikos, pasididžiavimo savimi ir po mirties. Prestižas! Prestižas gyventi Kauno centre, prestižas pasilaidoti garsiausiose Kauno kapinėse, prigludusiose tarpukariu mirusius didžiuosius tautos sūnus ir dukras.

Bet Rūtelė – didi menininkė. Gal menininkų likimai kitokie ir esant gyviems, ir mirus. Artistė į amžinojo poilsio vietą atėjo kitaip, negu buvo įprasta

iki šiol Pašušvio parapijoje. Pirmiausia – ne karstas, o urna. Ne kūnas, o jo pelenai. Kažkaip lengvai, be svorio... Nebuvo įprastų karsto nešėjų. Baltą urną prie Pašušvio miestelio ženklo iš Kauno dramos teatro vadovo Egidijaus Stanciko rankų perėmė Rūtelės kaimynų Pašušvyje sūnus – ketvirtokas Tadas. Keista... Neįprasta... Dar nedidelis berniukas neša prie kapo duobės mirusio žmogaus palaikus... Bet Rūtelė Tadą buvo prie tos paskutinės paslaugos prisipratinusi. Juk per visas šventes, o kiekvieną vasarą ir gerokai ilgiau, Rūtelė parvykdavo į Pašušvėlį. Čia ji nebuvo nei Nora, nei karalienė Barbora. Buvo paprasčiausiai teta Rūta, kuri pirmiausia labai nuoširdžiai bendravo su savo kiemo, savo gatvės ir viso miestelio vaikais. Paprastai bendravo – kartu rinko iš pakelės griovio šiukšles, retino pasenusius alyvų krūmus kieme... Nusivesdavo ir į kapines, kai pati ten kažką tvarkydavo ne prie savo artimųjų kapų. Vis primindavo, kad negalima užmiršti tų kapelių, kurių nebėra kam prižiūrėti. Pati tai paravedavo, tai įsodintą gėlelę palaistydavo ant artimųjų nelankomo kapelio. Ir Tado tėvo paprašydavo pakelti seniai nebepriziūrimo kapo antkapį, bebaigiantį sumegti į žemę... O grįžusi į Kauną rašydavo vaikams laiškus. Gražiai kalbėdamasi, primindavo, kad reikia daug skaityti ir tęsti vasaros darbus.

Tokia daugelio atmintyje ir pasiliko Scenos Karalienė...

Rūtelė nebijojo kapų, pratino ir Pašušvio vaikus nebijoti. Pati pasirinko, kas atneš jos pelenų urną prie paruoštos duobės... Ir tas prašymas buvo įvykdytas... Tadas atliko paskutinę paslaugą savo ►

kaimynei tetai Rūtai. Kad ji buvo labai garsi artistė, suvoks, kai užaugs. Į savąjį Pašušvėlį Rūta išskirtinai grįžo ne tik todėl, kad baltoje urnelėje ją atnešė dešimtmetis kaimynų sūnus Paulius. Net mirusi artistė į savo amžinąją žemę grįžo ypatingai elegantiškai – su baltų gėlių glėbiais... Gėles į kapines atnešėme mes – Grinkiškio ir Pašušvio mokyklų mokiniai.

Aš niekada nebuvau mačiusi tiek gėlių! Tiesiog gėlių jūra! Chrizantemos, lelijos, rožės... Didžiulius jų glėbius laidotuvių išvakarėse mes – Grinkiškio mokiniai ir mokytojai – parsivežėme iš Kauno, grįždami po velionės palaikų aplankymo dramos teatre. Nors Kauno dramos teatro žmonės prašė ateinančiųjų atsiveikinti su savo gerbiama ir mylima artiste atnešti tik po vieną gėlės žiedą, bet ateinančiųjų buvo tiek daug, kad gėlių primerkė didžiules vazas teatro fojė. O dar laukė vakaras ir kitos dienos rytas, kai urna bus išnešta į paskutinę kelionę. Tad teatro direktorius paprašė mūsų iš vakaro paimti dalį gėlių ir jas atnešti į kapines, sutinkant atvykstantį laidotuvių kortežą. Kartu perdavė ir paskutinę velionės valią – paskutines jai atneštas gėles išdėlioti ant visų Pašušvio kapelių. Tą paslaugą artistei atlikome mes – abiejų mokyklų mokiniai...

Rūtos ir jos Tėvelių kapus papuošė vainikai ir puokštės su užrašais, o kitos gėlės gražiai gulė ant žinomų ir nežinomų, ant sutvarkytų ir nebelankomų kauburėlių. Tą gegužės vienuoliktosios popietę Pašušvio kapinaitės baltomis gėlėmis pražydo kaip per Vėlines. Tik saulė į jas žiūrėjo kitokia – šviesi ir šilta gegužės saulė. Dangus be debesų...

Visiems mirusiems pašušviečiams, ateidama į jų pasaulį, Rūtelė dovanojo po savo triumfo gėlę. Taip tarsi pasisveikino su tais, už kuriuos tik meldžiamasi. Kartu pasiprašė priimama į savo vaikystės kaimynų ir pažįstamų būrelį Anapilyje ant Vėlių suolo. Juk ilgokai buvo išėjusi iš to žemės lopinėlio prie Šušvės ir Žadikės santakos...

Dabar sugrįžo... Tuo pačiu keliu, kuriuo pas Babūnelę grįždavo studijuodama, o vėliau vaidindama Kauno dramos teatre. Pro Krakes, kur baigė vidurinę mokyklą, kur pradėjo vaidinti mokyklos dramos būrelyje, pro Grinkiškį, kurio bažnyčios balti bokštai buvo tėviškės kelrodis visą gyvenimą. Nuo Grinkiškio – vieškelis į Pašušvį. Tiesa, dabar užlietas asfaltu ir jo dulkių šleifas liko tik atmintyje.

Čia viskas labai sava ir pažįstama... Žinomi visų sodybų šeiminių vardai, pavardės, net pravardės.

Už į Šušvę prie Grinkiškio čiurlenančio Vabaliuko prasideda Karalinės kaimas, už jo – Viktorinės dvarėlis, Klerijono kalnas, toliau dauboje gurga Žadikė į Šušvės glėbį. Už Žadikės tilto – jau ir Pašušvys. Dešinėje, ant Žadikės šlaito, balta bažnytelė. Prieš ją 2011 metų gegužės 11 dienos popietę ir sustojo laidotuvių kortežas, parvežęs Rūtelę namo... Pas Tėvą ir Motiną... Pas Babūnelę, Tetą, Dėdę. Jie čia jau parėję. Vieni seniau, kiti dar tik prieš kelerius metus...

Per paskutinius trejus savo gyvenimo metus Rūta rūpestingai sutvarkė visos giminės amžinojo poilsio vietas – pastatė paminklinius akmenis, pertvarkė antkapius, atnaujino Tėveliams pastatytą koplytstulpį, juodu akmeniu uždengė abi kapavietes, o viduryje tarp Motinos ir Tėvo pasiruošė vietą sau... Atėjus tai lemtingai dienai reikėjo išimti tik vieną akmens plokštelę ir iškasti duobę urnai. Tai ir padarė Pašušvio kaimynas – Tado tėvas. Nedidelė duobelė. Lyg didesnei gėlei pasodinti. Bet gėlės čia nebus. Duobė po atsisveikinimo žodžių užpilama žemėmis. Vėl į savo vietą atsigula juoda akmens plokštė... Dabar šioje Pašušvio žemėje visa giminė, o po šiuo juodo akmens sarkofagu visa šeima. Tėvas – Juozas Staliliūnas, Motina – Ona Staliliūnienė, tarp jų – dukra Rūtelė... Sarkofagas uždarytas visam laikui. Giminė su Rūtos išėjimu baigėsi... Kaip ir karališkoji Žygimanto Augusto Gediminaičių dinastija Abiejų Tautų Respublikos soste. Nebuvo lemta giminės pratęsti abiem karalienėms Barboroms. Nepavyko... Gal ir tuo jos abi – karūnuotoji Krokovoje ir Kauno dramos scenoje – panašios... Lemties paralelių tegul ieško kiti. Išmintingesni už mane...

Pirmosios Vėlinės, kai Pašušvio kapinėse ilsisi Rūta Staliliūnaitė...

Pašušvio kapinėse ilsisi ir mano močiutė – mamos mama. Ji gimusi ir augusi Pašušvyje, todėl čia ilsisi ne viena, o kartu su savo tėvais, seneliais. Tad ir lankomų kapelių turiu ne vieną. Vaikštau, žvelgdama į paminklus lyg į pažįstamus veidus. Daugelį, dabar čia visam laikui apsistojusiujų, pažįstu. Manau, kad šiek tiek pažinojau ir Rūtą.

Apie ją ir jos giminaičius žinau iš savo mokytojų, tėvų ir močiutės pasakojimų. O ir pati, būdama žemesnėse klasėse, klausydavau aktorės skaitomų eilių mūsų mokykloje. Turiu pačios aktorės padovanotą kompaktinę plokštelę su įskaitytomis jos vaikystės pasakomis. ▶

Čia, Pašušvyje, garsiąją artistę matydavau. Kartais parduotuvėje, kartais tiesiog gatvės pakraštyje, sustojusią pasišnekėti su pažįstama moteriške. Tos pašnekovės būdavo ir vyresnės, ir jaunesnės. Vyresnės Rūtą užkalbindavo pačios, o jaunesnes susistabdydavo ji. Aš, žinoma, negirdėjau, apie ką jos kalbėdavosi, bet mano teta, mamos pusseserė, kuri, būdama Pašušvyje, nepraleisdavo progos susitikti ir nors keliais žodžiais persimesti su iš vaikystės gerai pažįstama artiste, yra sakiusi, kad kalbėdavosi apie viską be jokio varžymosi. Nuo oro iki sveikatos ir meilės reikalų. Pati artistė apie savo jausmus nebuvo linkusi atvirauti. Nelindo „į dūšią“ ir pašnekovėms, bet visada rasdavo tinkamą pavyzdį, patvirtinantį ar paneigiantį mintis.

Ne kartą, su mama tvarkydamos savo giminaičių kapus, čia susitikdavome ir Rūtą. Kapinėse dažnai vaikščiodavo basa, apsilvikiusi margą kartūno sijoną. Rūta gerai pažinojo ir prisiminė mano močiutę – juk panašaus amžiaus, augo čia pat. Tik viena – dešinėje Šušvės pusėje, kita – kairėje. Bet netoli tos vietos, kur Žadikė įteka į Šušvę, buvo lieptas – storas rąstas, jungęs abu Šušvės krantus. Tad upė nebuvo kliūtis pašušviečiams bendrauti su Medeliukų, Kačiuškių (Rūtos Mamos gimtinė) žmonėmis. Su mano močiute jaunystėje bendravo, bet paskui nutolo. Mano močiutė susirgo ilga ir sunkia liga. Daug metų nebevaikščiojo. Nebeaplankydamo ir Pašušvio kapinių. Sužinojusi apie mano močiutės ligą, mūsų su mama visada teiraudavosi apie jos sveikatą. Stengdavosi mus paguosti. Nežinau, ar pati ta paguoda tikėjo. Bet ne tai svarbu. Svarbi iš artistės sklindanti žmogiška šiluma.

...Mano močiutė Anapilin iškeliavo anksčiau. Kartais, atėję į kapines, rasdavome prie močiutės kapelio pamerktą darželio ar paupio pievos gėlę. Kas žino, kieno ji. Bet dabar manau, kad Rūta stabtelėdavo ir prie mano močiutės amžinojo poilsio vietos. Juk visai čia pat jos Dėdienė ilsisi... Dabar suprantu, kad jau tada Rūta galvojo apie sugrįžimą į Pašušvį...

Prieš akis vis kyla ir kyla didžios artistės laidotuvių vaizdai... Dar daugelio žmonių atmintyje tebežydi Rūtos dovanotos gėlės šių kapinių senbuvims...

Šiandien pagarba už pagarbą atlyginama pačiai artistei. Visas sarkofagas šviečia nuo žvakių liepsnelių. Šviesa atsispindi ant poliruoto akmens, virpa, ir nesuprasi – kyla į dangų ar leidžiasi į žemę...

Žiūriu, prie Rūtos Staliliūnaitės kapo stovi mano pažįstama aštuntą dešimtmetį bebaigianti pašušvietė. Truputį vyresnė už artistę. Stovi, linguoja pirmyn ir atgal, žiūri į žvakių liepsnelių mirgėjimą ir pusbalsiu kartoja: „Per anksti, Rūtele. Per anksti...“

Tikrai žinau, kad ši moteriškė nematė nė vieno spektaklio Kauno dramos teatre. Jai visai nesvarbios nei Noros, nei Barbaros problemos. Teatras

Aktorei Viešojoje bibliotekoje buvo įteiktas Radviliškio rajono savivaldybės metų apdovanojimas ir suteiktas Gerumo angelo vardas. 2007 m.

Jai tikrai nesvarbus. Jai užtenka gyvenimo. Per savo nugyventus metus tiek daug matė, patyrė, išgyveno. Krikštijo ir laidojo vaikus, net pati nebesuskaičiuoja, kiek metų našlauja. Ši močiutė už kelių šviesmečių nuo artistės Rūtos pasaulio... Bet jos abi pašušvietės. Abi vaikščiojo ta pačia Pašušvio žeme, o paskutiniaisiais metais dažnai ir po mirusiems skirtą teritoriją – po kapines. Sėmė vandenį iš to paties šulinio kapeliams palaistyti, barstė pro praskėstus pirštus aplink antkapius smėlį. Vadinausi, abi gyveno tą patį žemiškąjį gyvenimą, abi tikėjo, kad ne viskas baigiasi su juo. O artistė Rūta niekada nepamiršo, kad užges rampos prožektoriai, teatro garderobe bus pakabinti sceniniai kostiumai, nuo veido nuvalytas grimas. Ji – scenos karalienė – liks paprasta (bet elegantiška) moteris, margu kartūno sijonu, vaikščios basa po Pašušvėlį. Likimas atsiųs ligas ir išėjimo nuojautą...

...Ir išėjo anksčiau už dabar prie jos kapelio pirmyn atgal linguojančią moterį...

Aš žinau, ne viena artistės bendraamžė per Vėlines sustoja prie jos kapelio. Nubraukia ašarą, su- ▶

kalba poterėj ir ne vieną kartą šnabžda: „Per anksti, Rūtele. Per anksti...“

...Po Vėlinių ateina žiema. Viską užkloja baltas sniegas. Tyla ir ramybė iki artistės mirties metinių paminėjimo... Tuo, kaip ir visu artistės atminimo jamžinimu, rūpinosi Kauno dramos teatro vadovas Egidijus Stancikas. Žinoma, Rūtos mirties metines minėjo jos miestas Kaunas, bet aš ten nebuvau. Aš buvau Pašušvyje, kaip per laidotuves, kaip Vėlinių vakarą. Mes susirinkome prie artistės kapo, padėjome gėlių, uždegėme žvakeles. Kaip ir prieš metus buvo saulėta diena.

Gyvenimas gegužės mėnesį veržiasi per Lietuvą kaip žalia baltomis putomis pasipuošusi upė. Amžina gyvenimo ir mirties kova. Ir nėra čia nei laimėjusių, nei pralaimėjusių. Tiesiog atėjimas – išėjimas, atėjimas – išėjimas. Po kiekvieno išėjimo būna atėjimas į tą putojančią gyvenimo upę.

...Prie mūsų prisijungia iš Kauno atvažiuavę aktoriai, draugai, buvę kartu iki paskutinio atodūσιο. Egidijus Stancikas kalba maldą, mes pritariame. Graudžiai iškilminga... Nutilus maldos žodžiams, kunigas pakviečia į Pašušvio bažnytelę šventų Mišių.

Mišios gražios, prasmingas kunigo žodis, smuiko muzika... O už atvirų bažnytelės durų saulė... ir paukščių giesmės. Kaip laidotuvių metu... Man atmintin labai įstrigo paukščių giesmės Rūtos laidotuvių dieną. Tai labai gražiai girdėti laidotuvių vaizdo įrašė, net geriau negu tada stovint prie kapelio. Paukščiai tiesiog šėlo... O gal giedojo savo giesmes prie koplytstulpio prisiglaudusiai tik jiems matomai velionės sielai... Juk pati gyva būdama buvo pastebėjusi, kaip drąsiai jaučiasi mažas paukštelis, strikinėdamas beveik tarp kapelį ravinčios artistės pirštų...

...Rūta visada sakydavo, kad jos medis – guoba. Tad jos atminimui Pašušvyje, pievelėje prie mokyklos, po mirties metinių paminėjimo šv. Mišių sodinome guobą. Jau ūgtelėjusią, aukštesnę už žmogų. Kamienas bus atsparus vėjui ar nerūpestingai ir negerai rankai. Sodinuką parvežė mano tėtis. Jis – miškininkas, apie medžius žino daug, tad ir padeda Rūtos draugams pasodinti jos guobą. Tegu žaliuos, tegu augs galinga kaip tos trys kad buvo ant Klerijų

no kalno, kai Rūtelė augo, kai studentė grįždavo pas Babūnę, vėliau pas Mamą...

...Prigijo guoba. Matyt, su meile pasodinta leidžia šaknis į Pašušvio žemę. Tikėkime, gražiai augs į galingą medį.

...Atminimo diena tęsiasi. Susirenkame į Pašušvio kultūros namų salę pasidalyti atsiminimais apie artistę ir Pašušvio Rūtelę. O salėje į mus iš fotografijos žvelgia ji pati...

Viskas, ką išgirstu, kažkaip neįprasta man kartai... Daina, Rūtos draugė nuo tų laikų, kai abi mokėsi J. Gruodžio kultūros mokykloje, visada buvo šalia. Visą gyvenimą Kaune. Daina ir išlydėjo Rūtą iš šio pasaulio. Dieną naktį buvo šalia ir namuose, ir ligoninėje. Buvo paskutiniųjų Rūtos reikalų šioje žemėje tvarkytoja. O tvarkyti vis kas nors atsiradavo. Juk giminėje buvo likusi viena veikli ir praktiška – du pusbroliai jau ne ką bejgalintys, abu po insultų.

...Rūtoje, matyt, buvo likęs stiprus valstietiškas genas. Ji gyveno ir meno pasaulyje, ir labai konkrečioje žemiškoje aplinkoje. Todėl ir rūpinosi visais žemiškais reikalais tvarkingai, nuosekliai, viską padarydama laiku už tuos giminaičius, kurie nebuvo tokie pareigingi ir praktiškai nuovokūs. Sutvarkė Babūnytės (ir savo) sodybėlės prie Šušvės reikalus – pardavė tvarkingam naujam šeiminkui, dar pati jau kito šeiminko sodyboje pastatė atminimo kryžių. Pasirūpino silpno ir neįgalus vienišo pusbrolio žemiškuoju gyvenimu (apgyvendino globos namuose) ir amžinojo poilsio vieta. Juk nebus kam...

Net sunkiausiai sirgdama rašė straipsnį apie savo laiką ir brangius žmones rengiamai monografijai „Grinkiškio kraštas“. Kaip pasakojo mano lietuvių kalbos mokytojai, dieną prieš mirtį prie jos budėjusi draugė Daina paskambino mano mokytojams ir padavė telefoną Rūtelei. Jau stringančiu silpnu balsu teiravosi, ar gautas straipsnis ir nuotraukos, ar daug reikėjo redaguoti. O po ilgos pauzės prasi-tarė: „Man labai blogai...“ Balsas nutrūko. Nebebuvo jėgų. Pokalbį baigė Daina... Kitą dieną ta pati Daina pranešė liūdną žinią...

Žengdama amžinybėn Rūta neatmetė žemiškos kasdienybės. Į gyvenimo pabaigą žiūrėjo filosofiskai. Mokytojai man sakė, kad tai stoiška laikysena. Lėmties nepakeisi. Su ja reikia susigyventi... ▶

...Tai buvo paskutinės vasaros Pašušvelyje pabaiga. Po sunkių gydymo procedūrų Rūtelė atvažiavo savaitei į savo šventąją Žemę. Į kuklų butą silikatinų plytų name, glaudžiančiame keturias šeimas. Šiame name apsistojo Rūtos Tėvai, kai grįžo į Pašušvį. Kačiuškiuose, Mamos gimtinėje, kur bėgo Rūtos jaunystės dienos, tada tebegyveno Babūnėlė – Mamos Mama su Dėde, todėl Rūtos Tėvai ir apsigyveno tame name, kuriame dabar ir sėdime. Geriame arbata, ragaujame iš Kauno Rūtos atvežtas mėgiamas bandeles su marcipanais. Rūta atrodo rami, gyvena viltimi, bet ant galvos perukas – ligos pasekmė. Džiaugiasi likimo dovana dar kartą pabūti Pašušvyje. Čia ji ne viena – iš fotografijų žvelgia visa giminė, prisiglaudusi paskutinėje priebėgoje pas garsiausią giminės dukrą – teatro karalienę. Viename Rūtos buto Pašušvyje (paveldėjo po mamos mirties) kambaryje – tikras Giminės Panteonas. Iš čia visai netoli kapeliai. Aplanko per dieną po du kartus. Sakosi, kad ne tik šį tą patvarko, bet ir pasikalba, net pasitaria. Juk yra dėl ko. Pati pasiruošė sau vietą šalia visų Anapilin išėjusių giminaičių...

Bet dar rugpjūtis. Iki lemtingos dienos – gegužės devintosios – yra ruduo, žiema ir įsibėgėjęs pavasaris...

Mano mokytojai šnekučiuojasi su Rūta. Aš klausausi. Pačiai įsiterpti į kalbą nedrąsu. Rūta nepamiršta, kad ir aš sėdžiu prie apvalaus stalelio, užtiesto senoviška Mamos siuvinėta staltiese. Vis šio to paklausia lyg norėdama mano pritarimo savo pamąstymams apie mokykloje per literatūros pamokas dėstomus autorius.

Bijodami nuvarginti Rūtelę, po geros valandos atsisveikiname. Išeiname į kiemą. Šeiminkė lydi iki mašinos. Pastebi, kad saulė jau virš buvusio Pašušvio dvaro. Vadinasi, baigiasi vasaros pabaigos diena...

...Nuo auksinio reneto obelaitės nukrenta obuolys... Jau paugo ir prinoko...

...Tai paskutinis mano susitikimas su Rūta Staliliūnaite. Toks šiltas... Iš artistės sklido ramybė... Kaip viskas paprasta, bet didinga...

Tas paprastumas ir didybė apgaubė Pašušvį ir Rūtos laidotuvių dieną. Jokio perdėto ar specialiai sukurto netikro pagarbos rodymo. Gal tai ir buvo ne laidotuvės, o tiesiog sugrįžimas į savąjį Pašušvį,

kaip karalienės Barboros sugrįžimas iš Krokuvos į Vilnių...

Karalienė visada liks Karaliene...

P.S. „...Tik... Tik tiek...“ Taip pati artistė pavadino savo susitikimo su Radviliškio žmonėmis vakarą Viešojoje bibliotekoje. Neutrūko jos talento gerbėjų ir šiame mieste. Bet jos pasakytų žodžių „...Tik... Tik tiek...“ prasmę suvokiame tik dabar... Artistai gyvena tik šią akimirką...

Ir dar. Žodžius Tėvas, Motina, Babūnėlė, Dėdė, Dėdienė didžiąja raide rašė pati Rūta, to reikalavo ir iš kitų.

Dabar jau ...Tik... Tik tiek...

**Autorės ir Radviliškio viešosios bibliotekos
nuotraukos**

**Straipsnio titulinė nuotrauka–
Astos Adamonytės**

**Jau penkeri metai, kai Rūta Staliliūnaitė visam
sugrįžo į Pašušvį...**

**Zenonas Vasiliauskas,
istorikas**

RADVILIŠKIO BIBLIOTEKOS VEIKLOS PRADŽIA

2016-ieji Lietuvoje paskelbti Bibliotekų metais. Norėdamas pagal savo galimybes prisidėti prie to gražaus sumanymo, šį rašinį skiriu darbščiam, savo darbais drąšiam ir išradingam Radviliškio viešosios bibliotekos kolektyvui.

Ši biblioteka, minėdama savo 75-erių metų sukaktį, išleido informatyvią, iliustruotą knygą „Radviliškio bibliotekos kelias“ (2011 m.). Ją skaitant, išryškėja įstaigos sudėtinga ir ilga istorija. Man Centriniam valstybės archyve ir prieškarinėje spaudoje pavyko surinkti medžiagos, kuri įgalina žurnalo skaitytojams pateikti nežinomų faktų arba patikslinti, papildyti tuos, kurie skelbti minėtoje knygoje.

Reikšmingiausia medžiagos apie Lietuvos bibliotekas dalis yra sukaupta fonde „Centrinė valstybės biblioteka“. Fondas nedidelis, turi du aprašus, juose yra 228 bylos. Žinoma, duomenų ta tema yra ir kituose fonduose.

Įstatyminė bibliotekų bazė

Bibliotekų veiklos tyrinėtojai yra pastebėję, kad bibliotekininkai ir knygas skaitančioji visuomenė ilgai dirbo ir gyveno be specialaus įstatymo apie savo įstaigas. Nepriklausomybės pradžioje, 1919

metų pabaigoje–1920-ųjų pradžioje, buvo pasirašyti ir „Vyriausybės žiniuose“ paskelbti du Švietimo ministerijos įsakymai. Jie nurodė, kad prie ministerijos įkurtas Centrinis valstybės knygynas, apskričių centruose turintis savo skyrius.

Kultūros istorikas, bibliografas Vaclovas Biržiška, lietuviškose enciklopedijose paskelbęs straipsnį „Biblioteka“, teigė, kad 1919 m. įkūrus centrinę valstybės biblioteką, mėginta sudaryti valstybinių viešųjų bibliotekų tinklo užuomazgas, bet toks tinklas Lietuvoje neišsiplėtojo, nes nebuvo skirta lėšų.

Vartydamas prieškarinę spaudą, netikėtai užtikau įdomią informaciją. Lietuvos mokytojų profesinės sąjungos mėnesinis žurnalas „Mokykla ir gyvenimas“ 1936 m. Nr. 1 paskelbė publikaciją „Knygynų tinklas“. Joje sakoma, kad iki 1936 m. pradžios Centrinis valstybės knygynas, vadovavęs krašto bibliotekoms, turėjo 21 skyrių. „Dabar Švietimo ministerijoje, – rašoma straipsnyje, – svarsto ▶

mas bibliotekų visame krašte steigimo klausimas. Pasirodo, Kaune, knygų sandėliuose, yra sukaupta didelė atsarga Švietimo ministerijos išleistų įvairių knygų. Iki šiol jos guli sandėliuose nenaudojamos.“ Žurnalas teigė, kad naujai kuriamoms bibliotekoms pirmiausia bus panaudotos susikaupusios knygų atsargos, vėliau tai papildys nauji leidiniai. Ši žurnale paskelbta išankstinė intriguojanti informacija, matyt, pasitvirtino.

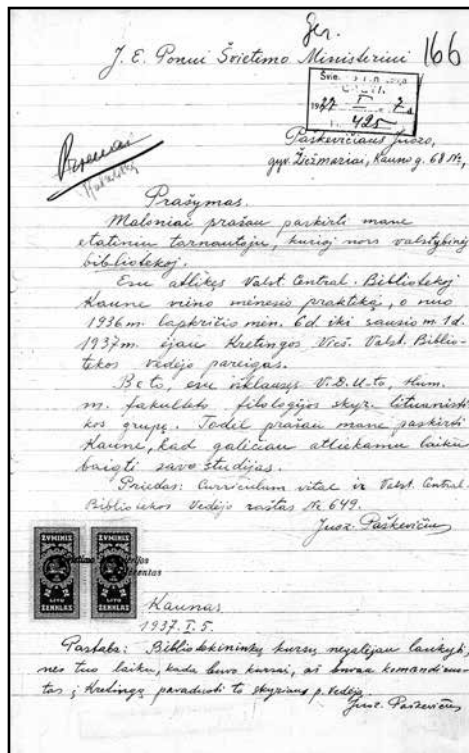
1936 m. rugpjūčio 10 d. „Vyriausybės žiniose“ pasirodė „Valstybinių viešųjų bibliotekų įstatymas“, kuris įsigaliojo nuo rugsėjo 1-osios. Jis buvo nesudėtingas ir gana trumpas, tik iš 13 paragrafų. Pirmasis iš pastarųjų nusakė įstatymo esmę ir būsimų bibliotekų darbo kryptis. Jis akcentavo, kad viešųjų bibliotekų tikslai yra: 1) parūpinti visuomenei geros lektūros, 2) plėsti visuomenėje knygų skaitymo įgūdžius, 3) rinkti ir saugoti kultūrinės vertės spaudinius lietuvių ir kitomis kalbomis. Manau, visa tai nenustojo savo reikšmės ir šiandieninėje bibliotekų veikloje.

Įstatymas nurodė, jog valstybines viešąsias bibliotekas steigia, išlaiko, jų vedėjus, kitus tarnautojus skiria, atleidžia Švietimo ministerija, kurios žinioje tos bibliotekos ir yra. Įstatymas pakeitė Centrinio valstybės knygyno pavadinimą ir jis tapo Centre valstybės biblioteka. Įstatymo, kurį pasirašė Respublikos prezidentas ir Ministeris pirmininkas, pabaigoje pabrėžta, kad Švietimo ministerija turi paruošti ir visuomenei paskelbti šio dokumento vykdymo taisyklės.

Paskelbus bibliotekų įstatymą, 1936 m. gruodžio 3 d. prie Švietimo ministerijos buvo atidaryti bibliotekinių dviejų savaičių kursai. Jų tikslas – būsimoms bibliotekoms skubiai parengti tarnautojus, nusimanančius bibliotekų techniniame ir administraciniame darbe. Į kursus priimti ne jaunesni kaip 18 metų abiejų lyčių žmonės, turintys vidurinio mokslo bent 6 klasių pažymėjimą. Už kursus reikėjo mokėti 20 litų.

1937 m. sausio 14 d. „Vyriausybės žiniose“ pasirodė „Valstybės viešųjų bibliotekų įstatymui vykdyti taisyklės“, suskirstytos į 19 punktų. Taisyklėse konstatuota, kad viešosios bibliotekos ir prie jų veikiančios skaityklos yra valstybinės ir nevalstybinės. Valstybines bibliotekas steigia Švietimo ministerija pirmiausia ten, kur vietos savivaldybės padeda jas išlaikyti, tai yra skiria butą, kurą, šviesą – panašiai

kaip išlaiko mokyklas. Taisyklės visas esamas ir būsimas valstybės bibliotekas suskirstė į I, II, III ir IV eilės. Pirmos eilės bibliotekos steigiamos pirmiausia miestuose, antros – antraeiluose (toks tuomet buvo ir Radviliškis), trečios eilės – didesnių valsčių centruose, ketvirtos – mažesnių valsčių centruose ir bažnytkaimiuose. Taisyklių kiti punktai nurodė, kaip

Juozas Paškevičiaus prašymas paskirti jį bibliotekos etatiniu tarnautoju. 1937 m. sausio 5 d.

reikės aptarnauti bibliotekų ir skaityklų lankytojus. Bibliotekos privalėjo kas mėnesį siųsti į ministeriją statistines žinias pagal nustatytą formą.

Viešumoje ir tarnybiniame susirašinėjime atsirado naujas, iki šiol neturėtas žodžių junginys – valstybės viešoji biblioteka, kuris sutrumpintai buvo rašomas taip: v. v. b.

Bibliotekos turėjo vykdyti ir kitus centro įstaigų nurodymus. 1937 m. vasario 13 d. Švietimo ministerijos Kultūros reiklų departamentas, kuris šefavo bibliotekas, išsiuntinėjo miestų burmistrams ir bibliotekų vedėjams raštus. Juose teigta: departamentas siekia taip sutvarkyti bibliotekų veiklą, kad jomis galėtų naudotis kuo daugiau žmonių, todėl prašo pranešti, kuriomis valandomis turėtų būti atidarytos visų eilių bibliotekos ir skaityklos. Kokie buvo atsakymai, deja, nepavyko nustatyti. ▶

1937 m. kovo 18 d. šio departamento direktorius dr. A. Juška informavo bibliotekų vedėjus, kad tais metais visoms bibliotekoms knygas pirks Švietimo ministerija, todėl vedėjai įspėti susilaikyti nuo savo iniciatyvų.

Centrinės valstybinės bibliotekos vedėjas J. Avizonis 1938 m. balandžio 6 d. išleido įsakymą Nr. 6. Jame sakoma, kad kai kurių bibliotekų tarnautojai savo nuožiūra ima į namus knygas, periodinius leidinius, kurių net negrąžina atgal į bibliotekas, kartais duoda skaityti savo pažįstamiems, privatiems asmenims. Nurodyta, kad taip elgtis su valstybės turto yra griežtai draudžiama: „Ateityje prašau griežtai laikytis nustatytos vidaus tvarkos, periodiką galima naudoti tik vietoje.“

Netrukus buvo pakeistas visų valstybinių bibliotekų skirstymas pagal kategorijas. 1938 m. gruodžio 23 d. švietimo ministras pasirašė įsakymą Nr. 74, pagal kurį visi I eilės bibliotekų vedėjai nuo 1939 m. sausio 1 d. laikomi II eilės vedėjais, visi II eilės vedėjai nuo tos pačios datos – III eilės vedėjais, visi III eilės – IV eilės vedėjais, o visi IV eilės – V eilės vedėjais. Vietoje buvusio bibliotekų skirstymo į IV eilės, atsirado nauja pakopa – V eilės bibliotekos. Taigi nuo tada ir Radviliškio valstybinė viešoji biblioteka pasidarė ne II eilės, o III eilės viešoji biblioteka.

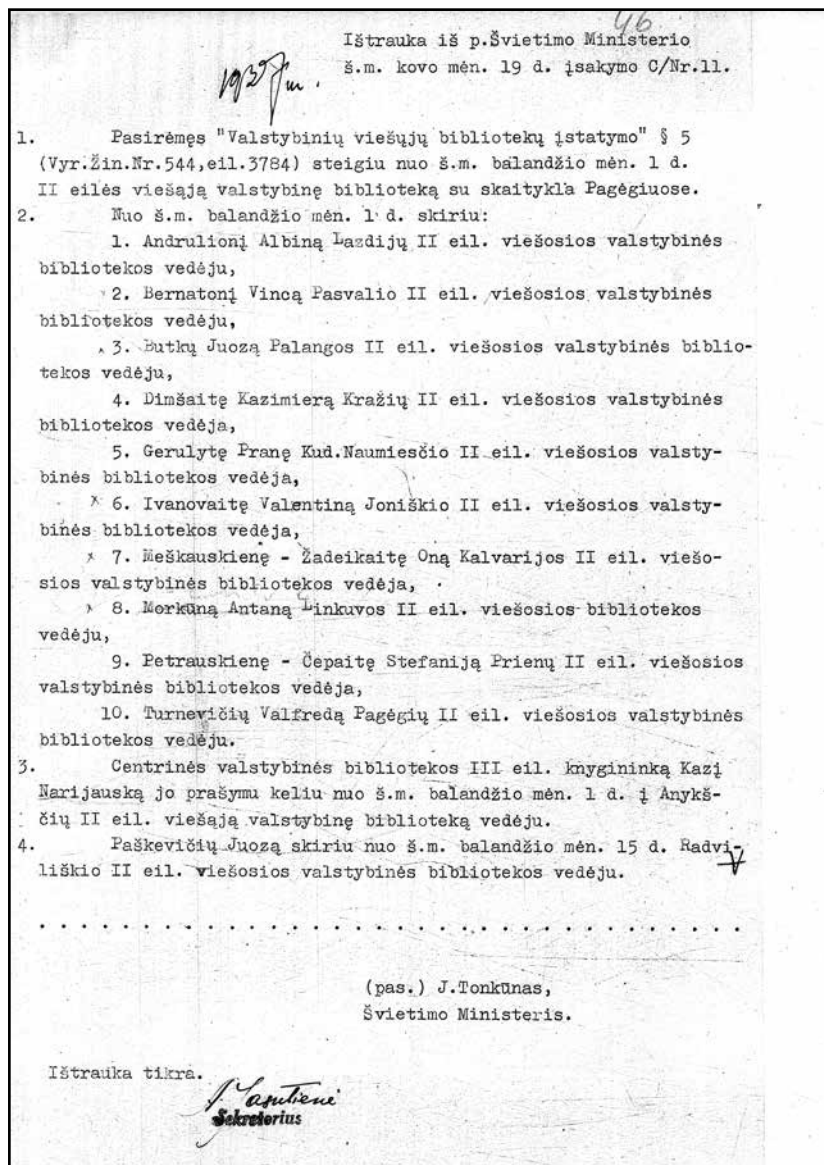
Tais pačiais metais buvo išaiškinta ir knygų išdavimo į namus už piniginių užstatų tvarka. Iš bibliotekos paimti knygas į namus buvo galima ir be piniginių užstatų, tik pateikus organizacijos išduotą garantinį raštą. Tarp kitų bendro pobūdžio dokumentų bibliotekoms buvo, pavyzdžiui, ir toks, kuris nurodė, kad visoms joms Švietimo ministerija užsakys baldų – lentynų knygoms, stalų, kėdžių bei kito inventoriaus.

Bibliotekų gimtadieniai

Paskelbus Valstybinių viešųjų bibliotekų įstatymą ir jo vykdymo taisykles, buvo pasiruota steigti naujas bibliotekas. Toks vėjus ir prasidėjo 1937 m. pradžioje. Nors ir keistokai atrodytų, naujos bibliotekos kurtos ne individua-

liai, bet kolektyviai, steigimo dokumentai pasirašyti iš karto dėl dešimčių šių įstaigų. Vertingos informacijos tuo požiūriu suteikia bibliotekininkams gerai žinomas leidinys „Bibliografijos žinios“, kurį redagavo Vaclovas Biržiška.

1937 m. žurnalo Nr. 1 skyrelyje „Kronika“ išspausdinta žinutė „Naujos viešosios bibliotekos“. Pranešta, kad švietimo ministras, pasirėmęs minėtuoju įstatymu, nuo 1937-ųjų kovo 15-osios steigia 64 naujas valstybines bibliotekas. Toliau abėcėlės tvarka išvardytos 19 apskričių, kurių miestuose ar valsčių centruose bus tokios bibliotekos. Štai kai kurios, mums rūpimos: Kėdainių apskrityje steigiama IV eilės biblioteka Grinkiškyje, tarp kitų Šiaulių apskrityje – II eilės valstybinė viešoji biblioteka Radviliškyje.

Ištrauka iš įsakymo Juozą Paškevičių paskirti Radviliškio II eilės viešosios valstybinės bibliotekos vedėju. 1937 m. kovo 19 d.

Archyviniai dokumentai leidžia tvirtinti, kad 1938 m. turimomis žiniomis, I eilės bibliotekų buvo 11, II eilės – 24, tarp jų Radviliškio ir Šeduvos, III eilės – 40, o iš viso tais metais Lietuvoje jau turėta 100 valstybinių viešųjų bibliotekų. „Bibliografijos žinių“ 1937 m. Nr. 2/56, skyrelyje „Kronika“, randame kolektyvinių tų bibliotekų paskirtų vedėjų sąrašą.

1937 m. kovo 19 d. švietimo ministro įsakyme Nr. 11 įrašyta, kad Juozas Paškevičius nuo 1937 m. balandžio 15 d. skiriamas Radviliškio II eilės viešosios bibliotekos vedėju. Archyve pavyko rasti šio įsakymo ištraukos nuorašą. Ten taip pat saugomas J. Paškevičiaus ranka rašytas raštas Švietimo ministerijos Kultūros reikalų departamentui: „1937 m. balandžio 15 d., N. 1. Pranešu, atvykau į paskyrimo vietą ir pradėjau eiti savo pareigas.“

Mano nuomone, bet kuri kultūros-švietimo įstaiiga pradeda veikti ne tada, kai paskelbiamas įstatymas (mūsų atveju – bibliotekų steigimą numatęs įstatymas) ir ne tada, kai įstaiiga įkuriama formaliai, bet tada, kada paskirtas jos vadovas. Vadinasi, Radviliškio valstybinės viešosios bibliotekos gimtadienis – 1937 m. balandžio 15 d. Tad siūlyčiau dabartiniams Radviliškio rajono savivaldybės viešosios bibliotekos kolektyvui, skaitytojams, visiems jos bičiuliams kiekvienų metų balandžio 15-ąją švęsti savo bibliotekos gimimo dieną.

Pirmieji vadovai

Jau žinome, kad pirmuoju Radviliškio viešosios bibliotekos vedėju buvo paskirtas Juozas Paškevičius. Jam teko darbą, vaizdžiai sakant, pradėti nuo nulio – rūpintis bibliotekos įkūrimo reikalais, organizuoti veiklą.

Juozas Paškevičius gimė 1912 m. vasario 19 d. Žiežmariuose (dabar Kaišiadorių r.), gausioje, dešimties žmonių, šeimoje. Tėvai turėjo 10 ha žemės. Pradžios ir vidurinę mokyklą baigė gimtinėje. Šeimai nutarus, kad Juozą leis toliau mokytis, jis 1927 m. rudenį įstojo į Kauno „Aušros“ gimnazijos V komercinę klasę, gimnaziją baigė 1931-ųjų pavasarį. Dėl lėšų stokos negalėjo toliau mokytis, metus gyveno tėviškėje, bet neleido laiko veltui – pas Žiežmarių kapelioną mokėsi lotynų kalbos. 1932 m. rudenį išlaikęs papildomus lotynų kalbos egzaminus, įstojo į Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Filologijos skyrių, pasirinko lituanistiką. Tų metų rudenį mirus motinai, ūkis atiteko vyriausiajam broliui. Juozo gyvenimo sąlygos pablogėjo,

teko papildomai verstis pamokomis, bet ir iš to galėjo išgyventi tik minimaliai. Universitete išklauses specialybės pagrindinį kursą, J. Paškevičius pradėjo ieškotis pastovesnio darbo. Kaip tik pasitaikė proga – steigiamos naujos bibliotekos.

1936 m. spalio mėnesį Centrinėje valstybės bibliotekoje Paškevičius atliko praktiką. Matyt, neblogai užsirekomendavo, nes netrukus du mėnesius jam buvo patikėtos Kretingos viešosios bibliotekos vedėjo pareigos – pavadavo atostogaujančią vedėją B. Sakalauskienę. Kitų metų pradžioje jis švietimo ministrui parašė prašymą paskirti jį etatiniu tarnautoju bet kurioje valstybinėje bibliotekoje. Taip nuo 1937 m. balandžio 15 d. iki 1939 m. kovo 20 d. jis dirbo Radviliškio viešosios bibliotekos vedėju. Vėliau, pačiam prašant, perkeltas į Kauną, į Centrinės valstybės bibliotekos knyginko pareigas. 1939-aisiais Juozas Paškevičius sulietuvino savo pavardę. Švietimo ministro įsakyme nurodyta dėl šios priežasties toliau vadinti jį Juozu Poška. Kaip aiškėja iš tarnybinės anketos atsakymų, jis mokėjo lietuvių, vokiečių, rusų ir anglų kalbas.

Naujojo kultūros židinio rūpesčiai ir darbai

Bet grįžkime į Radviliškį, kur pradėjo veikti naujas kultūros židinys – valstybinė viešoji biblioteka. Kultūros reikalų departamentas 1937 m. balandžio 14 d. išsiuntė raštą į Šiaulius Antanui Survilai, kuris turėjo baldų dirbtuvę. Prašyta skubiai pateikti 20 kėdžių Radviliškio bibliotekai. To paties departamento referentas balandžio 19 d. pasiuntė prašymą bendrovei „Spauda“, kad ji nuo balandžio 15 d. pradėtų siuntinėti Radviliškio bibliotekai laikraščius ir žurnalus. Prie rašto pridėtas sąrašas, kuriame išvardyti 50 pavadinimų spaudos leidiniai, kuriuos turėtų gauti ši biblioteka. Tarp jų – „Lietuvos aidas“, „XX amžius“, „Lietuvos žinios“, „Vakarai“, „Lietuvos keleivis“, „Lietuvos balsas“, „Bibliografijos žinios“, „Gimtoji kalba“, „Karys“, „Žvaigždutė“, „Kregždutė“, „Vyrų žygiai“ ir kiti.

Radviliškio bibliotekos vedėjas gavo balandžio 20-ąją rašytą raštą, kuriame departamento direktorius A. Juška nurodė, kad bibliotekai gavus skirtus baldus (3 stalus, 2 knygų lentynas ir 20 kėdžių) bei periodinės spaudos, būtų atidaryta skaitykla, kad ji, kol dar neveikia biblioteka, dirbtų kasdien 16–20 val., kad vaikai iki 15 m. skaitykloje gali būti iki 17.30 val., po to privalo ją apleisti. Atsakydamas J. Paškevičius 1937 m. gegužės 19 d. ministerijai patikslino, ►

kad iš „Spaudos“ jau sulaukė knygų siuntos, bet iš minėtų baldų dar negavo dviejų lentynų ir kol kas veikia tik bibliotekos skaitykla. Po kiek laiko padėtis Radviliškio bibliotekoje pasikeitė. Todėl jau 1937 m. liepos 19 d. vedėjas savo raštu informavo ministeriją, kad jau pradėtos išduoti knygos į namus.

Radviliškio bibliotekos darbo pradžią pastebėjo tuometinė vietos spauda. Šiaulių apskrīčiai leistame savaitraštyje „Idomus mūsų momentas“ 1937 m. gegužės 23 d. numeryje be parašų išspausdintos 7 trumpos žinutės iš Radviliškio gyvenimo. Vienoje jų skaitome: „Prieš kelias dienas Vasario 16-os dienos gatvėje atidaryta valstybinė biblioteka, bet knygų nėra, yra tik laikraščiai“. Taigi paminėta konkreti gatvė, kuri ir dabar ten tebėra. Parūpo atsekti, kuriame tos gatvės name buvo biblioteka.

Išsiaiškinti padėjo bendravimas su radviliškiesiems gerai žinoma Irena Stavskyte-Kazlauskiene, gimusia, augusia, gimnaziją baigusia ir ilgai mokytojavusia Radviliškyje, dabar gyvenančia Vilniuje. Ji papasakojo, kad tais laikais priešais Radviliškio geležinkelio stoties pastatą (orientyras – vaizdas į miesto pusę išėjus iš stoties) prasidedančios Vasario 16-osios gatvės kairėje pusėje stovėjo Amulevičiaus dviejų aukštų, raudonų plytų namas. Jame buvo nedidelė kino teatro salė, čia veikė ir biblioteka. Po karo namas nugriautas, ant tų pačių pamatų pastatytas naujas, ten įsikūrė parduotuvė, valgykla, jis ir dabar yra, tik apleistas, nykstantis.

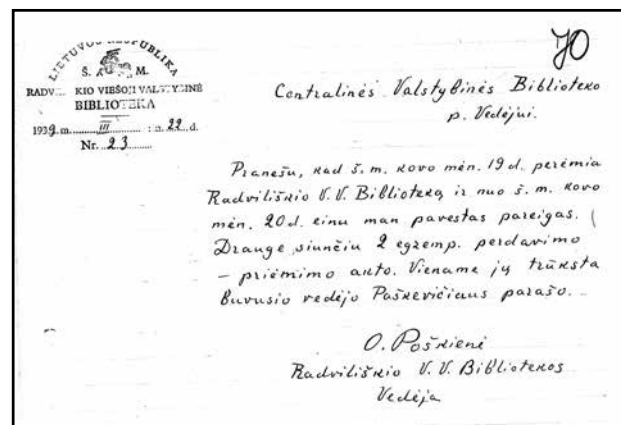
Išlikę dokumentai leidžia mums žvilgtelėti į buvusios bibliotekos vidų. 1941 m. gruodžio 14 d. Radviliškio biblioteką inspektavo Šiaulių apskrities pradžios mokyklų inspektorius ir parašė ataskaitą. Joje nurodyta, kad bibliotekos patalpa nuomojama, ją sudaro trys kambariai, kurių bendras plotas – 68 kv. m. Patalpos atitinka reikalavimus – yra šviesios, erdvios, gerai suremontuotos, biblioteka įkurta patogioje vietoje. Viename kambaryje – biblioteka, kitas paskirtas skaityklai, dar viename priimami interesantai. Biblioteka apstatyta gerais baldais, sienas puošia dailininkų paveikslų reprodukcijos. Knygos laikomos tvarkingai, kambariuose švaru, biblioteką kasdien lanko apie 100 žmonių.

Vadovams besikeičiant

1938 m. pabaigoje–1939 m. pradžioje, sprendžiant iš išlikusių dokumentų, susirašinėta dėl J. Paškevičiaus perkėlimo iš Radviliškio į Kauną. Centrinės valstybės bibliotekos vedėjas J. Avižonis

Švietimo ministerijos departamentui rašė, kad Radviliškio bibliotekos vedėjas J. Paškevičius „...savo sąžiningumu, rūpestingumu ir darbštumu yra vienas geriausių vedėjų Dabar jis ruošiasi rašyti diplominį darbą, nes yra baigęs Humanitarinių mokslų fakulteto studijas, todėl jis prašosi perkeliamas į Kauną.“ Vėlesniu raštu jis ministerijos vėl prašė, kad į Centrinėje valstybės bibliotekoje atsiradusią laisvą vietą būtų paskirtas bibliotekai reikalingas darbuotojas J. Paškevičius. Susirašinėjimas baigėsi tuo, kad švietimo ministras J. Tonkūnas 1939 m. kovo 20 d. įsakymu Nr. 13 Juozą Paškevičių jo paties prašymu nuo tos datos perkėlė iš Radviliškio į Kauną ir nuo tos pačios dienos Ona Lukauskaitę-Poškienę paskyrė Radviliškio viešosios bibliotekos vedėja.

Ministro įsakymo įsigaliojimo išvakarėse O. Poškienėi, gyvenančiai Šiauliuose, buvo pranešta, kad ji skiriama Radviliškio bibliotekos vedėja ir paprašyta į paskyrimo vietą atvykti anksčiau bei laiku pradėti eiti šias pareigas. Buvęs Radviliškio bibliotekos vedėjas ir naujai paskirtoji vadovė, tų metų kovo 19-ąją patikrinę visą bibliotekos turtą, surašė ir pasirašė įstaigos perdavimo-priėmimo aktą. Juo, be kita ko, perduota 1367 vienetai knygų. Po poros dienų, kovo 22-ąją, Ona Poškienė Centrinei valstybės bibliotekai pranešė, kad ji priėmė Radviliškio biblioteką ir nuo kovo 20 d. eina jai paskirtas pareigas. Bet ir jai, kaip pirmajam vedėjui, čia buvo lemta dirbti neilgai: Juozas Paškevičius vadovavo apie dvejus metus, Ona Poškienė – beveik pusantrų metų.

Onos Poškienės raštas, paliudijantis, kad ji perėmė Radviliškio bibliotekos vedėjos pareigas. 1939 m. kovo 22 d.

Onos Lukauskaitės-Poškienės gyvenimas buvo spalvingas, sudėtingas, po karo tragiškas. Jai teko politinės kalinės, tremtinės dalia. Rašė eilėraščius, atsiminimus. Apie visa tai galima paskaityti jos pačios parašytoje knygoje „Apie laisvę ir tulpės žiedą“, ▶

taip pat N. Preidytės „Šiaulių viešoji biblioteka: istorinės atodairios 1920–1950 m.“

Nuo darbo pradžios naujoje vietoje nepraejus nė mėnesiui, O. Poškienė Centrinės valstybės bibliotekos vadovybei parašė raštą, kuriame nerimavo, kad Radviliškio bibliotekoje yra nedaug knygų, seniau čia skaitantys gyventojai jas visas jau perskaitė, todėl vedėja prašė atsiųsti naujų leidinių. Tokį pat susirūpinimą ji išdėstė, pateikdama bibliotekos statistines žinias už 1940 m. pirmąjį ketvirtį: „Biblioteka turi apie 2000 knygų. Norint, kad abonentų skaičius augtų, reikia knygų skaičių nuolat žymiai didinti.“

Iš O. Poškienės darbo Radviliškio bibliotekoje laikotarpio išliko statistinių žinių suvestinės už 1939 m. paskutinį ketvirtį ir už 1940 m. pirmąjį ketvirtį, vadinasi, už pusės metų bibliotekos veiklos laikotarpį. Iš tų suvestinių akivaizdu, kad abonentų skaičius tapo beveik pastovus – kas mėnesį daugiau kaip 400. Per mėnesį knygų į namus biblioteka išduodavo apie 2000, daugiausia – moksleiviams (90 proc. visų išduodamų). Pagal šias suvestines mokytojai iš bibliotekos knygų neimdavo, gal naudodavosi savo arba mokyklų bibliotekomis. Skaityklą kas mėnesį lankydavo per 2000 interesantų, čia irgi vyraudavo moksleiviai (daugiau kaip 70 proc.) Taigi galima išvada, kad Radviliškio viešosios bibliotekos darbo pradžioje ja pirmiausia naudojosi moksleivija, po jų – amatininkai, darbininkai, tautiniu požiūriu – lietuviai ir tik 2 proc. visų skaitytojų sudarė žydai.

Prasidėjus Antrajam pasauliniam karui, o Lietuvoje – sovietizacijai, prieškarinės Lietuvos patyrę tarnautojai buvo atleidžiami iš einamų pareigų, į jų vietas paskirti kitos ideologijos šalininkai. Kada buvo atleista vedėja O. Poškienė, kas ją pakeitė, duomenų nepavyko rasti.

Keli jau vokiečių okupacijos metais ranka rašyti dokumentai teigia, kad Šiaulių apskrities mokyklų inspektorius 1941 m. rugsėjo 13 d. surašė dviejų įsakymų projektus ir nusiuntė juos centro įstaigai tvirtinti. Viename buvo pasiūlyta atleisti 12 Šiaulių apskrities bibliotekų vedėjų, kitame – ką į jų vietas skirti. To paties rugsėjo 24 d. Švietimo generalinis tarėjas, gavęs projektus, pasirašė įsakymą, kad nuo 1941 m. rugsėjo 1 d. atleidžia iš pareigų 12 Šiaulių apskrities bibliotekų vedėjų, tarp jų – Radviliškio viešosios bibliotekos vedėją Eleną Michnevičiūtę jos pačios prašymu. Į šias pareigas nuo tos pačios dienos paskirta Teresė Mažeikienė.

Teresė Petrauskaitė-Mažeikienė archyvo dokumentuose charakterizuojama labai gerai. Rašoma, kad ji yra baigusi gimnaziją, studijavo Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakultete, išklausė 6 semestrus, dirbo mokytoja Kretingos progimnazijoje, vaikų darželio auklėtoja, pradžios mokyklos mokytoja, kad yra sumani, rūpestingai atlieka savo pareigas. Jos vyras tuo metu tarnavo Radviliškyje, čia šeima ir gyveno.

Teresė Mažeikienė buvo padavusi prašymą ir Radviliškio progimnazijos direktoriui A. Blažiui, kad ją paskirtų progimnazijos mokytoja, bet, gavusi bibliotekos vedėjos vietą, jį atšaukė, nes, kaip pati rašė, „iš pamokų šiais laikais nepragyvensi, o dviejų pareigų eiti negalima“.

Tiek apie Radviliškio viešosios valstybinės bibliotekos veiklos pradžią pasisėkė sužinoti, vargant praeities bylų puslapius.

**Autoriaus pateiktos
archyvinių dokumentų kopijos.
Straipsnio titulinė nuotrauka – iš redakcijos
archyvo. Joje – Radviliškio viešoji biblioteka**

ŠALTINIAI

Bibliografijos žinios, 1937, Nr. 1,2.

Lietuvos centrinis valstybės archyvas. F. 391, ap. 4., b. 1949,1950.

Ten pat. F. 1655, ap. 1, b. 17, 28, 36, 37, 43, 45, 48, 71.

Ten pat. F.1655, ap. 2, b. 32.

Ten pat. F. R-629, ap.1., b. 329,1051, 1052, 1070.

Mokykla ir gyvenimas, 1936, Nr.1. psl. 37; Nr. 10, psl. 346.

Vyriausybės žinios, 1936, Nr. 544; 1937, Nr. 565.

**RŪTA KAZLAUSKAITĖ,
dr., Šiaulių universiteto
Lietuvių kalbotyros,
literatūros ir komunikacijos
katedros docentė**

PIETINĖSE RADVILIŠKIO RAJONO ŠNEKTOSE VARTOJAMI PALYGINIMAI

Žurnalas pakvietė kraštiečių kalbininkę, tarmių tyrinėtoją parašyti gimtosios kalbos klausimais. Spausdiname sulauktą jos straipsnį, susijusį su mūsų kraštu.

Šnekamojoje kalboje, pasižyminčioje neoficialumu, spontaniškumu, emociingumu ir subjektyvumu (žr. Župerka 2012, 91–92), dažni pasakymai, kuriais būdo ar fizinis bruožas įvardijamas nurodant prototipinį to bruožo turėtoją. Pavyzdžiui, plačiai Lietuvoje sakoma *gudrus kaip lapė, kvailas kaip avis, baltas kaip sniegas, sunkus kaip akmuo*.

Tokie pasakymai yra palyginimai. Tai meninės kalbos priemonės, kuriomis pagal bendrą (tikrą ar tariamą) ryškų bruožą, požymį sugretinamos dvi realijos. Pirmoji realija yra tai, kas lyginama, ji vadinama tema; antroji – tai, su kuo lyginama, arba vaizdas (Jasiūnaitė 1996, 6; Župerka 2012, 91–92). Pateiktuose pavyzdžiuose įvardyti tik vaizdai: išskirtinius ir ribotus

protinius gyvos būtybės gebėjimus reprezentuoja gyvūnai lapė ir avis, tipiškiausiu baltos spalvos atstovu laikomas sniegas, o svorio etalonu – akmuo. Minties objektą žyminti tema, kuriai perkeliama lapei, aviai, sniegui ir akmeniui būdinga ypatybė, šiuo atveju nutylėta, bet akivaizdu, kad ja galėtų būti žmogus, jo kūno dalis; plg. *Lietuvių kalbos žodyniui* sukauptus ir papildymų kartotekoje skelbiamus (žr. <http://lki.lt/antra-kartoteka>) tarminius pavyzdžius *Gudri boba kaip lapė* (Juodaičiai, Jurbarko r.); *Bobos durnos* (= kvailos) *kaip avys* (Žirmūnai, Baltarusija); *Mergaitė kaip sniegas balta* (Bagotoji, Marijampolės r.); *Tai aš pakėliau moterį – ale* (= bet) *kaip akmuo* (Želva, Ukmergės r.); *Mano galva kai akmuo* ►

[apie prastą atmintį] (Apsas, Baltarusija). Beje, pasitaiko ir įvairių ekspresyvesnės raiškos, gerokai nutolusių nuo pirminio lyginamojo pasakymo, minties variantų, pavyzdžiui, *Kvailas kaip avis* [apie neprotinę, kvailą] gali būti modifikuotas į *Paikas kaip avies vaikas* (Gruzdžiai, Šiaulių r.); *Ta merga tikra valackė* (= iš Italijos) *avis* (Kybartai, Vilkaviškio r.); *Man rodos, kad jam dvi avys pabėgę* 'truputį trūksta galvoje' (Geistarai, Vilkaviškio r.); *Kaip avies koja dainyčioj* (= melžtuvėj [apie per didelį, netinkamą avėti batą]) (Šventežeris, Lazdijų r.).

Šiame straipsnelyje aptariama keliasdešimt šiek tiek siauriau vartojamų, ne visiems lietuviams žinomų vaizdingųjų palyginimų. Jie surinkti pietinėse Radviliškio rajono šnektose: Baisogalos, Grinkiškio, Pašušvio, Šaukoto, Šiaulėnų apylinkėse. Dalis pavyzdžių, maždaug trečdalis, jau paskelbti: publikuoti akademiniam *Lietuvių kalbos žodyne*, minėtoje šio žodyno papildymų kartotekoje (toliau žymimi PKe) ir Klementinos Birutės Vosyltės sudarytame 1985 m. išėjusiam *Lietuvių kalbos palyginimų žodyne* (žymimi PŽ).

„Didelis kaip arklys, durnas (= kvailas) kaip veršis; Jonas – tikras vyras, stambus kaip meška...“

Tirtos šnektos pagal mokslinį skirstymą priklauso vakarų aukštaičių šiauliškių patarnei (tiems patiems šiauliškiams dar priklauso Jonavos, Kėdainių, Šiaulių ir Joniškio rajonų didžiosios dalies, Kauno ir Raseinių rajonų pakraščių nemigravę gyventojai). Todėl palyginimai, suprantama, buvo pasakyti ir užfiksuoti tarmine kalba. Straipsnelyje specifiniai garsai ir reiškiniai patogumo sumetimais pakeisti bendrinės kalbos atitikmenimis, plg. tarm. *U jau sunkus kai akmuo buvo tas vaiks ir bk O jau sunkus kai akmuo buvo tas vaikas*. Pasitaikę tarminiai žodžiai, jų formos ir žodžių junginiai palikti originalūs, tik lenktiniuose skliaustuose po lygybės ženklą nurodyti įprastesni (bendrinės kalbos) pakaitai; įrašais kabutėse ir laužtiniuose skliaustuose paaiškinti sunkiau suprantami teiginiai. Lyginamuoju jungtuku tirtose šnektose eina *kaip* arba jo variantas *kai*, atsiradęs numetus galinį priebalsį. Bendrinėje kalboje ir kitose aukštaičių patarmėse, žemaičių tarmėje gali būti vartojama įvairesnių jungtukų: *it*, *(ne)lyg(u)*, *panašiai kaip*, *tar(y)tum*, *tarsi*. Jungtuko nebūna, jei

lyginimas reiškiamas įnagininku, pvz., *Mergaitė rože žydi*.

Pirmiausia aptartini fizines ypatybes iškeliantys palyginimai. Kalbėtojų dėmesys dažniausiai krypta į erdvines ypatybes: žmogaus išvaizdą (sudėjimą, ūgį), daikto dydį ir formą, taip pat spalvą.

„O vyrai, matytum, kai lendrės...“

Stambus kūno sudėjimas, didumas, tvirtumas pietinėse Radviliškio rajono šnektose reiškiamas sugretinant žmogų su gyvuliu: stambiu naminiu ar laukiniu žinduoliu, arba, rečiau, medžiu: *Didelis kaip arklys, durnas* (= kvailas) *kaip veršis* (PŽ); *Jonas – tikras vyras, stambus kaip meška; O mes jauni kai briedžiai po miškus lakstydavom; Vienas kaimynas kai ažuolas buvo, didelis, stipras* (= stiprus) vyras. Sąsaja su karve ar jaučiu – ne kinkomais, o pienu, mėšai auginamais gyvuliais – išduoda negrąškčią, sunkią, neatsargią eiseną: *Eina kaip karvė per ledą* (PŽ); *Eina kaip karvė po balnu* (PŽ); *Kur rioglini kaip jautis?* (PŽ).

Žmogaus smulkumui, silpumui, jo kūno dalių menkumui perteikti pasitelkiami skraidančių gyvių, vabzdžių ir paukščių, įvardijimai: *O jin* (= ji) [mergaitė] *kai šarka* – su viena suknyte; *I* (= Ir) *tuos banditus išgnaibė kai mused; Po nosim plaukų kaip bitės pažasty* 'visai nėra' (PKe). Tvirtumas, suprantama, yra geros sveikatos, jėgos, energijos požymis: *Va boba kai staininė* (= ne darbinis, o važiuojamas ar jojamas arklys) *laksto, i da* (= ir dar) [sako, kad] *skaudu* (= skauda); *Tempia kaip arklys; Jis turi jėgos kaip jautis*. Žymus apimtimi daiktas, pavyzdžiui, javų laukas, gali būti lyginamas su mūru: *I* (= ir) *kviečiai, i* (= ir) *rugiai kaip mūras, i* (= ir) *vasarojus; tik paimt, sutvarkyt reikia* (PKe).

Liekno žmogaus, tiek stovinčio, tiek gulinčio, tiesumą linkstama parodyti daiktavardžiu *lendrė*. Tai tarminis nendrės, vandens augalo ilgu tuščiaviduriu stiebu, pavadinimas, visiškai nuosekliai vartojamas šnektų vyriausiųjų atstovų. Pvz.: *O vyrai, matytum, kai lendrės* (PKe); *Okiečiai* (= Vokiečiai) *atvarė rusų belaisvius, sustatė į rikiuotę, o visi vyrai kaip lendrės* (PKe); *Plaučių uždegimas – guli kai lendrė*. Savotiškais *lendrės* atitikmenimis eina įvairių smagų pavadinimai. Palyginimas *Tiesus kaip cvekas* (= vinis) taikomas ir lieknam, ir drūtesniam žmogui, o *Liežuvis kuolu* atsistojo apibrėžia troškulio pojūtį. ▶

Aptartaisiais palyginimais reiškiamas pozityvus emocinis vertinimas: pripažinimas, pagarba arba bent palankumas, tiesa, kartais atmieštas švelnia ironija.

Šnektose vartojama daug palyginimų, kurie rodo, kad prigimtinis tvirtas, sveiko, subrendusio žmogaus požymis – judėti, dirbti, o pasenęs, ligotas arba jinkęs į alkoholį produktyvia fizine veikla užsiimti nebegali. Palyginimuose senelis, ligonis ir girtuoklis matomi suglebę, susmukę, sudribę. Apie kūno silpnumą ir glebumą kalbama minint prastus, kasdieninius namų apyvokos daiktus, išorines kūno dalis, pasiplojusius, patišusius maisto produktus: *Smurgso per visą dieną kai maišas* (PŽ); *Sėdo atsisėdo kai krepšas; Sudribo kai balnas* [apie girtuoklį]; *Namuose nusisėdi kaip tešmuo išmilžtas* (= išmelžtas); *Aš pati kaip kepalas* (PKe); *Nu i (= Na ir) leperis* (= nevykėlis); *kaip kepeninė dešra* (PKe). Socialinė atskirtis: tiek neturtas, tiek vienišumas, paprastai reiškiamas žmogaus – piršto, žmogaus – paukščių jauniklio paralele, pvz.: *Jeigu būtų įstatymo nebuvę, būtų mane išvarę* [iš namų] *taip kai pirštą pliką; Kai du pirštai* [gyventi] *pradėjom, nieko neturėjom; Visos* [seserys] *išmirė, atlikau viena kai viščiukas*.

Jaunimo lepumą ir sveikatos neturėjimą ar simuliavimą, nenorą dirbti palyginimuose rodo apvalios formos kepinių ir paukščių pavadinimai: *Marčios jaunos, o kai blynai – ištežusios*, [dirbti] *negali* (PKe); *Plustena* (= spurda) *kai karveliai i* (= ir) *rėkia, kad blogai* [apie gyvenančius iš pašalpių]; *Po mokslų parvažiavus leipėja kai viščiukas, koc* (= nors) *guldyk j grabą* (= karstą). Kūdikiai ir girtuokliai, jeigu veikia juda, juda nevalingai: spurda, vartosi, blaškosi. Šiais veiksmais pirmiausia pasižymi bestuburiai gyvūnai, audeklo gabalai, dujinės medžiagos: *Kaip kirminai vartalojas tie kūdikėliai; I* (= ir) *ta* [nauja draugė] *geria, i* (= ir) *tas paliktinis, visi geria*: [voliojasi] *taip kai škurliai* (= skudurai); *Girtučiai visi kai dūmai*. Moralės dalykai: dorovingumo stygius, patikavimas aukštesniesiems, reiškiami pasirenkant kraštutinius stiliaus atžvilgiu žodžius: atitinkamai obsceniškus (išmatų, lytinių kūno organų ir pan.) ir prašmatnumo simbolių pavadinimus, plg. *Pasilaidė* (= pasileido) *kaip šūdas ant vandenio* (= vandens) – *parsivedė kembrą* [= meilužį]; *Liaudis mūsų* [didinga] *kai liustras* (= sietynas): [prisitaikydama] *pabučiuos ranką, palenks koją* (PKe). Dar vieno pavyzdžio rema malkos: *Sudėjo j vežimą kūnus, taip kai malkas vežė*, aktualizuoja nesuvokiamą panieką mirusiajam.

Suvargusio, sumenkusio kūno žmogus ar kitas padaras, paprastai senas ar ligotas, yra gretinamas su mitinėmis būtybėmis, dilinamais įrankiais, išmatomis: *Tas žmogus iškempėjęs kaip giltinė* (PŽ); *Karvutė sudžiūvus kaip dalgis; Jau visai sudžiūvęs kaip noragas; Koks čia arklys – kūdas* (= liesas) *kaip skietas* (PŽ); *Sudžiūvus kaip rogių grįžtė; Ašai* (= Aš) *jau kaip arklamėšlis, kempinis jau esu* (PKe). Judrumas, paslankumas šiuo atveju nesvarbus.

Tokios antgamtinės jėgos kaip giltinė, velnias, atšipę įrankiai, supjaustyti medžiai signalizuoja sąstingį, aktyvios veiklos nebuvimą, o suvokiant plačiau, – socialinę atskirtį, gyvenimo pabaigą. Žmogui taikomi organizmo išskyrų pavadinimai liudija visišką aptariamojo dalyko sumenkinimą, suniekinimą. Tinginystė, išlepimas ir kitos panašios ypatybės vertinamos ypač nepalankiai; tai ydos. Silpnas, menkas žmogus taip pat nepatrauklus.

„Marčios jaunos, o kai blynai – ištežusios...“

Palyginimai rodo, kad bet kokia veikla turi būti kryptinga, apgalvota, atliekama žmogui natūraliu vidutiniu tempu. Nepamatuoti staigūs ir intensyvūs judesiai, kaip ir lėtapėdiškumas, vertinami ironiškai, plg. *Daužos kaip aičvaras* (= aitvaras); *Duodas kaip velnias po peklą* (= pragarą) *ir Ot* (= Tai) *kad greitas, kaip apatinė girna* [apie lėtą apsukų žmogų] (PKe). Kaip matyti, neįtikėtino greičio etalonais pripažįstamos antgamtinės būtybės arba negalintys judėti daiktai. Dar dažniau palyginimuose vartojami dalyviai, kurie rodo, kad ypatingą judrumą, įkarštį sukelia koks nors skaudus fizinis pašaliečio veiksmas arba liga: *Laksto kaip įkirptas; Lekia kaip uodegą nusvilęs* (PŽ); *Puola* [dirbti] *kaip akis išdeges; Laksto galvą iškėlęs, kai sukvaitęs* (PŽ); *Užgelnijau* (= uždaviau) *keletą kartų, tai ėjo kaip pasiutęs* (PŽ).

Tirtose šnektose gausu palyginimų, kuriais iškeliamas spalvos požymis. Baltos spalvos prototipai yra pienas, sniegas, aviža: *Balta kaip pienas* (PŽ); *Išbalinom audeklus ant saulės* (= prieš saulę), *kai sniegas dabar; Vaikšto išblyškęs kaip aviža*. Juoda spalva vienais atvejais apibrėžia tamsiausią toną, pvz., *Eina pajuodę kai smala* (= derva) [apie remontininkus], kitais – išryškina nepažįstamus, todėl bausius, skausmingus dalykus: *Juodas kai čigono barzda; Visos juodos kaip varnos; Krito kaip juodas lapas iš po blogų metų* [apie mirštančius žmones] (PKe). ▶

Tradiciniais juodos spalvos turėtojais, be dervos, čigono, varnos, laikomi velnias, bato aulas, anglis. Tas, kas yra labai ryškus, tapatinamas su buroku, rože, žarija: *Susarmatinau, tai nuraudo kaip burokas; Mergaitė rože žydi; Nukaito kaip žarija*. Rečiau minimos kitos spalvos, tarkim, žalia. Ją paprastai apibrėžia rūta: *Šienas žalias kai rūta*.

Šviesusis spalvos tonas neatsiejamas nuo švaros, žibėjimo, blizgėjimo: jei daiktas švarus ir švyti, tai jis – puikus, gražus, kokybiškas. Pvz., *Taip išbalydavo (= išbalindavo), kad drobė kai perlas būdavo* (PKe); *Mergų stanikai (= liemenės) blizga kaip žuvies žvynai* (PKe), plg. *Graži kaip pavasario diena* (PŽ); *Graži kaip pavasario giedri naktis* (PŽ). Apskritai ypač svarbūs, pamatiniai, egzistenciniai dalykai pažymimi nukreipiant į kitus tokius pat svarbius, brangius dalykus: *Duona ta kaip saulė* (PKe); *Mum (= Mums) tie trys jaktarai (= hektarai) buvo kaip saulutė*.

Puikumą, gerumą liudija ir malonūs liesti, švelnūs, minkšti, purūs daiktai: pūkas, plunksna, šilkas. Pvz.: *Žemė puri, minkšta, lengva kai pūkas; Išakėja žemę: gražiausia kai pūkas, kaip aguonas sėk; Jeigu nusiduoda tešla, tai duona kai pūkas; Valsą tą kai įsisiūbuoja – taip gražiai, tei (= tai) kai gulbės aplink ratu; Kai pagalvės plaukioja vidury ežero [apie gulbes]; Siūlai švelnūs kaip šilkas; Atlieka iš tos didelės [linų] saujos visai nedidelė saujytė gražių kaip šilkas kasų. Dar plg. *Plaukai tokie kai arklio šeriai* [apie šiurkščius plaukus].*

Visais aptartaisiais atvejais labai ryškus emocinis vertinimas: tik aukšti, tiesūs ir tvirti žmonės nusipelno pagarbos, tik žymūs apimtimi, išlaikantys formą ir ryškūs, tviskantys dalykai yra žavūs, prabangūs, vertingi.

Kai svarbiau ne tiek įspūdis, kiek noras suteikti informacijos apie pašnekovui nematytus, įdomius, pasikeitusius dalykus, aptariamojo objekto pavidalas apibrėžiamas labai tiksliai, kaip pavyzdį pasitelkus gerai žinomą artimosios aplinkos realiją: kūno dalį, ūkio reikmenį, augalo sėklą ir pan. Išvaizda nusakoma taip: *aukštis, ilgis, plotis – Vienas gabalėlis kaip delnas, kitas kaip pusė delno; Tas grūdas kaip zylės nagiukas – ką čia valgyt?* (PKe); *plotis, storis, pilnumas – Plaktuvės tokios – iš medžio plono padaryta, plati kai delnas, toki (= tokia) ilgumo, su rankene (= rankena); Kaip kibiras tokio storumo drebulės* (PKe); *Stora kaip doklas; Žiūriu, pilna kaip agurkėlis* [javo] *varpytė, kad tik* [būtų kaip] *paimt* (PKe); *apvalinuu-*

mas – Apvali tokia dėžė – ne dėžė, tokia kaip lėkštė [apie radiją]; *Akys kaip guzikai* (= sagos; PŽ); *Sukdavo tą kuliama mašiną kai kulokai* (= kumščiai) *tokie; Debesys danguj kai kupstai; Man biškį* (= truputį) *kiek – tuoj ašaros kai pupos; Audra su ledais, ledais ly[na], [ledai] kaip kanapės grūdžiukai* (PKe); *Tetervinas kaip kalakutas, burbuliuoja, uodegą išpūtęs kaip rėtį* (PKe); *formos įmantrumas – Lazdžikė toki (= tokia) kai lietsargis* (= skėtis) *rankoj; mTokios gražios rankos buvo, o daba (= dabar) kaip kabliai – šūdą kabyti (= kabinti); I (= Ir) gyslos tokios [gumbuotos], kai pančiai; kūno paviršiaus grubumas, nelygumas – Varlė – lygi skūra, o čia [rupūžės] graublėta (= grublėta) toki (= tokia), žinai, kai kruopos; Pirma tai buvo nugarkaulis kai rožančius (= rožinis) – gali poterius kalbėti. Didumas ir ištįsimas erdvėje – nekasdieniai dalykai, todėl apibūdinami poetiškiau: Juodi serbentai tai kasom kabėjo* (PKe); *Atrodo, iš visų pusių nebetik žaibai, bet tokios kai paklodės – viena ugnis; Tais*

„Durnas (= kvailas) kaip čebato (= bato) aulas; Amžinai išsižiojęs kaip vyža...“

surištais mazgais sudedi visą [stogo] kraštą – mazgai mazgai, tai kad skariukę surištum.

Kur kas rečiau šnektų atstovai dėmesį sutelkia į fizines ypatybes, suvokiamas skonio pojūčiu. Kartumo etalonas yra *pelūnas*, tarminis pelyno vardas; saldumo – medus: *Čižmai (= paprastosios bitkrėslės) kartūs kai pelūnai; Jau saldu gardu – kaip dobiliukų medus!* Reikia pritarti kitiems kalbininkams, kad apibūdinami „skoni, tarmės atstovai linkę akcentuoti ryškiausias (<...> saldus – kartus), bet ne tarpines (<...> rūgštus, sūrus) daiktų ypatybes“ (Jasiūnaitė 1996, 9).

Ne itin gausūs ir žmogaus pomėgius išryškinantys palyginimai. Nuolatinį kalbėjimą, polinkį švarintis ir stipriai, gausiai pavalgyti signalizuoja įvairių gyvūnų pavadinimai: *Zyžia į ausį kaip musė; Bobos kuduokuoja kai perekšlės; Gieda ir gieda kaip gaidys* (PŽ); *Loja kaip šuva* (= šuo) *į mėnulį* [apie skleidžiantį paskalas]; *Turškias kaip antis; Prisirijau kaip erkė; Rajus kaip vilkas.*

Palyginimai skiriami ir psichinėms žmogaus ypatybėms vaizdingai nusakyti. Ypač atkreipiamas dėmesys į kvailumą ir nuovoką. Kvailumas perteikiamas ▶

apavo pavadinimais, pvz., *Durnas* (= kvailas) kaip *čebato* (= bato) *aulas*; *Amžinai išsižiojęs kaip vyžas*. Vertinant apskritai, kvailumas yra jauno amžiaus, nepatyrimo ženklas: *Didelis kaip arklys, durnas* (= kvailas) kaip *veršis* (PŽ). Gabumas, gudrumas pabrėžiamas nukreipiant į kitos kultūros žmogų, žmogaus pavidalą turinčias dvasias: *Gabus kaip žydo vaikas* (PŽ); *Gudrus kaip velnias* (arba *šėtonas*).

Labai dažni palyginimai, kuriais atskleidžiami kiti su protine veikla susiję būdo bruožai: puikavimas, išdidumas, įžūlumas, suktumas, įkyrumas, (ne)pasitenkinimas, patiklumas, romumas, budrumas, baimė.

Puikavimąsi, pasitenkinimą rodo tokie palyginimai: *Sėdi kai varlė kruopose*; *Mandravoja* (= Mandrauja) kaip *žvirblis žabuose*; *Išsiskėtęs kaip vėžys su mielėm*; *Pūpso kaip šūdas po lapūku* (= varnalėša). Jie įdomūs tuo, kad būdo ypatybės atstovai: varliagyvis, menkas paukštis, vėžiagyvis, šiaip koks niekalas, yra vaizduojami susieti su koku didesnės apimties daiktu, taigi savotiškai priklausomi. Taip reiškiamas dvasios tuštumbė. Dar plg. *Pavalgiau, i* (= ir) *sėdžiu kai pova* (= povas); *O aš su naginėm brendu kai gaidys galvą iškėlus, mandri* – šaunumo ženklai yra išskleistos spalvingos plunksnos ir pakelta paukščių galva. Nepasitenkinimui esama padėtimi reikšti pasirenkami daiktai, kurie yra (gali būti) suspausti, sutraukti, suraukti ir pan.: *Buvau susitraukus kai ožio ragas*; *Nelaimingas ir susiraukęs kaip naginė*.

Apie įžūlumą, vidinės kultūros stoką ir, atvirkščiai, pasitikėjimą kitais, nuolankumą informuoja stambiųjų ir menkesnių naminių gyvūnų pavadinimai: *Ateina kaip gyvuliai tie vyrai, pakelia ablavą* (= triukšmą; PKe); *O tie žydai kai avinai* – niekur nebėgo. Apgaudinėtojai apibūdinami ekspresyviau: *Suktas kai kiaulės uodegėlė*. Akivaizdu, kad dorovės normų nesilaikymas vertinamas tik neigiamai. Lygiai taip pat vertinamas ir įkyrumas, landumas: *Jsiėdė jis man kai piktšašis*.

Baimė ir kokie nors netikėti, kad ir malonūs, dailykai trikdo. Jiems reikšti pasirenkami katalikybės įvaizdžiai: *Bijo kaip velnias kryžiaus*; *O rupūžė! Kaip Marija iš dangaus atsirado*. Nuo negandų sergintis budrumas nusakomas žvėrelio kiškio tarminiu pavadinimu: *Miegtam* (= miegam) kaip *zuikiai* – bene miškiniai ateis.

Atskirai minėtini palyginimai, kurie žymi vien neigiamą vertinimą. Baisumas, bjaurumas, nemalonumas apibrėžiamas tokiais palyginimais kaip *Dabar stovi tas pastatas kai baidyklė*; *Sako, vyro giminė – tai kai šuns subinė* [apie itin prastą giminę].

Tyrimas rodo, kad žmonės, daiktai ir reiškiniai gretinami su penkių pasaulio sferų realijomis: gyvūnais, augalais, gamtos reiškiniais, mitinėmis ir religinėmis būtybėmis, įvairiais buities reikmenimis. Šios sferos – universalios visose kalbose (žr. Gudavičius 2000, 95). Ypač dažnai palyginimais iškeliamos neigiamos ypatybės, būdo bruožai: išlepimas, silpnumas, plepumas ir pan. Ekspresyviausia neigiamo vertinimo išraiška yra žmonių įvardijimas pasitelkus gyvūnų ir prastų, menkaverčių (judinamų, dilinamų, tampomų) namų apyvokos daiktų pavadinimus (plg. Kazlauskaitė 2015, 290).

Atkreiptinas dėmesys, kad šnekamojoje kalboje vartojami palyginimai esti daugiau ar mažiau sustabarėję, nusistovėję. Kalbėjimo metu jie ne kuriami, o atkuriami – situacijai pritaikomi atmintyje išsaugoti nesudėtingi iš bendruomenės, kuriai atstovaujama, perimti modeliai. Todėl palyginimu virtusi subjektyvi nuomonė drauge rodo ir didesnės ar mažesnės kalbinės grupės (šnektos, tarmės, tautos) pasaulėvoką, dvasinę patirtį, vertybių skalę.

Literatūra:

Gudavičius 2000 – Aloyzas Gudavičius. *Etnolingvistika*. Šiauliai: K. J. Vasiliausko įmonė.

Jasiūnaitė 1996 – Birutė Jasiūnaitė. Daugailiškių tradiciniai palyginimai. *Kalbotyra* 45 (1), 5–19.

Kazlauskaitė 2015 – Rūta Kazlauskaitė. Vertinamieji žmonių įvardijimai Janio Jaunsudrabino trilogijoje *Aija* ir jos lietuviškajame vertime. *Acta humanitarica universitatis Saulensis: Regionas: istorija, kultūra, kalba* 21, 279–296.

Župerka 2012 – Kazimieras Župerka. *Stilistika*. Šiauliai: ŠU leidykla.

Lauros Bagučanskytės nuotraukoje – Daugyvenės kultūros istorijos muziejaus draustinio Kleboniškių kaimo senoji troba

BURIASI PAŠUŠVĖNAI, GRINKIŠKĖNAI

Jau nemažai metų prasmingai darbuojasi, savas tradicijas puoselėja Radviliškio rajono tėviškėnų klubas ir Vilniaus radviliškėnų bendrija. Pastarojoje vis aktyviau veikia sostinės gyventojai, kilę iš Grinkiškio, Pašušvio krašto. Jie ir pasidalijo mintimis apie save, gimtinę.

Skaidrūs šaltiniai maitina Žadikės, Gomertos, Vėdreikės ir Šušvės upes. Šviesūs debesys nuskrieja Vidurio Lietuvos dangumi, pasotindami dobilą ir rugį, atolą ir želmenį. Šią žemę nugairina Baltijos vėjai, nuskaidrina bažnyčių varpai.

Šiuose kraštuose kovojo sukilėliai ir partizanai, čia giliai įmintos knygnešių pėdos, o žemdirbio artojo delnas visuomet buvo dosnus dvasios pilnatvės ir ruginės duonos. Tiems, kurie čia gimė ir augo, iki šiol kvėpia žibalinės lempos dūmu, spindi atlaidų žvakių šviesa. Gimtinė buvo ir liko švenčiausia vieta, pilna atminties ženklų, istorijos įvykių, skambių dainų melodijų, legendų ir padavimų gausos. Rodosi, kiekvienas aplinkumos kampelis šneka sava kalba, įtaigiu žodžiu, paslaptiniais pasakojimais ir sapnų vaizdiniais. Prisiglaudi prie išvešėjusios liepos per patį medunešį ir girdi bičių dūzgesį, viltingą ir savą. Pažvelgi į besisukančius vėjo malūno sparnus ir užuodi šiltų, salsvų miltų kvapą. Stabteli prie kalvės ir išgirsti priekalo dunksėjimą. Paimi į ran-

kas lino grįžtę ir jos švelnumas nudangina į mėlynuojantį lauką, į jaujos arduose džiūstančius linų pėdelius. Žvilgteli į kalvaitę ir regi medinį kryžių, saugantį čia palaidotų senolių vėles. Ramiai ir mąsliai neša savo vandenijas Šušvė – nuo Čerkosų ir Žitiškių iki Kairėnų ir Vaitiekūnų – tarsi tvinksinti kraujagyslė, aiškiai liudijanti, kad aplinkui gyvybės takai ir gyvasties vieškėliai. Toji lygumų upė, švokščianti savo „š“ raidėmis, kažkuomet suko malūnų turbinas, o šiandien viena kita užtvanka gaivina orą, atvėsina nuo darbų prakaituotą žemdirbio kūną, vis primena, kad viskas kinta ir mainosi. Tiktai išlieka daininga melodija, styginė instrumentacija, eiliuotojo kūrinėlio posmai. Tartum vėl girdi, kaip Beinorčiukų kapelos muzikinę estafetę perima Vedeckųjų orkestro aidėsiai Škapliernoje, Pašušvio dvaro svirne. Vėl meni Pašušvio pradinę, Grinkiškio vidurinę mokyklas, bendramokslus...

Šušvė sujungė mus į vienį...

ALEKSANDRAS ŠIDLAUSKAS,
poetas, publicistas, kraštotyrininkas

Lietuvos vidurėnų žmonių pasaulio samprata, gy-

vensena ir jausena – tai ramus būdas, derlus hektaras, didelis trobesys, plati giminė, suvažiuojanti į vasaros atlaidus kaip į širdies atnašavimo šventę. Mums, vilniečiams pašušvėnams, visa tai menasi, viskas paslėpta toje širdies prakartėlėje, prie kurios prisilietus, viskas atbunda iš praeities: tiltų dundesys, audros blyksniai danguje, vėstanti vakare krosnies pakura, verpimo ratelio dūzgimas ir audimo staklių pakojų klebėjimas, lydekos papliauška liepos mėnesio įsaulyje... Taip ir plūsta prisiminimai, kai porą kartų per metus susieiname, kalbamės, dainuojame, eilėraščius skaitome, vyrų choro dainų klausomės, vaišinamės lauknešėlių dovanomis. Kaimo ir savojo vieškelio ilgesys, aukštaičių pašušvėnų, anot kraštiečių docentės Rūtos Kazlauskaitės, dirbančios Šiauliuose, šnekos savumai iškart sujungia ir sušildo. Tuojau prisimename iš didžiosios gyvasties kelionės pasitraukusiųjų, bendraklasių, giminių ir kaimynų gyvenimus. Iš atminties, žinoma, sugrįžta mokytojų V. Radavičiaus ir S. Radavičienės, J. Ančerio ir M. Lukoševičienės, A. Savicko ir V. Blotnio, Ruseckaitės vardai, jų pamokos, auklėjamas žodis tame gūdžiame pokaryje ir šiek tiek vėliau, kai keturių kilometrų kelias į mokyklą pėsčiomis, dviračiu ar slidėmis buvo ne dienos našta, o trykštanti pažinimo ir didelio noro mokytis versmė – su svajonėmis ir lūkesčiais, tėvų gerumu ir mokytojų išmintimi. Kažkada išėjome tais baltais dulkėtais vieškeliais į mokslus, po to pasibarstėme po Lietuvą, kol paukščiais suskridome į sostinę. Štai dėl to ir nusprendėme jungtis į tajį sambūrį „Pašušvėnai“,

kuriame noras bendrauti yra didesnis už uždarą televizinę būtį, kuriame pažiūrėjimas į šiltas saviškių akis yra kur kas svarbiau negu atsiskyrėliškas tūnojimas garaže ar virtuvėje. Tai viena. Kita – gyvenimo ratai nuolat sukasi ir suksis, jų niekam nesustabdyti, tad radosi būtinybė glaustis vienas prie kito, nelaukiant paraginimų ar pamaldavimų.

Kiekviena gimtosios žemės pėda nulaistyta prakaitu, kiekvienas miestelis ir kaimas išaugina įžymių žmonių, kultūros, meno ir visuomenės veikėjų, kurių vardai įamžinami įvairiuose leidiniuose. Ne išimtis ir Grinkiškija su Pašušvija. Monografijoje „Grinkiškio kraštas“ (2011 m.), personalijų skyriuje, įrašyta net 60 asmenybių – įvairių epochų žmonių, garsinusių gimtinę. Čia 1863 m. sukilėlių vadas A. Bitė, rašytojai A. ir A. Baltrūnai, aktoriai ir režisieriai J. Alekna ir V. Blėdis, pašušvėnų numylėtinė R. Staliliūnaitė, gydytoja legenda T. Bružaitė, aukso medalininkė, docentė R. Kazlauskaitė, chorvedžiai J. Dauguvietis ir K. Kšanas, kunigas, kalbininkas M. Miežinis, sportininkė R. Krumholcaitė, architektas dailininkas E. Beinortas, Kovo 11-osios Akto signataras J. Beinortas. Visų neišvardysi. Tame sąrašė – inžinieriai, pedagogai, švietimo, kultūros darbininkai. Kiekvienas atskleidė savo talentus, o dabartis šaukiasi praeities laikų tam, kad jaunoji karta prisimintų senolių tėvų darbus bei žygius. Esama garsių rašto asmenybių, kurių vaikai ir anūakai taip pat nepamiršta savo tėvų gimtinės. Joje yra Pašušvys ir Žadikės slėnis, kur kasmet vyksta garsieji pavasariniai „Poetijos pavasario“ renginiai, Vaitiekūnų piliakalnis, ant

Vilniuje gyvenančių pašušvėnų, grinkiškėnų susitikimas. 2016 m.

kurio kas nebuvo užkopęs, tas nesistebėjo gamtos skaisčiuoju veidu, o Grinkiškio miestelį ir dievdirbio V. Svirskio kryžius yra jamžinės XX a. garsiausias kraštotyrininkas B. Buračas...

Išsaugota atmintis – tai gyvenimo pėdos, kurios amžiams lieka tėviškėje.

Ekspedicijos paskatinti

VIDA POVILAITYTĖ-KAZLAUSKIENĖ,
sambūrio „Pašušvėnai“ iniciatyvinės grupės narė

2011-aisiais pasirodžiusi knyga „Grinkiškio kraštas“ buvo parengta iš 2009 metų vasaros ekspedicijos užrašų. Į tą ekspediciją patekau Aleksandro Šidlausko dėka: vieną dieną gavau jo laišką su maloniais mūsų mokyklos laikų prisiminimais (mokiausi vienoje klasėje su jo seserimi Irena).

Ekspedicija buvo puiki. Liepos mėnuo – saulėtas, šiltas, dar ir Škapliernos atlidai Pašušvyje... Sugalvojau sociologine tvarka Pašušvio senbuvius paklausinėti apie tą laiką, kai ten gyvenau, iš kurio daug ką pati prisimenu. O tai buvo karo pabaiga, pirmieji pokario metai, tremtis, ūkininkų suvaymas į „kolchozus“, kaip tada buvo sakoma, ir pirmieji kolektyvinio ūkininkavimo metai. Ekspedicijos metu surengtos ekskursijos į dabar Grinkiškio seniūnijai priklausančius Balandiškį bei Minaičius, kur 1949 metais buvo susirinkę Lietuvos partizaninio judėjimo vadai, kur priimta Nepriklausomybės atkūrimo deklaracija, susitikome su tų įvykių dalyviu Viktoru Šniuoliu. Į „Grinkiškio krašto“ knygą buvo įdėtas

Sambūrio „Pašušvėnai“ aktyviausių narių grupė

tik pasakojimas apie Sajus, Balandiškyje glaudusius daugelį partizanų, tarp jų ir Vytautą bei Viktorą Šniuolius. Užrašuose liko daugelio pašušviečių prisiminimai – ne tik mano surinkti, bet dalis ir kitų ekspedicijos dalyvių medžiagos. Taip, aptarinėjant, ką su visu tuo daryti, ir gimė mintis susirinkti didesniam būriui pašušviečių. Paaiškėjo, kad rinktis galėtume Vilniaus Visų Šventųjų bažnyčios parapijos salėje. Tada prisiminėme, kad ir Pašušvio bažnyčia yra Visų Šventųjų, tad mūsų žvilgsniai nukrypo į visą Pašušvio parapiją. Pradėjome ruošti leidinį, burtis, pasivadiname pašušvėnais, tai yra gyvenančiais palei Šušvę.

Mūsų parapija gal ir nėra labai ypatinga – greičiau ramaus kaimiško gyvenimo užutėkis, tačiau ji turi ir garsių žmonių, ir išskirtinių įvykių. Tarp pastarųjų – Balandiškyje 1949 metais susirinkusių Lietuvos partizanų vadų parengta ir Minaičiuose priimta Lietuvos nepriklausomybės deklaracija, partizaninio judėjimo struktūros ir tolesnės veiklos dokumentai. Abi šios vietovės yra Pašušvio parapijoje. Manome, prisiminimai apie tą kraštą ir jo asmenybes galėtų papuošti mūsų knygą, kurią parengti svajojame ...

„Pašušvėnai“

NIJOLĖ JASAITYTĖ-NĖJIENĖ,
sambūrio „Pašušvėnai“ sekretorė

Tradiciniai radviliškėnų sambūriai visada įdomūs, malonūs, laukiami, bet tie dideli, gražūs renginiai suvadina tik kartą per metus ar rečiau. O taip norisi dažniau susitikti buvusius mokslo, jaunystės, vaikystės draugus ir kartu pagyventi šviesiausiais prisiminimais, pasipasakoti, pasidžiaugti, pabendrauti...

Iniciatyvinė grupė, kurioje buvo veikliausieji sambūrio nariai Edvardas Beinortas, Vida Povilaitytė-Kazlauskienė ir Aleksandras Šidlauskas, pasiūlė rinktis dažniau ir būti aktyviems. Pirmasis pasitarimas įvyko Vilniaus rašytojų klube 2013 metų spalio mėnesį, pirmasis susirinkimas – tų pačių metų lapkričio pabaigoje. Jo metu patvirtintas sambūrio pavadinimas „Pašušvėnai“ (Pašušvys, kuris prie Grinkiškio), ženklas, daina, aptartas veiklos planas, išrinkta valdyba, ►

patikslintas ir papildytas narių sąrašas. Nutarta visiems susitikti tris kartus per metus (valdyba renkasi dažniau).

Susitikimai vyksta sekmadieniais Visų Šventųjų bažnyčios parapijos salėje po šv. Mišių. Po bendros maldos už išėjusius į amžinybę mūsų artimuosius, kartais už mūsų parapijų gyvuosius, kartais už Tėvynę Lietuvą... Visada maloniai nuteikia gražios vientelio šalyje bažnyčios vyrų choro „Skliautai“ giesmės, o susitikimų metu – skambios dainos. Chore gieda ir kai kurie mūsų tėviškėnai, jo prezidentas – E. Beinortas. Po pamaldų – arbatėlė, vaisės, kalbos, eilės, dainos... Dalyvauja 20–30 žmonių.

Visada laukiame tų susitikimų, ruošiamės jiems, turime aiškų darbo planą, veiklos kryptis – kraš-

Edvardo Vytauto Beinorto sukurtas sambūrio „Pašušvėnai“ ženklas

totyra, atsiminimų kaupimas. Pastarųjų daug, tad jau pradėta rengti knyga „Pašušvėnai“. Kviečiame į mūsų veiklą įsijungti ir jaunimą. Bus susitikimų ne tik Vilniuje, bet ir Pašušvyje, Grinkiškyje, Radviliškyje. Susitiksimė ten, kur teka Šušvė, Žadikė, Gomerta, mūsų vaikystės upeliai, kur laukia šimtamečiai tėviškės medžiai, tėvų ar senelių kapai, kur daug brangių vietų ir prisiminimų...

„Pašušvėnai“ – tai dalelė viso gražaus Radviliškio krašto tėviškėnų būrio. Kuo aktyviau, labiau susitel-

kę veiksime, tuo svaresnis bus ir mūsų visų bendras indėlis, kurį galime ir turime padovanoti gimtinei.

Autorių pateiktos nuotraukos

**Straipsnio titulinė nuotrauka – iš upytes.lt e. svetainės, pagal CC-BY-SA licenciją.
Autorius – Hugo.org**

PAŠUŠVYS

(Sambūrio „Pašušvėnai“ daina. Žodžius sukūrė Jonas Dauguvietis, muziką – Robertas Mėginis)

*Per laukus tyliai Žadikė plaukia,
Svajones nešdama vandenį,
O prie Pašušvio Šušvė jos laukia
Visada nerami nerami.
O prie Pašušvio Šušvė jos laukia
Visada nerami.*

Priedainis

*Pašušvy, Pašušvy, Lietuvos vidury
Teką Šušvė sena.
Pašušvy, Pašušvy, tu mums mielas esi
Kaip daina, kaip daina.*

*Susirinkim būrin, pašušviečiai,
Atsiveskim vaikus, anūkus,
Pašušvys tegyvuoja ir šviečia,
Te per amžius gyvens, neprąžus,
Pašušvys tegyvuoja ir šviečia,
Te per amžius nežus.*

Priedainis

Petras Valantinas

IŠ ŠEDUVOS KILĘS POETAS

Minint išskirtinius 2016 metus, kai pirmąkart Radviliškio kraštas turi Lietuvos mažąją kultūros sostinę – Šeduvą, proga pristatyti iš čia kilusį poetą PETRĄ VALANTINĄ, jo žodį žurnalo skaitytojui ir kūrybą.

Šeduva – mano mylima gimtinė. Tada, kai gimiau, augau, mokiausi, buvo okupacijos, slogūs nepritekliaus, pokario metai. Vaiko ir paauglio gyvenimą praskaidrindavo kiemo žaidimai, apylinkių gamtos grožis, išradingos mokytojų pamokos, patraukli biblioteka ir, žinoma, pirmoji meilė. Po vidurinės manęs laukė trejų metų „katorga“ sovietų armijoje taigoje, prie Uralo. Gyvenimas prašviesėjo tik Vilniaus universitete studijuojant lietuvių kalbą ir literatūrą, kur rimtai užsikrėčiau poezija (nors pirmąjį eilėrašį parašiau dar ketvirtyje klasėje, būdamas vienuolikos metų).

Lietuvos kino studija ir Nacionalinė filharmonija – tai man svarbiausios valstybinės įstaigos dirbant režisieriaus asistento, estrados skyriaus literatūrinės dalies vedėjo, redaktoriaus, vėliau administracinį darbą. Pažintis iš arti su kino, teatro, estrados, klasikinės muzikos žvaigždėmis mokė domėtis įvairiapusiu menu.

Esu išleidęs šiuos poezijos rinkinius: „Pasauli, mylimas ligoni“ (1994 m.), „Lietaus brolis“ (1995 m.), „Esi, kad būtum“ (2008 m.), „Žagarės lauktuvės“ (2015 m.).

Poezija – tai mano ištikimoji palydovė sielos kelionėje su ilgesio šviesa per kasdienę rutiną...

Pavasario pradžia

Iš kur šita jėga – sutraiškyt ledą,
It nusimetus šarvus, švystelti lytis
Į plačią jūrą – džiaugsmo pradžia,
Įveikiant drąsiai bet kokias kliūtis?

Pakėlęs galvą, dangumi stebiesi –
Droviai skaidrėja skliautų pakraščiai –
Ir vis dažniau, dažniau grėžies į šviesą,
Kuri tave išgelbės, o ne teis.

Tik tu

Nebeskiriu jau vakaro nuo ryto.
Ruduo dar ar žiema?
Neliko man pasauly nieko kito –
Tik tu, tik tu viena.

Nuo tavo žvilgsnio karšta man ir šalta,
ir gera, ir baisu.
Nebežinau, ar teisintis, ar kaltinti,
ar slėptis nuo visų?

Drąsus aš su tavim ir toks bejėgis
nuo priekaištų tavų.
Tu – mano sąžinė, tiesa ir gėda,
gyva šviesa dievų.

Aš be tavęs – akklasis muzikantas,
su tavim – prakeiktasis aš ir šventas.

Sukasi, dyla, rūdija
metai,
o viltys iš gyno
metalo ar dirbtinio
pluošto
nebepaglosto –
ryte praryja
ir net nesukosti.

Nesižemink

Neieškok,
Ko nepametei,
Ir negeisk,
Kas ne tavo,
Ten telikus
Kapavietė,
Širdį užgavus.

Ten – tik
Vienišas laužas,
Nakty
Pasiklydęs.
Ten – tik vėjai padaužos,
Jie tavęs
Neišgydys.

Nežiūrėk
Į tą pusę
Ir daugiau
Nesižemink,
Tu esi tam,
Kad būtum
Brangus
Kaip gyvenimas.

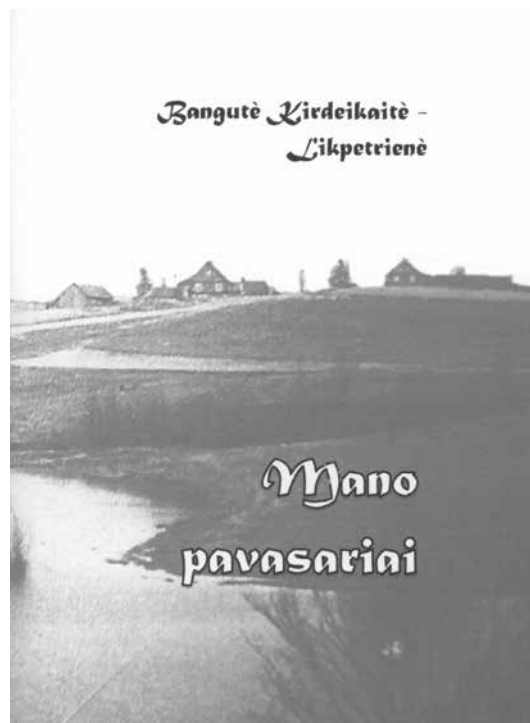
Žemė meldžiasi dangui

Atsilapojus rugpjūčio langą,
Akis tereikia pakelti į dangų.
Danguj – lobynas aukso pažertas,
O po juo Žemė lyg prie
Aušros Vartų.
Meldžias nakties tyloj žvaigždėtoj
Už mūsų nuodėmes Viešpačiui.
Atsilapojus rugpjūčio langą,
Žemė meldžiasi Dangui.

Nauji radviliškėnų leidiniai

**Baisogalos priestočio
gražiadarbiai** (sudarė Regina Vaitkevičienė,
Raimonda
Juknevičienė). 2015 m.

**Mano
pavasariai.**
Bangutė
Kirdeikaitė-
Likpetrienė. 2015 m.

Tėviškėlė

Tėviškėlės dalia –
ar toli, ar arti –
visad būti šalia
ir nelikt užmaršty.
Kur bebūtum, lydės,
ji tenai – kur namai,
nepaklysti padės,
saugos meilės sparnais.

Vyšnių sodu žydės
ji tavuosiuos sapnuos,
prisiglaus prie širdies,
kai sugrįši namo.

Su tavim, kai šviesu,
su tavim, kai skaudu,
vis tave atrandu,
vis kasdien prarandu.
Tu man – kraštas dainų,
svaigus Nemuno vingis,
su tavim gyvenu
neramus ir laimingas.

Tu – tokia man viena
su naktim ir diena,
su arimų laukais,
upėm, pievom, miškais.

Gilus tavo dangus,
laisva žemė tava,
tu – gyvenimas mūs,
mūs širdžių LIETUVA.

Saulėti Šeduvos gvazdikai

Saulėti Šeduvos gvazdikai
įgels, sugels lig paširdžių
ir su manim ilgam paliks jie,
kol visos nuoskaudos pražus.

Lydės su liepom apkarpytom
miestelio gimtojo gatve
saulėto ilgesio gvazdikais
nušvitusi man Šeduva.

Važiuoju per lietu.
Pakelėm išlietas –
lubinų violetas.

Siela dainuote dainuoja –
namo, namo aš važiuoju,
ilgesio nugalėtas.

Eligijos Zoltnerienės nuotrauka

Jūs dovanojate regėjimą

(poezijos rinkinys, kuriame spausdinama ir
radviliškėčio Antano Stančiko kūryba).
2015 m.

Mūsų jaunos dainos.

Vilimas
Malinauskas.
2015 m.

TIESIOG DYVAI!

Taip apie įvairiausius senų žmonių porinimus, kurių daug yra užrašiusi, surinkusi, sako kraštiečių MARIJONA BIRUTĖ NAVAKAUSKIENĖ. Pasakojimų, susijusių su mūsų kraštu, čionykščiais vietovardžiais, ji atsiuntė ir žurnalo skaitytojams.

Paukštelių balsai

Dievas pasiuntė savo paukštelių į žemę, kad tie nustebintų žmones gerais darbais. Atskrido paukšteliai ir nusileido tuoj už Šiaulėnų, ties Pašušviu. O čia labai gražu: aukšti medžiai, ilga alėja, puošnus dvaras. Sutūpę ant medžių šakų, ėmė čiulbėti, ulbėti. Labai gražiai giedojo, jų giesmeles girdintiems kojos pačios kilnojosi. Vyrai, moterys, vaikai ėmė šokti. Garsas apie paukštelių čiulbėjimą, ulbėjimą pasklido po Bloškius, Šilus, Sklioriškius ir kitus dvarus, žemes. Galvoja tenykščiai, kaip tuos čiulbuonėlius prisivilioti į savo žemes, tegul jie pagieda ir jų dvaruose.

Nuvilnijo garsas apie tuos nepaprastus paukštelių ir per Šiaulėnus. Šiaulėnų ponas nugirdo, jog jiems privilioti tiks elnias devyniaragis. Ėmė ir sugalvojo pašaukti jį, bet kur tokį rasti?! Klausinėja ponas praeivių, pirklių, atsistojęs prie taip vadinamo Mūro kryžiaus, vėliau – prie dvaro vartų ir ant Šiaulėnų tilto. Išgirdo iš vienos senelės, jog kartą per mėnesį tas devyniaragis atleikia ant auksinio Šiaulėnų tilto arba pasirodo miestelio aikštėje, prie paminklo, ant kurio karžygiai, o vėliau caras stovėjo. Ta moteriškė aiškino, jog elnias atleikia iš taip vadinamo Rojaus kampilio, nuo Šušvės. Kad sugautum, reikia jam dobilų pamesti, o kai elnias ims tuos dobilus ėsti, vadžias jam ant kaklo užmesti. Negalima liesti tik elnio ragų, kurie auksu tviskės, mirgės. Taip bus galima tą elnią parsivesti ir prisijaukinti, tik neilgam laikui. Ir būtinai neužmiršti raudonų dobiliukų jam paduoti. Ant elnio devynių ragų ir gali atlekti tie čiulbuonėliai. Tik tada nepaprasti paukšteliai šiaulėniškiams ulbės, čiulbės.

Ponas viską padarė taip, kaip senoji pasakė. Ir labai greit tas elnias vaikštinėjo po Šiaulėnų dvaro

sodą, aukštai iškėlęs savo devynis plačius ragus. Ant jų tupėjo Dievo siųsti stebuklingi paukšteliai. Kartais elnias stovėdavo ant tilto, o kartais aikštėje. Kai nuo paminklo nugriuvo caro statula, ant postamento užsoko elnias su paukštyčių būriu. O paukštukai taip ėmė ulbėti, čiulbėti, jog visi miestelio gyventojai išpuolė lauk žiūrėti, iš kur tokie garsai. Tie spalvingieji paukšteliai pasklido ir po kitus dvarus, po plačias šiaulėniškių valdas. Ir kiekvienam vyrui, moteriškei, vaikeliui dovanojo gražų balsą. Tie ėmė traukti dainas, sustoję prie Šušvės, prie Daukšlaukio, Sodaičių, Marijoniškio, Gražvydų, Gervynės (Jasnapolio), Pamieliškių, Startelių, Zasenkos, Beržytės, Šilų... Tai – senieji sodžiai Šiaulėnų žemėje. Nuvilnijo dainos prie Šušvės, oi, nuvilnijo!..

Kartą per metus iškyla miestelio aikštės viduryje paminklas. Ant jo – devyniaragis elnias, ant auksu spindinčių jo ragų tupi Dievo siųsti stebuklingi paukšteliai ir traukia nuostabias melodijas. Šiaulėniškiai klausosi, klausosi, pasidaro gera, ramu jų širdyse, užsimiršta visi rūpesčiai, rūpesteliai. O paukšteliai vis gieda...

Štalmokų akmenys

Kartą gyveno senoji Moka su mokiukais. Jų buvo daug. Pasižiūri kairėn – akmenys, pasižiūri dešinėn, pasimato dar didesni. Iš kur tas mokų pavadinimas?

Aiškina taip. Senais laikais čia ir ties Žeimiais buvo karinga žemaičių gentis, kuri akmenis mokais šaukė. O tų mokų čia gausybė. Kartą labai lijo. Sugalvojo senoji Moka eiti sausesnės vietos ieškoti. Surinko savo vaikus ir patraukė į Užkalnius. Vaje, sušlapo kojas, nes aplink pelkės, vilkai šalia vis bindzi bindzi... Keliauninkams pasidarė nejauku. Kadangi akmenys buvo sunkūs, į stalą panašūs mokai sugulė ant žemės, o kiti per juos perėjo į sausesnę pelkės ►

dalį. Ten atsistoję, mažesnieji sukibo rankomis ir taip ištempė kitus savo brolius iš pelkės. Išbrido į Ostravą, vėliau į Sausgirę. Kai nustojo lyti, visi palengva nutipeno namo. Didesnieji akmenys plokšti, panašūs į stalo viršų, todėl vietiniai juos praminė stalo mokais. O vienas šveplas žmogus, pamatęs einančius akmenis, tarė:

– Moka su savo mokiukais ain. Štalo mokai, Štalmokai, štalmokiukai...

Taip ir prigijo kaimui toks pavadinimas. O akmenys saugojo kaimą nuo visokių priešų. Jei kas, susiglaudžia, ir priešai, kaip tie vilkai, bindzi bindzi atgal į Užkalnius ar dar toliau.

Kartais pelkės gyventojai ant stalo pavidalo akmenų puotą ima kelti. Visi Užkalnių pelkės gyviai sueina, prasideda jų linksmybės. Linksmia juos visokiausios miglos, ūkai, rūkai. Tie dažniausiai plaikstosi su baltais, kartais su pilkais aprėdais. Atleikia kipšiukai, ima plazdenti jaunos raganikės. Tada Stalmokų kaime atsibunda ir apsamoję rieduliai. Pramerkia akis, iššiepia bedantes burnas ir ima krizenti. Ilgai tie smagumai tęsiasi. Dainas traukia vilkai, pasirodo lapių choras, vaikščiojantys po pelkes žiburiukai. Labai įspūdingai ta eisena atrodo vakare. Visi laukia jų vaidinimo. Ima net kiškiai striksėti. Tuo metu lapės nešioja kiškiukus, vilkai – senus kiškius. Tikras cirkas! Kai baigiasi naktis, Užkalnių pelkės veikėjai patraukia namo. Vėl užmiega seni apsamoję Stalmokų rieduliai.

Praeina savaitė, kita, o jos vaikai vis dar neprausiti – lietaus nėra. Tai kas vaikus nupraus? Dažnai Moka. Kaip? Surikiuoja visus mažuosius ir patraukia prie upės. Mokiukai, pamatę upę, riste nusirita nuo Šušvės kranto tiesiai į vandenį. Mačiusieji tvirtina, jog tada vandenys tykšta vos ne iki dangaus. Moka ramiai guli vagoje, džiaugiasi savo tvirtais, stipriais vaikais. Šalia atsiranda gerbėjai – apsamoję upės rieduliai. Pakaušiai jų pliki, jie vos ne žlibi, bet rankas jos pusėn tiesia. Šypsosi Moka, stumia jų rankas tolyn. O tiems seniems to ir reikia! Vėl čiupt už gražuolės rankos! Kai toji netenka kantrybės, patraukia namo su savo vaikais.

O aplink šnibždasi: „Štalmokiukai aina, Moka aina...“

Vaikšto baltutės, raudonutės

Ten, kur žemos vietos, gyvena baltutės. Tai – ne žmonės, o žmogaus stovylos. Eina eina, išnyksta – nieko nesimato! Vėl pasirodo. Sako, jos mėgsta sekti žmogų.

Girdėjau taip. Atėjo balta paklode apsigaubusi moteriškė į Dirvonų, Dirvoniškėlių kaimus. Juose

gyveno kelios daugiavaikės šeimos. Padėjo krepšį už durų ir plaukte nuplaukė į žemą vietą. Kitą dieną krepšely buvo mažo vaiko dūšėlė. Vos spėjo apraudoti vaikelį, vėl krepšys už durų. Kitą rytą baltutė rado senelės ar senelio dvaselę. Iš naujo raudos, ašaros. Po dviejų dienų – dar du krepšiai. Ir taip tuose namuose neliko gyvųjų.

O raudonutės? Tos dar negailestingesnės. Jos rengdavo „raudonos veselijos“ dienas Sidarių kaime, ant Raudonosios veselijos kalnelio. Vaikščiojo visos raudonos, lūpos, net nosys buvo tokios. Gėrė, vai gėrė jos žmonių kraują! Po raudonučių apsilankymo nė vieno gyvo žmogaus sodžiuose nelikdavo. Sakydavo, jog tada kaminuose pelėdos vaikus vedė, po sodžius šunys, vilkai, lapės cimpinėjo...

Tai kas tos baltutės, raudonutės? Ogi choleros, maro, šiltinės valdovės. Jos kiekviename senajame sodžiuje pabuvo, 1711 metais ir radviliškėčių nepasigailėjo. Visus išguldė. Liko tušti laukai, pustynės ne tik Dirvonų kaime, bet ir daug kur kitur.

Upe plaukia valtėlė

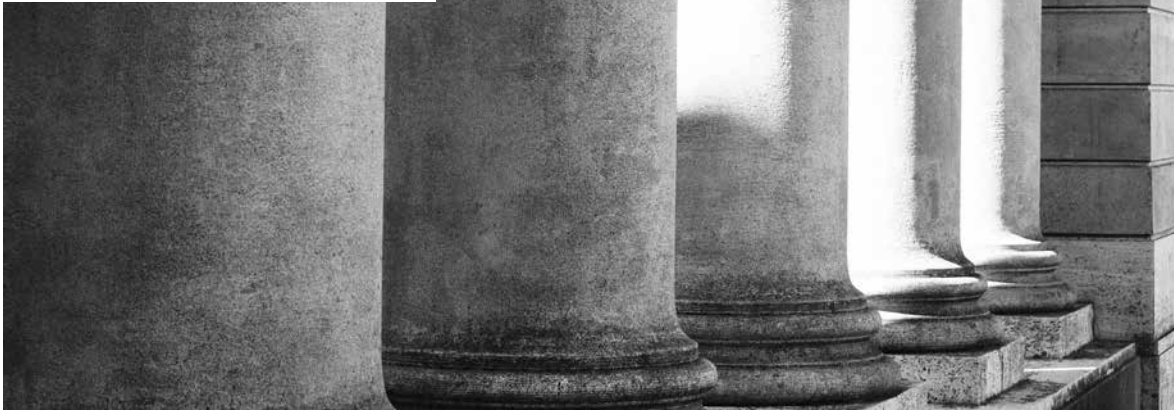
Šušvės upėje kartais plaukia valtėlė, kurioje stovi moteris, šalia jos – vyras. Aiškiai matosi jų liemenys, krūtinės, galvos. Žmonių pavidalai – iš šviečiančių žvaigždžių, kurios išryškėja tamsesniame debesėlyje. Jis supa šias lengvas, judančias būtybes. Kai ima labiau blizgėti žvaigždėlės, labiau išryškėja vyro siluetas. Vyras irkluoja valtį, o šalia esanti moteris ant rankų pakelia žaltį. Vėjas ima plazdenti jos baltą švytintį drabužį, ilgus ilgus plaukus. O valtėlė plaukia link Tymonių, kur yra Monų įlankėlė. Pranyksta, vėl atsiranda su švytinčiais žmonėmis...

Galima juos visiems pamatyti, tik reikia Monų lankoje pasėdėti. Išvysi protėvių švytėjimą. Jie rankoje laikys molinį puodą, o jame šokinės liepsnelės. Tai būna tik tamsią naktį, kai Šušvė savo ranka nuima miglos skraistę. Tada ta moteris su vyru prakalbės, prakalbės ir šokanti liepsnelė. Netrukus aplink valtėlę pasirodys žalčiai, o gal ungučiai. Šalia valtėlės jie plauks, kartais valtėlę pakėlę nešte neš. Tada ant alkakalnių bus padėtos žalčio karūnos, į dangų kils liepsnelės. Sužaliuos krivūlė ant Šiaulės kalno, sužydės ji ir ant Šiaurės, Birutės kalnų, prie Mažuolių, Sklioriškių, Sidarių, Šiaulaičių pilkalnių šventų..

Panaudota Rimanto Petriko nuotrauka

■

RADVILIŠKIO RAJONO KULTŪROS RENGINIAI (2016 M. PUSMETIS)

2015 m. rajono kultūros įstaigų tinklą sudarė: 5 kultūros įstaigos, turinčios juridinį statusą (Radviliškio miesto kultūros centras, Daugyvenės kultūros istorijos muziejus-draustinis, Radviliškio viešoji biblioteka, Etninės kultūros ir amatų centras, Šeduvos kultūros ir amatų centras), 24 įstaigos (kultūros namai, pramogų ir šokių salės, bendruomenių namai, esantys prie seniūnijų), atliekančios kultūros centrų funkcijas. Kultūrinę veiklą taip pat organizavo du daugiafunkciai centrai: Palonų ir Kutiškių.

Visuose juose per metus įvyko 2 123 įvairūs renginiai; gauta 21 780 eurų projektinių lėšų, 181 673 eurai – specialiųjų.

Sausio pradžioje prie Radviliškio sporto arenos įrengta ir pradėjo veikti čiuožykla. Joje grojo muzika, tamsiu paros metu ji buvo apšviesta. Idėja išlieti čiuožyklą kilo aktyviam miesto jaunimui.

Sausio 6 d. Radviliškyje apsilankę Trys Karaliai paskelbė didžiųjų metų švenčių pabaigą ir drauge su radviliškiečiais užgesino pagrindinės miesto eglės girdulius. Šventėje pagerbti žmonės ir individualių namų savininkai, gražiausiai papuošę savo aplinką kalėdiniu laikotarpiu. Radviliškio miesto kultūros centras padėjo visoms 27 organizacijoms, įstaigoms, papuošusioms savo eglutes „Eglučių kalne“. Šventėje surinktos nupuoštos eglutės;

Kelmėje radviliškiečiui Stanislovui Špukui įteiktas svarbiausias šalies tautodailininkų įvertinimas „Aukso vainikas“. Šis kalvis, kryždirbys, dalyvavęs respublikinėje parodoje, apdovanotas kaip vienas iš geriausių pripažintų metų meistrų. Jis savo dirbiniais yra papuošęs ne vienerias šalies kapines.

Sausio 8 d. Viešojoje bibliotekoje atidaryta bendra Radviliškio rajono technologijų mokytojų kūrybos ir Kutiškių daugiafunkcio centro keramikos būrelio narių darbų paroda.

Sausio 9 d. Radviliškio šokėjų bei muzikantų kolektyvai – „Šelmiai“ ir „Radvija“ (vadovai E. Verpetinskas, J. Stakvilevičienė) – buvo pakviesti koncertuoti Pakruojo rajone, Pašvitinyje ir Degėsiuose.

Sausio 10 d. Radviliškio viešosios bibliotekos lėlių teatras „Boružėlė“ Radviliškio Švč. Mergelės Marijos Gimimo bažnyčioje parapijiečiams parodė spektaklį „Kalėdų dovana“;

Šeduvos, Lietuvos mažosios kultūros sostinės, kultūros ir amatų centre įvyko tradicinis Lietuvos humoro grupių festivalis „Vieni juokai“. Į svečius pas šeduviečių humoro grupės „Sprandžina“ (vadovė I. Stanulienė) artistus atvyko daugelis kitų šio žanro kolektyvų. Renginio šeiminkai parodė naują programą „Meilė ne seilė“;

ten pat įvyko renginys „Pabūkime kartu“, skirtas senyvo amžiaus, neįgaliems socialinių paslaugų gavėjams, gyvenantiems Šeduvos, Radviliškio, Pakalniškių seniūnijose.

Sausio 11, 13 d. Šiauliuose vyko regiono atrankos į XIX nacionalinį B. Dvariono pianistų konkursą etapas. Dalyvavo ir Radviliškio muzikos mokyklos jaunosios pianistės, iš kurių E. Dambrauskaitė ir A. Korsakaitė (mokytojos A. Šakėnienė, V. Silickaja) tapo šio etapo nugalėtojomis.

Sausio 12–13 d. rajone minėta Laisvės gynėjų diena. Radviliškyje aukotos šv. Mišios, Kultūros centre išklaustas rajono mero A. Čepononio pranešimas, žiūrėtas filmas „Mes dainuosim“. Vyko pilietinė akcija „Atmintis gyva, nes liudija“, degė atminimo laužai. Kultūros centre surengta archyvinių nuotraukų paroda „Laisvės dienos paminėjimai Radviliškyje“.

Sausio 20 d. startavo antrasis „Bibliomūšis“, kuriame dalyvavo šeduvių, baisogaliečių ir radviliškietiečių komandos. Tai buvo proga turiningai praleisti laiką ir patikrinti savo žinias.

Sausio 22 d. Radviliškio muzikos mokyklos merginų vokalinis ansamblis „AD LIBITUM“ ir solistė Toma Saveljevaitė (mokytoja I. Petrauskienė) drauge su kitais Radviliškio rajono jaunaisiais dainorėliais dalyvavo LTV vaikų ir moksleivių konkurso „Dainų dainelė“ zoniniame ture Naujojoje Akmenėje.

Sausio 22–24 d. Radviliškio rajono savivaldybė pirmą kartą dalyvavo Vilniuje, „Litexpo“ parodų ir kongresų centre, vykusioje IV tarptautinėje turizmo ir aktyvaus laisvalaikio parodoje „Adventur“. Joje radviliškietiečiai pristatė savojo rajono kraštovaizdžio, paveldo, gamtos įvairovę, naujoves bei 16-ąjį Burbiškio dvaro festivalį „Tulpių žydėjimo šventė“.

Sausio 23 d. beinoraviečiai rinkosi į renginį „Mankštinkis, sportuok, bendrauk visą parą! Ir joks šaltis nebaisus!“, skirtą šeimoms. Jį organizavo nuolatinė bibliotekos rėmėja, kraštiečių, Tarptautinės futbolo federacijos teisėja V. Kurpytė-Skipitienė. Renginyje sportuota, diskutuota, pramogauta.

Sausio 29 d. Pociūnų kaimo bibliotekoje įvyko tenyktės gyventojos T. R. Karvelienės knygos „Atsakomybė“ sutiktuvs. Dalyviai kalbėjosi apie Burbiškio dvaro atkūrimo pradžią atpasakojančią knygą, jos išleidimo aplinkybes, klausėsi autorės prisiminimų.

Sausio 30 d. Radviliškio rajono gyventojai ir svečiai pirmą kartą buvo pakviesti į Burbiškio dvaro surengtą žiemos šventę. Tuo norėta dalyviams parodyti parko žiemiškąjį grožį, pasiūlyti jiems nuotaikingų varžybų, pramogų;

Tyrulių seniūnijos kultūros salėje vyko Padėkos šventė. Nominacijomis ir apdovanojimais pagerbti aktyviausi seniūnijos gyventojai. Koncertavo Tyrulių moterų vokalinis ansamblis.

Vasario 7 d. Kleboniškiuose įsikūrusiame etnografiniame kaime žiemą iš kiemo varė Radviliškio miesto kultūros centro, Šeduvos kultūros ir amatų centro, Pociūnėlių kultūros namų, Palonų daugiafunkcio centro kolektyvai, taip pat gausūs žiūrovai, Lietuvos istorinių transporto priemonių išsaugojimo asociacijos „Retromobile“ nariai pristatė senovinių automobilių kolekciją.

Vasario 8 d. Radviliškio viešojoje bibliotekoje atidaryta pirmoji radviliškietės Žydros Jomantienės meninių darbų paroda. Eksponuoti skiautiniai, tapybos darbai, įvairiausiomis technikomis padaryti papuošalai ir kita.

Vasario 11 d. Viešojoje bibliotekoje kvietė šventė „Trispalvės gobiami. Trijų kartų atstovų Vasario ▶

16-ąją išgyventos istorijos“. Į renginį atvyko trijų kartų atstovai: partizanų rėmėjų dukra J. Petrėtienė, politinė kalinė G. Baliutienė ir V. Kačinskas, kuris su bendramoksliais 1982 m. vasario 16-ąją atėjo į savo mokyklą įsisegę simbolines trispalves ir už tai skaudžiai sumokėjo. Jie pasidalijo prisiminimais, mintimis apie laisvės suvokimą šiandien. Muzikavo Radviliškio muzikos mokyklos merginų grupė „AD LIBITUM“ ir solistė Toma Saveljevaitė;

Pakiršinio amatų centre apdovanoti vaikų piešinių konkurso „Nupiešk Kalėdų senelio kojine“ nugalėtojai. Pagrindinis prizas – megztos raštuotos vilnonės kojinės – atiteko U. Tubytei iš Radviliškio lopšelio-darželio „Kregždutė“. Renginyje koncertavo Radviliškio dainavimo studija „Džia-da“ (vadovė A. Meškauskienė).

Vasario 12 d. Vilniaus universitete atidaryti Bibliotekų metai. Iškilmingame renginyje dalyvavo Radviliškio viešosios bibliotekos atstovai;

Baisogaloje surengta Karjeros diena. Jos dalyviai apsilankė miestelio bibliotekoje ir susipažino su bibliotekininko profesija;

Radviliškio Gražinos pagrindinėje mokykloje iškilmingai atidarytas mokyklos istorijos muziejus. Seimo narys, profesorius V. Juozapaitis pasidalijo prisiminimais apie metus, praleistus toje mokykloje. Pasak muziejaus vadovės D. Skvarnavičienės, muziejuje vyks renginiai, susitikimai su buvusiais mokiniais bei mokytojais, netradicinės pamokos, akcijos, čia laukiami ir miesto bendruomenės nariai.

Vasario 13 d. Palangoje vykusios šventės „Palangos stinta 2016“ parodė, atidaryme dalyvavo Radviliškio kultūros centro liaudiškų šokių kolektyvas „Patrepšėlis“ (vadovė V. Gilienė).

Vasario 15–16 d. Minaičių kaime, prie memorialo, skirto Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. Deklaraciją pasirašiusiems Lietuvos partizanų vadams, paminėta Lietuvos valstybės atkūrimo diena. Tarp dalyvavusių svečių – partizanų vado generolo A. Ramanausko-Vanago dukterė A. Ramanauskaitė-Skokauskienė, kiti. Prisiminta istorija, aidėjo salvės, skambėjo posmai ir melodijos;

Vasario 16-oji paminėta Radviliškyje. Kultūros centre radviliškiečiams buvo skirti šventiniai sveikinimai, posmai, šio centro meno kolektyvų koncertas. Radviliškio rajono savivaldybės mero Padėkos raštais ir ženkleliais „Lietuvos laisvės liepsna“

apdovanoti labiausiai pasižymėję radviliškiečiai. Savo darbų parodą pristatė Radviliškio rajono kūrėjai. Joje dalyvavo 92 autoriai, eksponuoti 583 suaugusiųjų ir 52 vaikų kūriniai;

išskirtinę dieną bendru renginiu paminėjo Sida-bravo, Beinoravos ir Vadaktų gyventojai. Pagerbti nusipelnę seniūnijos žmonės, vyko koncertas;

Aukštelkuose šventės proga surengta Apdovanojimų popietė. Alksniupiuose tąkart skambėjo padėkos žodžiai pilietiškiems, savo kraštą mylintiems gyventojams, koncertavo vietos meno mėgėjai. Šeduvos globos namuose šventės dalyviai prisiminė patriotines Maironio eiles, giedojo „Tautišką giesmę“.

Vasario 19 d. Baisogalos mokykloje-darželyje įvyko susitikimas su rašytoju Tomu Dirgėla. Svečias papasakojo apie save ir savo knygą „Apie raganą Šiokiątokią“, paskaitė jos ištrauką.

Vasario 20, 27 d. Beinoravos bibliotekos rankdarbių mėgėjų klubo „Idėjų skrynelė“ nariai rinkosi į popietes ir darė dekoruotus dirbinius iš odos. Šios technikos beinoraviečius mokė Šniūraičių bibliotekos vyresnioji bibliotekininkė A. Zaturskienė. ▶

Vasario 22 d. Radviliškio viešojoje bibliotekoje miesto visuomenei pristatytos VŠĮ Leidybos idėjų centro išleistos knygos „Asmenybės 1990–2015 m. Lietuvos pasiekimai“ ir „Kas bus kas. Lietuvos ateitis“. Kartu tai buvo susitikimas su kraštiečiais, patekusiais tarp iškiliausių Lietuvos asmenybių. Renginyje dalyvavo LR Seimo narys, profesorius V. Juozapaitis, LR Seimo narys V. Gailius, Grinkiškio J. Poderio gimnazijos mokytojai A. ir K. Indrėkai, kiti.

Kovo 3 d. Aukštelkų biblioteka krašto žmones sukvietė į savo 70 metų jubiliejaus šventę „Laiko, žmogaus ir žodžio sąskambiai“. Apžvelgtas įstaiogos nueitas kelias, pagerbti jos darbuotojai, surengtas šventinis koncertas.

Kovo 5 d. Beinoravos pramogų ir šokių salėje šurmuliavo Kaziuko mugė „Ir batuoti, ir basi – į kermošių tekini“. Šis visų pamėgtas renginys bibliotekos ir kultūros namų darbuotojų iniciatyva organizuotas šeštus metus iš eilės.

Kovo 8 d. 2015 metų iškiliausią Šiaulių regiono moterimi išrinkta radviliškietė Jolanta Margaitienė. Ji – Šeimos labdaros ir paramos fondo globėja, Radviliškio rajono savivaldybės administracijos direktorė, „Moters saulės“ titulus suteiktas už labdarinę veiklą bei pagalbą Radviliškio rajono gyventojams, atjautą aplinkiniams.

Kovo 9 d. Šiaulėnų bendruomenės namuose atidaryta praėjusią vasarą rajone veikusių kūrybinių dirbtuvių darbų paroda „Radviliškio kraštas – dailėje ir eilėse“.

Kovo 10 d. Radviliškio viešojoje bibliotekoje atidaryta autorinė šiauliečio menininko Alvido Paškausko skulptūrų paroda.

Kovo 11 d. Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo dienos proga Radviliškio jaunimas sumanė akciją „Laisvės paukštis“. Kultūros centre svečiai ir rajono vadovai pasveikino gyventojus, aktyviausiems įteikti mero Padėkos raštai ir ženkleliai „Lietuvos laisvės liepsna“;

Sidabravo kultūros namuose vyko Sidabravo gimnazijos patriotinės dainos festivalis, geriausiems mokiniams įteikti „Gerumo spindulėliai“, abiturientai buvo pakviesti į seniūnijos salę ir pasirašė Garbės knygoje;

Kovo 17 d. sostinėje surengtas Vilniaus radviliškėnų sambūris. Jame dalyvavo ir iš Radviliškio atvykusi delegacija, vadovaujama rajono mero A. Čepononio. Tartasi dėl bendrų pastangų ruošiantis Radviliškio 450 metų sukakčiai, pristatytas tam skirtas projektas „Gerų darbų ambasadoriai“, pasveikinti kraštiečiai jubilatai, aptarti kiti aktualūs klausimai, pabendrauta.

Kovo 18 d. tyruliečiai į gyvenvietės biblioteką sunėšė savo rankdarbius parodai. Jos atidarymo renginyje diskutuota apie kūrybą, laisvę kurti.

Kovo 19 d. Lietuvos teatrų festivalis „Mizanscena“, vykęs Šeduvos kultūros ir amatų centre – vienas iš Lietuvos mažosios kultūros sostinės renginių. Žiūrovams spektaklius parodė Gargždų miesto ir Biržų kultūros centro teatrai, taip pat dalyvavo aktorius R. Kazlas.

Kovo 21 d. Šeduvos malūne įvyko konferencija, kurioje šis miestas pristatytas kaip Lietuvos mažoji kultūros sostinė, supažindinta su jos šiemet numatomais renginiais;

Šeduvos lopšelio-darželio bendruomenė rinkosi dekoruotais tuščiaviduriais mangučiais puošti kieme augantį abrikosmedį. Šiemet pagerintas 2015 m. pasiektas rekordas – sukabinta net 4 146 mangučiai;

Radviliškyje pirmą kartą buvo švenčiama Pasaulinė poezijos diena. Kultūros centre įvyko susitikimas su poete, Seimo nare D. Teišerskyte.

Kovo 22 d. Aplinkos ministerijos salėje apdovano-
noti Etnokultūrinius regionus atspindinčio krašto- ▶

vaizdžio atrankos konkurso nugalėtojai. Vietove, geriausiai atspindinčia savitus Aukštaitijos regiono kraštovaizdžio bruožus, pripažintas Radviliškio rajono Kleboniškių gatvinis kaimas ir jo apylinkės.

Kovo 24 d. radviliškietėi Viešojoje bibliotekoje susitiko su rašytoju, politiku Sauliumi Stoma. Svečias apibūdino savo kūrybą, pristatė naują romaną „Skylė, dėžė ir meilės kalnas“.

Kovo 25 d. Šeduvos gimnazijoje jau aštuntą kartą vyko respublikinis prancūziškos dainos festivalis „L'amour change le monde!“. Žiūrovai pamatė 25 pasirodymus iš 21 šalies mokyklos.

Kovo 31 d. Radviliškio viešojoje bibliotekoje pakvietė prisiminimų vakaras „Vadinkite mane sėjėju“, skirtas kraštiečiui šviesuoliui Vladui Žeromskiui atminti. Jame dalyvavo šviesuolio dukros B. Panumienė ir S. Kuprijanovienė, kiti artimieji, etnologijos daktarė G. Kirdienė, jos studentės M. ir T. Andrijauskaitės, Baisogalos kapelos „Žvangulis“ vadovas, kompozitorius V. Malinauskas, tenykščio folkloro ansamblio „Dainoriai“ vadovas P. Kablys, kiti svečiai. Prisimintas V. Žaromskio, muzikos instrumentų meistro, muzikanto, literato gyvenimas, palikimas, pristatyta B. Panumienės sudaryta knyga apie jį „Vadinkite mane sėjėju“, klausytasi jo kūrinių.

Balandžio 1 d. Radviliškio miesto kultūros centre atidaryta radviliškietėi dailininko R. Dagio tapybos paroda „Brūzgnų tonai“.

Balandžio 2 d. tarptautiniame konkurse „Magiški tiltai“ Vienoje (Austrija) Radviliškio muzikos mokyklos mokinės E. Dambrauskaitė ir J. Krikščiukaitė (mokytoja A. Šakėnienė), V. Domrina (mokytoja V. Silickaja), saksofonininkų ansambelis (mokytojas D. Baltutis) laimėjo I vietas. Kiek anksčiau Prahoje (Čekija) įvykusiame konkurse „Prahos žvaigždės“ saksofonininkų ansambelis – G. Golubevas, A. Česas, V. Špakauskas, G. Verdingas (mokytojas D. Baltutis), E. Dambrauskaitė iškovojo I vietas, J. Krikščiukaitė (mokytoja A. Šakėnienė), V. Domrina (mokytoja V. Silickaja) – II vietas..

Balandžio 3 d. Radviliškio kultūros ir poilsio parke esančiame Latvių kultūros centre atidaryti Radviliškio rajono tautodailės namai;

Daugyvenės kultūros istorijos muziejaus-draustinio Kleboniškių kaimo buties skyriuje surengta tradicinė Atvelykio popietė vaikams „Velykų bobutės dovanos“. Vaikai, jų mamos ir močiutės atsinešė savo margučių, dalyvavo edukacinėje pamokėlėje – mokėsi kiaušinių dažymo ir marginimo vašku meno, kurį aiškino ir demonstravo pakalniškietė A. Ambutienė, gavo gausių dovanėlių.

Balandžio 7 d. Radviliškio viešojoje bibliotekoje įvyko Bibliotekų metams skirtas renginys – susitikimas su tautodailininke, lėlių siuvimo meistre A. Liaudanskiene iš Šiaulių. Parengta ir jos sukurtų lėlių paroda.

Balandžio 12 d. grupė Radviliškio viešosios bibliotekos darbuotojų, knygų bičiulių klubo „Beržė“ narių ir TAU klausytojų išvyko į Naisius. Jie susipažino su šios įdomiai tvarkomos gyvenvietės praeitimi ir dabartimi, Šiaulių koncertų salėje „Saulė“ pamatė „Naisių vasaros“ teatro sceninę kompoziciją „Krintant žvaigždei la la la“. Išvyka surengta įgyvendinant Bibliotekininkų draugijos Radviliškio skyriaus projektą.

Balandžio 13 d. Viešojoje bibliotekoje atidaryta kraštietės dailininkės G. Stugienės tapybos darbų paroda „Prisiminimai“. Ekspoziciją radviliškietėms pristatė pati autorė ir menotyrininkė V. Gričiuvienė.

Balandžio 14 d. Radviliškyje, Eibariškių mikrorajone, radviliškietėi drauge pasodino 100 ąžuoliukų, skirtų Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmečiui įamžinti;

Alksniupių pagrindinė mokykla ir kultūros namai įvairių šalies pagrindinių mokyklų dainininkus pakvietė į festivalį-konkursą „Dainuoju pavasarį“.

Balandžio 15 d. Radviliškio rajono savivaldybės kultūros darbuotojai Kultūros dieną minėjo išvykoje po Suvalkiją. Jie aplankė Zyplių dvarą, Suvalkiečio sodybą Pervazninkų kaime, Lukšius, Gelgaudiškį, piliakalnius ir kitas įdomias to krašto vietas;

Radviliškio kultūros centro liaudiškos muzikos kapela „Seni pažįstami“ (vadovas S. Jagminas) Šiaulių kultūros centro Rėkyvos skyriuje įvykusioje respublikinėje šio žanro šventėje-varžytuvėse „Rėkyvos bangos 2016“ pelnė nominaciją „Smažiausia polka“.

Balandžio 16 d. Radviliškio kultūros centre suorganizuotas liaudiškų kapelių festivalis „Žemėj Lie- ▶

tuvos". Jame dalyvavo 7 kolektyvai iš Telšių, Zarasų, Nidos, Elektrėnų, Pajstrio, Šiaulių ir Radviliškio. Festivalio organizatorė ir vedėja – radviliškėčių kapelos „Radvija“ vadovė J. Stakvilevičienė;

Radviliškio kultūros centro liaudiškų šokių kolektyvas „Patrepšėlis“ (vadovė V. Gilienė) kartu su kitais Lietuvos ir Latvijos kolektyvais dalyvavo kasmetiniame festivalyje „Mes visad jauni“, kurį organizavo Naujosios Akmenės kultūros centro tautinių šokių kolektyvas „Alsa“.

Balandžio 17 d. Alksniupių kultūros namuose įvyko Radviliškio rajono mėgėjų teatrų šventė „Rampos šviesa“. Žiūrovai matė šiuos teatrų spektaklius: Radviliškio aklųjų ir silpnaregių (rež. R. Petrauskienė), Šniūraičių pramogų ir šokių salės (rež. A. Motiejūnienė), Daugėlaičių pramogų ir šokių salės (rež. V. Šukienė), Tauragės r. Skaudvilės bendruomenės (rež. S. Kancevičius), Šeduvos kultūros ir amatų centro (rež. I. Stanulienė).

Balandžio 21 d. radviliškėčiai Viešojoje bibliotekoje susitiko su aktore G. Baikštytė. Kino aktorė papasakojo apie savo kūrybinę karjerą, pristatė savo knygą „Gyvenimas kaip teatras“.

Balandžio 23–29 d. rajone vyko 16-osios Nacionalinės bibliotekų savaitės renginiai. Viešoji biblioteka savaitės metu savo globėju titulavo Seimo

narij, profesorių, kraštiečių V. Juozapaitį, surengė pokalbį apie bibliotekų tobulinimo galimybes, susitikimą su aktoriais R. Krilavičiūte ir S. Jakubausku, V. Šekspyro kūrybos skaitymus, parodų, ekskursijų, akcijų. Nemažai teminių renginių įvairioms lankytojų amžiaus grupėms organizavo ir kitos rajono bibliotekos.

Balandžio 28 d. Radviliškio jaunimo mokykloje surengta tradicinė pavasarinė mugė. Joje radviliškėčių ir jų svečių laukė įvairių dirbinių mugė, koncertas, liaudies amatų dirbtuvėlės.

Balandžio 29 d. Gražinos pagrindinėje mokykloje žiūrovus stebino 10-asis avangardinio meno festivalis „Aš kitoks“: netradicinių rūbų kolekcijos, šiuolaikinių šokių kompozicijos, avangardiniai mini spektakliai.

Gegužės 4 d. Radviliškio kultūros centro vaikų meno kolektyvai surengė Motinos dienai skirtą koncertą „Mano vaikystės kiemas“.

Gegužės 5 d. – naujas projektas Radviliškyje: orientacinis bėgimas „Kultūrinė orientacija“. Nugalėtojų laukė pagrindinis prizas – kelionė į Europos Parlamentą Strasbūre;

Šaukoto bibliotekoje gyventojai susitiko su kraštiečiu, dailininku Jonu Varnu.

Gegužės 6 d. Radviliškio mieste ir rajone vyko kasmetinė skaitymo akcija „Sustabdyta minutė – knygai“. Viešosios bibliotekos inicijuotame tradiciniame renginyje skaitymai įstaigų, organizacijų darbuotojams, bendruomenių nariams vyksta netradicinėse erdvėse, taip siekiant labiau sudominti knyga ir suburti daugiau jos bičiulių;

Gegužės 7 d. Viešojoje bibliotekoje radviliškėčiai susitiko su aktoriumi R. Bagdzevičiumi.

Gegužės 13 d. Radviliškyje, Latvių kultūros centre, jau antrą kartą šiemet kvietė V. Šekspyro kūrybos skaitymai, skirti jo mirties 400 metų sukakčiai;

Šiaulėnų seniūnijoje atidarytas Šiaulės apžvalgos bokštas.

Gegužės 14–15 d. kvietė tradicinis Burbiškio dvaro festivalis-Tulpių žydėjimo šventė „Tulpių pasaka“. Dalyviai turėjo galimybę grožėtis žydinčių tulpių jūra, klausytis koncertų, lankyti parodas, mėgautis įvairiomis pramogomis. Svečiavosi šalies Premjeras A. Butkevičius, kiti. ▶

Gegužės 15 d. Minaičiuose, prie memorialo, skirto LLKS tarybos 1949 m. vasario 16 d. Deklaracijai atminti, paminėta Partizanų pagerbimo, kariuomenės ir visuomenės vienybės diena;

Gegužės 18 d. Radviliškio kultūros centre kvietė susitikimas su čia veikusios tapybos parodos autoriumi, kraštiečiu, dailininku E. Malinausku.

Gegužės 20 d. Radviliškio kultūros ir poilsio parke – Viešosios bibliotekos projektinis renginys „Pavasarinis knygų kermošius“. Jo lankytojams siūlyta įsigyti įvairių leidyklų naujų knygų, dalyvauti knygų tvarkymo, skirtukų ir kitokių su knyga susijusių amatų dirbtuvėlėse, užsukti į įrengtus rajono bibliotekų šventinius kiemelius ir ten sužinoti apie tose seniūnijose plėtojamą bibliotekinę veiklą.

Gegužės 21 d. Radviliškio kultūros ir poilsio parke – tradicinis Kojinių mezgimo čempionatas „Etniniai sąskambiai“. Jo programoje – lietuviškų kojinių ir latviškų raštuotų pirštinių, paroda, kojinių mezgimo varžybos, praktinis seminaras-koncertas, kita;

Radviliškyje, aikštėje prie fontano, skardėjo tradicinis linijinių šokių festivalis „Pas neužmirštuolę“. Jis, kaip ir kasmet, sutraukė nemažai ne tik dalyvių, bet ir žiūrovų.

Gegužės 22–31 d. Radviliškio kultūros centras surengė dailininkų plenerą „Tarptautinė M. K. Čiurlionio meditacija“. Tokio pobūdžio renginiai jau tapę šios įstaigos puoselėjama tradicija.

Gegužės 25 d. LR Seime pagerbti aktyviausi 2015 m. skaitytojai ir skaitomiausių knygų autoriai. Tarp jų – radviliškiečiai skaitytojai G. Paskočimaitė ir V. Visockas.

Gegužės 25–26 d. nuskambėjo jau tradicinis vargonų muzikos festivalis. Šiomet jis pavadintas „M. K. Čiurlionio įkvėpti vakarai“. Tai – pažintis su šios muzikos žinomais ir pradedančiais atlikėjais, dalyviams – pasidalijimas žiniomis, patirtimi, klausytojams – įsimintini koncertai. Organizavo Radviliškio miesto kultūros centras, Radviliškio Švč. Mergelės Marijos Gimimo bažnyčia, Muzikos mokykla. Festivalio dienomis Viešojoje bibliotekoje veikė M. K. Čiurlionio tapybos paroda.

Gegužės 27–29 d. Šeduvos kultūros ir amatų centre vyko tarptautinis perkusijos festivalis „Ritmo viražai“ – naujovė rajono kultūriniam gyvenime.

Gegužės 28 d. rajone sklandė poezijos paukštė. „Poezijos pavasario 2016“ renginiai – susitikimai su poetais, vertėjais, jų kūrybos skaitymai – vyko Radviliškio viešojoje bibliotekoje, Pašušvyje ir Baisogaloje.

Gegužės 29 d. Šiaulėnų kultūros namams – 60 metų. Surengtas koncertas, prisimintas įstaigos kelias, pagerbti jos darbuotojai ir aktyviausi scenos entuziastai..

Birželio mėn. Daugyvenės kultūros istorijos muziejuje prasidėjo klijimo teatrų sezonas – jų vaidinimai čia vyks iki rudens.

Birželio 1 d. Radviliškio miesto kultūros centre vykusiame renginyje „Radviliškio rajono jaunimo apdovanojimai 2016“ nominuoti, pagerbti aktyviausi, išradingiausi įvairių sferų jaunimo atstovai. Apdovanojimų iniciatorė – Radviliškio rajono savivaldybės jaunimo reikalų taryba.

Birželio 23–24 d. numatyta šventė „Joninės kitaip“: vasarvidžio nakties žygis ir pramogos Radviliškyje, Šeduvoje – projektinis renginys „Šeduva – Mažoji kultūros sostinė“: tėviškėnų sambūris, konferencija, koncertas.

**Parengė Gražina Dunauskienė
Radviliškio rajono savivaldybės ir
Viešosios bibliotekos nuotraukos
Straipsnio titulinė nuotrauka –
Aldonos Petraitytės** ■

“RADVILIŠKIO KRAŠTAS” 2016 NO. 1 (24) SUMMARY OF PUBLICATIONS

“Congratulations” – in the name of Radviliškis district’s locals, a personal anniversary greeting has been given to: merited sports master, handball player Rožė Krumcholcaitė-Stasiulevičienė, artist Jonas Varnas and the editor of the radio station „Laisvoji banga“ Vidmantas Valiušaitis. Congratulations to other locals who are celebrating various anniversaries in the second half of the year.

“The great importance of the small cultural capital” – preface by Irena Seliukaitė. The author highlights the positive changes in culture, the society’s initiative which proves the idea of having the small cultural capitals in Lithuania. Šeduva has been titled as such capital this year, therefore its community and the people of its district are invited for a lasting, focused and responsible contribution.

“The palace of Šeduva in XVIII which was never built” – Mindaugas Briedis’ article on the topic of history of Šeduva. An article discussing the noblemen, who were in power at the time, and their idea to build a palace in this town, their project and its fate.

“The Ropas family in our district (2)” – the final part of the publication by Gintautas Pabilionis (the first part – “R.k.” 2015, No. 2 (23)) about one of the most influential landowners – the family of fon Ropas who lived in what is formerly known as the territory of Radviliškis district.

“Echoes of history in the strokes of Pašušvis’ bells” – an article, given to *Libertas Klimka* journal, about one of the most interesting sacral buildings in Samogitia – the church of Pašušvis. The article discusses the history of the churches stonework belfry, the worth of this cultural heritage and its uniqueness.

“The Battle of Saulė 780 – the version of Šiaulėnai” – in the honour of the Battle of Saulė 780 years anniversary, Alvydas Tamošiūnas is not only highlighting the historical meaning of the battle but also creating an opportunity to think collectively whether the possibility of the battle happening near Šiaulėnai is real. He presents some arguments and historical sources by which he tries to prove that the latter possibility is quite promising.

„Raginėnai“ – Petras Juknevičius’ essay continues the stories from the past about Radviliškis’ district’s towns and villages. The author presents the village of Raginėnai, its history, characteristics, events and objects.

“A trip of the centenary from Vėriškiai to Vadaktai” – the publication of Gražina Kadžytė about the loving memorial of Antanas Valantinas – priest, folklorist, author and publishing colleague who has lastingly contributed and worked in Vadaktai. We are commemorating his centenary this year.

The Awards – a new journal rubric. The rubric informs about the locals who received various awards: „Gimtoji žemė Joris“ nominee M. B. Kudulytė-Navakauskienė and A. Šidlauskas, who received J. Buitkus prize.

“Young artist – solid appreciation” – an interview by Gražina Dinauskienė with a young photo artist, cinematographer Kristina Sereikaitė from Radviliškis. The artist describes her professional life, creation works, and tells stories about taking part in exhibitions, her evaluations and her family.

“Radviliškis’ citizen, who creates music with colours” – an acquaintance with an artist, a teacher living in Radviliškis Ramūnas Dagys, who is turning 50 this year. The artist openly talks about his creative search and his findings, inspiration and his attitude to not use synthetic measures; instead, to use his responsibility and experience-based artworks.

“The organisation which assembled and educated the village’s women” – a story by Laima Petrauskaitė, which opens up a new page about Lithuania’s farmers association and its Grinkiškis section during the interwar period. The story reflects on the initiative of the women at the time, their projects and other cultural-educational activity.

The return... Just... Just enough... – an essay by Greta Poškutė about the loving remembrance of the actress Rūta Stalliūnaitė, who passed away 5 years ago and was buried in Pašušvys, Radviliškis district.

“The beginning of Radviliškis library” – Zenonas Vasiiliauskas’ article dedicated to the Year of Libraries and to the public Radviliškis’ library. Referring to the information collected from archives, he reveals the first steps of this library. He introduces us to the first head of the library Juozas Paškevičius, then Ona Poškienė who replaced him. He also presents us with the relative publications of that time.

“The similes used in southern Radviliškis district dialects” – an article by Rūta Kazlauskaitė about the mother tongue. The author analyses the vivid similes collected in districts of Baisogala, Grinkiškis, Pašušvys, Šaukotas and Šiaulėnai.

“The people of Pašušvys and Grinkiškis are coming together” – an essay about the people from Pašušvys and Grinkiškis who now live in Vilnius, and their gathering activities and love to their native land. Thoughts by Aleksandras Šidlauskas, Vida Povilaitytė-Kazlauskienė, Nijolė Nėjienė and their assembly song are printed.

„The poet from Šeduva“ – the readers are presented with a poet Petras Valantinas who’s hometown is Šeduva. His thoughts about himself and poems are presented.

„Just miracles!” – tales of old folk, innings, legends related to Radviliškis district and the origin of the names of the place, collected by Marijona Birutė Navakauskienė.

The district’s cultural events, information about new published works of the locals and other content will be printed in the illustrated issue of the chronicle of the second half of this year.

The witness of Šeduva council history – a historical photo and its commentary presented by the editorial team, which invites the readers to share their historical knowledge.

Translated by Kristina Šiošytė

ŠEDUVOS SAVIVALDOS ISTORIJOS LIUDININKĖ

Amžinasis laikas su savimi nusineša įvykius, vardus, netektis, laimėjimus, pradimus... Tačiau tikrų vertybių palaidoti po užmaršties dulkėmis nepajėgus: jos išlieka žmonių atmintyje, įamžinamos jų paliekamais ženklais, perduodamos iš kartos į kartą...

Ši Vidmanto Vingelio mūsų žurnalui pateikta nuotrauka – mažytė to liudininkė. Užfiksuotas lokalus įvykis – 1928 metų gegužės 15-ąją surengto Šeduvos valsčiaus tarybos iškilmingo posėdžio dalyviai. Kas jie, tenykštės šviesuomenės atstovai, susirinkę į tą posėdį ir nusifotografavę prisiminimui? Kuo buvo išskirtinis šis posėdis, kuriame jiems taip norėjosi įsiamžinti? Kokioms aplinkinėms vietovėms, tuometinėms įstaigoms, draugijoms, organizacijoms ir kokiais klausimais jame atstovauta?.. Tik nedidelis pageltusio popieriaus keturkampėlis, o kiek jo keliamų klausimų domina ir gyvenančiuosius dabar, bemaž po devynių dešimtmečių, kiek įdomaus jis galėtų priminti, papasakoti, jei tik būtų kieno nors prakalbintas...

O gal ir atsiras ką nors žinančiųjų? Tai būtų lyg savotiška dovana visai Šeduvai – Lietuvos mažajai kultūros sostinei.

Redakcija

9 771 822 051 006